Dainius Razauskas-Daukintas

BAŽNYČIA, PRASMEGUSI KULIONIŲ PILIAKALNYJE

ISBN 978-9955-9814-3-5

Dainius Razauskas-Daukintas

BAŽNYČIA, PRASMEGUSI KULIONIŲ PILIAKALNYJE

Vilnius
Perto ofsetas
2017

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama
Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos
Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB)

Knygos leidimą parėmė Kultūros paveldo departamentas

Recenzentai dr. Lina Būgienė ir dr. Radvilė Racėnaitė
Redaktorė Pranciška Regina Liubertaitė–Žižiūnienė
Dizainerė Karina Adamonienė

Piliakalnių metais

ISBN 978-9955-9814-3-5

Išleido Molėtų krašto muziejus
Inturkės g. 4, 33141 Molėtai

Spausdino UAB „Petro ofsetas“
Naujoji Riovonių g. 25c, 03153 Vilnius

Turinys

Kulionių jorėnams

Įžanga

Šiame rašinyje nėra didelių mokslinių atradimų. Viskas, apie ką čia kalbama, atskirai paėmus, seniai žinoma, juolab specialistams. Tiesiog norėjosi kai kuriuos žinomus dalykus sudėti greta, kad jie, vienas kitą paremdami bei sustiprindami, primintų ir išryškintų vieną didžiai simbolišką padavimų vaizdinį, kurį šiaip jau verta turėti omenyje, ypač tiems, kuriems rūpi Lietuvos praeitis, senoji dvasinė kultūra, o iš dalies ir ateities viltys. Kita vertus, kai kam gal visa tai bus naujiena, paraginsianti į Lietuvos praeitį ir Lietuvos dvasią pažvelgti atidesniu, gilesniu, gal net šiltesniu žvilgsniu.

Rašinį sudaro trys dalys, tokia pat eilės tvarka kaip antraštėje.

Pirmojoje dalyje primenama ir trumpai aptariama senoji pirminė žodžio *bažnyčia* reikšmė.

Antrojoje dalyje, atsižvelgus į šią pirminę žodžio *bažnyčia* reikšmę, siūloma tarsi iš naujo įdėmiau perskaityti plačiai žinomus padavimus apie prasmegusias, nugrimzdusias, paskendusias bažnyčias ir pasvarstyti apie tikrąją – simbolinę, dvasinę – šio įvaizdžio prasmę. Tiesą pasakius, iš pat pradžių maniau pateiksiąs vos kelis iškalbingesnius pavyzdžius, bet juos atrinkti pasirodė labai sunku, o paskui, bedėliodamas vieną prie kito, pajutau papildomą įtaigą nuo paties begalinio kartojimosi, skambėjimo, susiliejančio į vieną ištisą gaudesį, lyg tų prasmegusių bažnyčių varpai sutartinai šauktų iš sielos gelmių. Jie skamba per visą Lietuvą lietuviškai, per Latviją – latviškai, po didžiu-

lius Gudijos plotus, kur seniai nebegirdėti nei lietuvių, nei latgalių kalbos, – gudiškai. Kam užteks kantrybės juos perskaityti ištisai, tas, manau, patirs atitinkamą įspūdį.

Pagaliau trečiojoje dalyje visas šis gaudesys sutelkiamas į vieną vietą – į Kulionių piliakalnį prie Molėtų observatorijos, apie kurį irgi žinomi atitinkami padavimai. Ši vieta išskirta todėl, kad štai jau dvidešimt vieneri metai, kai ant šio piliakalnio Jono ir Daivos Vaiškūnų pastangomis romuviai švenčia Jorę – pirmosios pavasario žalumos šventę, tuo savaip tarsi prikeldami iš užmaršties tai, kas kitados jon buvo nugrimzdę.[1]

---

[1] Kursyvu (pasvirais rašmenimis) pateikiamos originalios šaltinių ištraukos ir autentiški (net jei ir paredaguoti) užrašymai iš pateikėjų (įvairiomis kalbomis), o kabutėse – autorių citatos ir vertimai (tiek prieš tai kursyvu pateikus originalą, tiek nepateikus). Esminis šių dviejų citavimo būdų skirtumas tas, kad citata kursyvu yra orientuota į formą (ta kalba ir taip, kaip buvo pasakyta bei užrašyta šaltinyje ar iš pateikėjo), o citata kabutėse – tik į turinį (cituojamo autoriaus persakytą savais žodžiais, išverstą iš kitos kalbos ar kt.). Panašiai kalbotyroje įprasta kursyvu pateikti žodžio formą, o kabutėse – jo reikšmę.

Kulionių piliakalnis iš pietų pusės. 1962 m.
Gintauto Pakalnio nuotrauka

1. Senoji žodžio *bažnyčia* reikšmė

Žodis *bažnyčia* tiek lietuvių, tiek senojoje rusų kalboje, iš kurios labai seniai buvo perimtas, pirmiausia reiškė visai ne krikščionišką, o būtent senojo tikėjimo („pagonių“) šventyklą. Pasak Zigmo Zinkevičiaus, „senajam skolinių sluoksniui reikėtų priskirti ir tuos su krikščionybe susijusius žodžius, kurie į lietuvių kalbą pateko iš rytinių slavų (ne lenkų!) dar prieš oficialų Lietuvos krikštą (1387 m.), pvz.: *angelas* < *ангелъ* – slavai gavo iš graikų (*ἄγγελος*); *bažnyčia* < *божница* ‘pagonių šventykla’“ ir kt.[2] Kitaip tariant, „šis žodis gali būti gautas dar slavams tebesant pagoniais“[3]. Ir pastaraisiais laikais rusų žodis *божни́ца* (atitinkamai kitose rytų slavų kalbose: bru. *бажні́ца*, ukr. *божні́ця*, *біжні́ця*), padarytas iš *бог* „dievas“, gali reikšti ne tik krikščionių maldos namus (cerkvę, bažnyčią), taip pat specialią

[2] Zinkevičius 1987: 74.
[3] Zinkevičius 1989: 9.

lentyną namuose šventųjų ikonoms (vadintoms dievais, *боги*) sustatyti bei kitoms šventenybėms (šventintam vandeniui, šventintai verbai ir kt.) padėti, bet ir koplytėlę prie šaltinio, kryžkelėje ar kitur gamtoje, ir apskritai šventvietę, ir būtent senojo tikėjimo, „pagonišką“ šventyklą.[4] Žymaus XIX a. rusų mitologo Aleksandro Afanasjevo nuomone, istoriniuose šaltiniuose minimos „*Турова божница* ‘Tauro bažnyčia’ ir *Белобожница* ‘Baltoji bažnyčia, Baltbažnytė’ veikiausiai mena pagoniškų šventyklų vietas.“[5] Būta nuomonės (pastaruoju metu, tiesa, nepalaikomos), kad žodžiu *божница* senovės rusų šaltiniuose galėjo būti vadinamos net šventos giraitės, kai kur išties vadinamos *божелесье* ‘die(v)miškis, die(v)giris.’“[6]

Lietuvoje dėl to paminėtina Enėjo Silvijaus Pikolominio 1477 m. perpasakota XIV a. pabaigoje–XV a. pradžioje Lietuvoje krikščionybę skleidusio misionieriaus Jeronimo Prahiškio žinia, kaip jis ėmėsi kirsti Lietuvoje šventąsias giraites ir vieną jau buvo iškirtęs, bet tada: *…mulierum ingens numerus plorans atque eiulans, Vitoldum adit, sacrum lucum succisum quaeritur, et domum Dei ademptam, in qua diuinam opem petere consuessent, inde pluuias, inde soles obtinuisse, nescire iam quo loco Deum quaerant, cui domicilium abstulerint* „…būrys moterų raudodamos ir aimanuodamos atėjo pas Vytautą pasiskųsti dėl iškirsto švento miškelio ir atimtų iš Dievo namų, kuriuose jos papratusios melsti dieviškos pagalbos: tai lietų, tai saulę sulaikyti, o dabar nebežinančios, kur reikėsią ieškoti Dievo, iš kurio atimta buveinė.“[7] „Dievo namai“, beje, yra visuotinis, visame pasaulyje nuo senų senovės žinomas šventyklos pavadinimas, ir krikščionys ligi šiol šitaip pavadina bažnyčią. „Dievo namai“ ar „Dievo buveinė“ ir yra *bažnyčia* tikrąja žodžio prasme.

Iškalbingai senąją bažnyčios sampratą atskleidžia latvių daina:

Tic' Dievam, līgaviņa,	Tikėk Dievą, nuotakėle,
Ej ozolu baznīcā!	Eik ąžuolų bažnyčion!
Visas tavas villānītes	Visos tavo vilnos skaros
Bitītēm nolipušas.[8]	Bitelėm aplipusios.

---

[4] ДлТС I: 107; Байбурин 2005: 184; ФсЭСРЯ I: 184; ЭССЯ II: 229.
[5] Афанасьев 1995 II: 140, išn. 1.
[6] Афанасьев 1995 II: 166; Журавлев 2005: 506–507.
[7] BRMŠ I: 592; plg. LM II: 217; vertimas mano.
[8] Kursīte 1996: 283.

Dėl to verta atsižvelgti ir į senovės airių sakralinės architektūros istoriją. Pasak keltologo Grigorijaus Bondarenkos, „mediniai bažnyčių pastatai Airijoje buvo įprasti ligi X a. Nė vienas jų neišliko iki mūsų dienų, tad apie jų išvaizdą spręsti galime tik iš piešinių bei rankraščių arba iš tam tikrų ankstyvosios akmeninės architektūros ypatybių. Dažniausiai vartojamas žodis bažnyčios pastatui pavadinti viduramžių airių šaltiniuose – *dairthech*, pažodžiui, ‘ąžuolinis namas’. Apskritai medžio ir ypač ąžuolo pagarbus naudojimas bažnyčioms statyti leidžia medinės statybos tradiciją Airijoje kildinti iš ikikrikščioniško šventų medžių kulto laikų.“[9] Tik „medžių kultas“ čia yra perteklinė ir iškreipianti sąvoka, nes patys medžiai niekur niekada nebuvo „garbinami“ – gerbta ar garbinta visuomet šventybė ar dievybė, su medžiu ar medžiais vienaip ar kitaip susijusi, kitąsyk gal tik tuo, kad medis ar medžiai sudarė jos šventyklą.

Itin reikšmingai dėl žodžio *bažnyčia* ir jo pirminės reikšmės jau 1912 metais straipsnyje „Lituanica“ yra pasisakęs Kazimieras Būga: „*Bažnyčia* pradžioje reiškė ne krikščionišką, o pagonišką pačių lietuvių šventyklą. Lietuviai, veikiami savo kaimynų rusų, pripratę savo šventyklą pagoniškai vadinti *bažnyčia*, išlaikė šį vardą ir prie Jogailos priėmę katalikybę, nes senoji pagonių šventykla beveik niekuo nesiskyrė nuo naujosios, katalikiškosios. Kad lietuviai pagonys kitados turėjo šventyklas, tuo negalima abejoti. Savaime suprantama, kad lietuvių šventyklos negali būti lyginamos nei su graikiškomis, nei su romėniškomis. Lietuvių šventyklos galėjo būti tik medinės. Gali būti, kad jos mažai skyrėsi ar net niekuo nesiskyrė nuo dabartinės atokaus kaimo *bažnyčios*.“[10]

Atitinkamą žodį turėjo ne tik rytų slavai, bet ir lenkai ir, beje, vartojo jį lietuvių senosios tikybos šventykloms pavadinti. Antai Motiejus Stryjkovskis „Lenkijos, Lietuvos, Žemaičių ir visos Rusios kronikoje“ (1582), XI knygos 4 skyriaus pabaigoje, apie pirmkrikščionišką Vilnių rašo: *Była jeszcze wielka sala albo b ó ż n i c a n a Antokoli wszystkim bogom, których Litwa zmamiona gusły czartowskimi chwaliła, tam świecę woskową po wieczerach we Czwartki kapłani zawżdy stawiali, i palili* „Buvo dar didelė salė ar baž-

[9] Бондаренко 2003: 350.
[10] BūgaR I: 349 (straipsnis Būgos parašytas rusiškai, į lietuvių kalbą išversta mano), žr. III: 775–776.

nyčia Antakalnyje visiems dievams, kuriuos Lietuva, velnio kerų apdumta, garbino, ten vaškinę žvakę vakarais kas ketvirtadienis šventikai visuomet statydavo ir žibindavo.“[11]

Panašiai ir į latvių kalbą žodis *baznīca* „bažnyčia“, Konstantino Karulio manymu, pateko labai seniai, dar prieš XIII a.[12] Pėteris Šmitas 1926 m. rašė: „Apie lietuvius mums tikrai žinoma, kad bažnyčiomis jie vadino ir savo pagoniškų dievų šventyklas. Ir latviai dažnai mini senus bažnyčios kalnus (*baznīcas kalns*), kur niekuomet nėra stovėjusios krikščioniškos bažnyčios. Todėl reikia manyti, kad lietuviai ir latviai pagonybės laikais vis dėlto turėjo savo šventyklų, net jei tai būtų buvusios paprasčiausios trobelės.“[13] Pastaraisiais laikais Šmitui pritaria archeologas Juris Urtanas: „Latviškas bažnyčios pavadinimas yra *baznīca*, nors Latvijoje esama daug šitaip vadinamų tikrai pagoniškų kulto vietų, kuriose krikščioniškos bažnyčios niekuomet nestovėjo. Gali būti, kad šis žodis žymi ne tik krikščioniškojo kulto statinį, bet kulto statinį apskritai. Tokiu atveju žodžiu *baznīca* gali būti vadinamos ir pagoniškosios šventyklos ar šventvietės.“[14]

---

[11] BRMŠ II: 525, plg. 558; plačiau kita dingstimi apie ją – Razauskas 2016a: 54–56.
[12] KrLEV I: 115.
[13] Šmitas 2004: 120.
[14] Urtāns 2006: 101.

Kulionių piliakalnis.
Alvydo Balandos nuotrauka

2. Prasmegusios bažnyčios

Lietuvoje ir Latvijoje (ir Gudijoje) užrašyta nemažai padavimų apie senovėje buvusias, bet paskui pradingusias – prasmegusias, nugrimzdusias, nuskendusias ir pan. – bažnyčias tose vietose, kuriose krikščioniškų bažnyčių išties niekuomet nėra buvę. Todėl labai tikėtina, kad šie padavimai kaip tik mena tose vietose kitados buvusias senosios tikybos šventyklas – *bažnyčias* senąja pirmine žodžio reikšme. Tokią išvadą padarė, pavyzdžiui, ir archeologas Gintautas Zabiela, kurio nuomone, „matyt, išties paskiri piliakalniai Lietuvoje bus buvę ir pagoniškomis šventyklomis. Galbūt apie tai bylotų padavimai apie prasmegusias ar užkeiktas piliakalniuose stovėjusias bažnyčias.“[15] Pridurkime: ne tik piliakalniuose, bet ir miškuose, ežerų salose bei pusiasaliuose ir kitur.

---

[15] Zabiela 1990: 89.

Kai kurie padavimai apie tai kalba tiesiai šviesiai, kai kurie pamini aplinkybes, tokią išvadą daugiau ar mažiau svariai paremiančias, o kai kurie vos teužsimena apie buvusią ir prasmegusią bažnyčią. Tad ir tokios išvados kai kuriais atvejais, suprantama, skirtingai patikimos. Pabrėžtina, beje, jog šie padavimai, net jeigu juose pasirodo santykinai vėlyvų krikščioniškų požymių, Bronislavos Kerbelytės patikinimu, „yra tik sukrikščioninti daug senesni siužetai.“[16] Šiaip ar taip, padavimų visuma daro gana stiprų įspūdį, vargiai paliekantį vietos abejonėms.

Toliau pateikiami pavyzdžiai toli gražu nėra išsamūs. Pagrindinis lietuviškų pavyzdžių šaltinis – nelygstami Vykinto Vaitkevičiaus veikalai: *Senosios Lietuvos šventvietės: Žemaitija* (VtSLŠŽ) ir *Senosios Lietuvos šventvietės: Aukštaitija* (VtSLŠA). Pirma, iš jų teatrinkau vien ryškiausius ir pristačiau juos kartais gerokai sutrumpinęs. Antra, minėti veikalai kol kas apima vos pusę Lietuvos – vakarų ir šiaurės rytų Lietuvą, o visa vidurio Lietuva nuo šiaurės ligi pietų, drauge su Suvalkija ir Dzūkija, į juos nepateko.[17] Pateikiamų pavyzdžių eilės tvarka – kaip V. Vaitkevičiaus: pagal rajonus, o jų viduje – gyvenviečių pavadinimai pagal abėcėlę (tad minimi seniūnijų pavadinimai rikiuojasi pramaišomis). Prie šios tvarkos derinau ir kitų pasitelktų šaltinių medžiagą. Latviškieji bei gudiškieji pavyzdžiai perdėm atsitiktiniai – jų atranką lėmė paprasčiausiai po ranka turimi šaltiniai. Betgi ir tikslas – ne išsamus sąvadas, o tik rinkinys ar vos apybraiža, kurios uždavinys – padaryti deramą įspūdį ir taip patraukti dėmesį, paakinti sąmoningumui.

2.1. Lietuva

Pirmiausia – apie tas vietas, kurių pačiame pavadinime yra išlikęs žodis *bažnyčia*, kaip *Bažnyčių kalnai* arba *Bažnytkalniai*, prie jų priskiriant ir *Koplyčių kalnus* ar *Koplyčkalnius*.

2.1.1. *Bažnytkalniai* ir kt.

Vilniaus r. Apie Koplyčios kalną Padvariuose vietos gyventojai dar 2005 m. lenkiškai papasakojo, kad kitados čia stovėjusioje „koplyčioje“ nekrikštyti lietuviai melsdavosi: *Była kapliczka i kości byli nawet. Kiedyści, to*

[16] Kerbelytė 1970: 150.
[17] Žr. žemėlapį su apžvelgtų ir neapžvelgtų rajonų sąrašu VtSLŠA: 8.

wie. Litwa była, na razie niekrzczone byli. […] Modlili sie te Litwiny. Wie, byli kiedyś, wiarę każdy też miał. To w grzmot tam, to w jakie… Wszystko jedno mieli wiara jakśkolek. A potem już z Jadwigą ženili sie król, po polsku to Jagiełło, a po litewsku… To oni tutaj pokrzcili Litwa, to już oni wtedy tutaj zaczęli, wie, krzcić, poszli do wiary „Buvo koplyčia ir netgi kaulai buvo. Kažkada, tai mat Lietuva buvo, tuo metu nekrikštyti buvo. […] Meldėsi tie lietuviai. Mat, buvo kažkada, tikėjimą kiekvienas irgi turėjo. Tai griaustiniu, tai kokiu… Vis vien turėjo tikėjimo kažkiek. O paskui jau Jadvygą vedė karalius, lenkiškai Jagiela, o lietuviškai… Tai jie čia pakrikštijo Lietuvą, tai jau jie tada pradėjo, mat, krikštyti, atėjo tikėjiman.“[18]

Širvintų r. Šešuolių girininkijoje, ant ribos su Ukmergės r., yra *Bažnytkalnis*, ar *Bažnyčkalnis*, apie kurį Mediliuose 2002 m. užrašyta: *Saka, kad kadais stovėja bažnyčia, tį buva bažnyčia.*[19]

Ukmergės r. Prie pačių Šešuolių yra *Bažnyčios kalnas*, arba *Bažnytkalnis*, apie kurį 1935 m. užrašyta: *Seniau ant to kalno buvusi bažnyčia, ir kai prisirinkę žmonių, nugrimzdusi.*[20]

1920 m. *Bažnytkalnis* paminėtas ir Želvos seniūnijoje, bet daugiau apie jį jokių duomenų neišliko.[21]

Apie Bartkūnų (Ukmergės sen.) piliakalnį, vardu *Koplyčkalnis*, turintį vėlyvajam geležies amžiui būdingų įtvirtinimų liekanas, *pasakojama, kad senovėje ant piliakalnio koplyčia stovėjusi ir su visais žmonėmis kalne nugrimzdo. Todėl ir piliakalnį Koplyčkalniu vadina*; arba: ten *buvo koplyčia ir užėjus dideliam vėjui liko užnešta smėliu.*[22]

Molėtų r. Andriulėnuose (Joniškio sen.) yra *Bažnyčios kalnas*, kitaip dar vadinamas *Bažnyčiava*, *Bažnyčiavietė*, ant kurio, pasak padavimų, buvusi bažnyčia, bet vienąsyk staiga išnykusi be pėdsakų arba buvusi vėjo išnešiota į visas puses, arba: *Bažnyčią nunešė ažeran ir paskandino.*[23]

Bendžiukuose (ta pati Joniškio sen.) yra ežeras Narakys: „Pasakojama, kad į šį ežerą audra nunešė bažnyčią nuo *Bažnyčiavietės* kalno (greičiausiai

---

[18] VAP: 225–226, Nr. 151, vertimas mano.
[19] VtSLŠA: 125, Nr. 164.
[20] VtSLŠA: 181, Nr. 302.
[21] VtSLŠA: 166, Nr. 261.
[22] VtSLŠA: 149–150, Nr. 219.
[23] VtSLŠA: 196, Nr. 339; 198, Nr. 341.

taip pavadinta Pakamanio senkapių kalva)“, nors aplink ežerą yra dar bent du I–II tūkstantmečio pradžios kapinynai, piliakalnis ir gyvenvietė.[24]

Čiulėnų sen. *Bažnyčios kalnas* laikytas piliakalniu: „Pasakojama, kad ant kalno buvusi bažnyčia.“[25]

Paduobužėje (Luokesos sen.) yra vieta, vadinama *Molėtų bažnyčia*, o joje – dubenuotasis akmuo, pastaruoju metu kelis metrus perkeltas: „Pirminėje akmens vietoje ištirtos 8 perkasos, bendras 192 m^2 plotas, surastas akmenų grindinys, kurį supo anglių juosta. Tarp anglių rasta sudegusių dubenuotojo akmens nuoskalų. Manoma, kad akmuo su dubeniu stovėjo ant akmenų grindinio – pastovo, prie kurio buvo kūrenama ugnis.“[26] Taigi akivaizdūs buvusios šventvietės požymiai.

Perkaliuose (Balninkų sen.) yra I tūkstantmečio arba II pradžios piliakalnis, vadinamas *Bažnytkalniu* (arba *Koplyčkalniu*), ant kurio būta ir mūrinės krikščionių bažnyčios.[27]

Dar *Bažnyčios kalnas* yra buvęs Mindūnų seniūnijoje, tiksliai nežinoma kur.[28]

Bažnyčiakalnio esama ir Suginčių seniūnijoje, ties Sidabrinių kaimu.[29]

Švenčionių r. Miške prie Dvilonių (Strūnaičio sen.), netoli Trumpiške vadinamos pelkės, yra dauba užpelkėjusiu dugnu, vadinama *Patrumpiškės Bažnytėle* ar tiesiog *Bažnytėle*, *Šventa Bažnytėle* ir *Šventãbaliu* (?), apie kurią pasakojama: *Bažnyčela vadzinas, bala tokia gili, tai tį sẽniai pasakojo […]. Ten kol dar bažnyčių nebuvo, meldės. Strūnaity gi nelabai seniai bažnyčia […]. Tį Bažnyčelėj meldės kap tai tynai, žmonės […]. Meldės žmonės kadaise. Vadino Šventa Bažnyčelė*; už kilometro nuo daubos būta Bildų (Kameniškių) pilkapyno.[30]

Pačioje Švenčionių seniūnijoje yra I tūkstantmečio pr. Kr.–I tūkstantmečio pradžios piliakalnis, vardu *Bažnyčios kalnas*: „1905 m. spaudoje paminėti 1893 m. duomenys, kad Garnių kaimo šalyje *riogso aukštas apskritas piliakalnis, ant kurio, anot senių pasakos, buvo kitąsyk lietuvių stabmeldžių žinyčia*“; ir vėliau, 1969 m., užrašyta: *Un to kalno prie ažero sasarys vaidutės degindavo aukas. Anos i šitų piliakalnį supylė*; ir dar: *Mano dziedukо dziedukas pasakodavo,*

---

[24] VtSLŠA: 206, Nr. 363.
[25] VtSLŠA: 233, Nr. 423.
[26] VtSLŠA: 246–248, Nr. 453.
[27] VtSLŠA: 251, Nr. 466.
[28] VtSLŠA: 255, Nr. 478.
[29] VtSLŠA: 259, Nr. 487.
[30] VtSLŠA: 287–288, Nr. 544; Vaitkevičius 2003: 155–157.

kad apipilta po piliakalniu bažnyčia. Žmonės girdėdavo, kad dzvyliktoj adzynų dienų zvanydavo. Tų bažnyčių kvartukais apipylė deivės.[31]

Dar pelkių ir ežerų apsuptas *Bažnyčkalnis* yra į rytus nuo Labanoro, prie kelio Molėtai–Kaltanėnai, o greta – Pašekščio pilkapynas.[32]

Ignalinos r. *Bažnyčiakalnis* netoli Rainių k. kapinių (Gubavos sen.): „Pasakojama, kad čia buvo lietuvių žinyčia, o po krikšto – bažnyčia, kuri laikui bėgant *sulindo į tą kalną.*"[33]

Apie Čeberakų (Rimšės sen.) *Bažnytkalnį*, ar *Bažnyčiakalnį*, užrašyti bent keli padavimai: *Pasakoja, kad bažnyčia buva, vienuolynas. Ta bažnyčia prasmego, nuvėjo po žemėm*; o kunigas J. Žiogas 1919 m. rašė: „Būk senovėje čionais būta kažkokios bažnyčios, šventenyčios: senieji matę jos pamatų pėdsakas, palaikus. Užlipti į kalną nuo šiaurės pusės tyčia buvo padaryti akmeniniai laiptai. Iškilmingos šventės metu aplinkiniai gyventojai susirinko ant pamaldų. Po mišių, pamokslo laike, dėlei nesuprantamų priežasčių bažnyčia su žmonėmis ėmus ir prasmegus [...]. Senovėje žmonės ar tai saulei tekant, ar tai prieš tekėjimą rytinį rūką (miglą) regėdami sakydavę: *Tai dūmai iš Čeberakų piliakalnio, stebuklingai prarijusio bažnyčią su žmonėmis*. Jei žmonės senovėje būdavę kada šventadieniais arti piliakalnio, tai girdėdavę neaiškų toli gilumoje balsą – giedojimą – sakydavę, tai iš žemės prarytosios bažnyčios pareina."[34] Pažymėtinas nuo piliakalnio „šventenyčios" kylančių dūmų vaizdinys, ypač „saulei tekant" – būdingu rytinių apeigų metu.

Bažnyčiakalnis yra Čižiškiuose (Ceikinių sen.), greta Rakštelių *Švento* ežero: „Pasakojama, kad senovėje čia būta bažnyčios (*dziedukų bažnyčia*), kuri prasmego ir jos vietoje liko kalnas."[35]

Bažnyčiakalnis ar *Bažnytkalnis* yra Garbšiuose (Kazitiškio sen.), kuris savo pavidalu „primena ankstyvą piliakalnį arba apeiginę vietą"; apie jį užrašytas padavimas: *Kadaise ant šito kalno stovėjusi bažnyčia, bet vėliau ji buvusi nugriauta. Dabar ant šio kalno vaidenasi. Žmonės kartais girdi kaip vargonai groja...*[36]

Bažnyčiakalnis Gineitiškyje (Linkmenų sen.), prie Pakaso ež.: „Pasakojama, kad žmonės ant Bažnyčiakalnio rinkdavosi švęsti Sekminių. Čia buvo

---

[31] VtSLŠA: 293–294, Nr. 553.
[32] VtSLŠA: 295, Nr. 555.
[33] VtSLŠA: 325–326, Nr. 612.
[34] VtSLŠA: 326, Nr. 613; bene apie tą patį kalną dar VtSLŠŽ: 110–111, Nr. 162.
[35] VtSLŠA: 328–329, Nr. 617.
[36] VtSLŠA: 331–332, Nr. 623.

linksminamasi, verčiamasi kūliais (vyras su moterimi poroje)“, o netoliese yra Pilele (*Pilala*) vadinta kalva ir būta pilkapyno.[37]

Dar toje pačioje seniūnijoje *Bažnyčiakalnis* – Palmajėje, prie Raveliuko intako į Almają: „Pasakojama, kad čia buvusi bažnyčia.“[38]

Utenos r. *Bažnyčiakalnis* Balčiuose (Tauragnų sen.), apie kurį daugiau duomenų nėra.[39]

Anykščių r. *Bažnyčios kalnas* yra prie Bliuvonių (Anykščių sen.); *Bažnyčios kalnas*, kitaip *Bažnytkalnis*, – prie Miškiniškių, ir *Bažnyčiakalnis* – prie Balčių kaimo (Skiemonių sen.).[40]

Rokiškio r. *Bažnytkalnis* Degučiuose (Obelių sen.): *Prie pat kelio, einančio iš Aleksandravėlės per Degučių kaimą, buvusi bažnyčia. Ji stovėjusi ant aukšto kalno. Vieną sykį atsivėrė žemė, ir nugrimzdo bažnyčia su kitais pastatais. Nežinia, kuriais metais vienas senis sapnavęs, kad atėjusi panelė ir jam pasakiusi: „Kad atsirastų toks žmogus, kuris patrauktų bažnyčios varpelį, tai iškiltų bažnyčia ir visą laiką pasiliktų ant žemės.“*[41]

Apie Šermukšnynės (Kamajų sen.) *Koplyčkalnį*, kuriame XIX a. tikrai būta koplyčios, pasakojama: *Seniai, kada lietuviai buvo pagonys, pradėjo juos puldinėti plėšikai. Ten lietuviai supylė kalną, ant to kalno pastatė pilį ir šventyklą, kurioje kūrenosi šventoji ugnis*; dar: *Žmonės pasakoja, kad tame kalne esanti užpilta bažnyčia, koplyčia ir visas dvaras su jo gyventojais*; arba ten *buvusi stabmeldžių bažnyčia.*[42]

Žiobiškyje (Rokiškio sen.) yra Ručkalnis, dar vadinamas *Koplyčkalniu*: „Pasakojama, kad kalnas esąs supiltas. Labai seniai šiame kalne nugrimzdo bažnyčia“, o dar visai neseniai ant jo švęstos Kupolės.[43]

Zarasų r. Apie Baibiuose (Degučių sen.) esantį *Bažnyčiakalnį* užrašyta tik tiek: *Ant jo stovėjo labai seniai bažnyčia. Nuo tos bažnyčios pavadintas.*[44]

Toje pačioje seniūnijoje *Bažnytkalnio* esama Bružuose, apie kurį daugiau duomenų nėra.[45]

---

[37] VtSLŠA: 334–335, Nr. 628.
[38] VtSLŠA: 356, Nr. 685.
[39] VtSLŠA: 384, Nr. 769, žr. 768.
[40] VtSLŠA: 476, 502, 517, Nr. 1026, 1088, 1115.
[41] VtSLŠA: 545–546, Nr. 1183.
[42] VtSLŠA: 588–589, Nr. 1280.
[43] VtSLŠA: 601, Nr. 1311.
[44] VtSLŠA: 610, Nr. 1330.
[45] VtSLŠA: 611, Nr. 1332.

Daržininkuose (Antazavės sen.) yra *Bažnyčiakalnis*, o Saliniuose – kalnas *Bažnytėlė* (*Bažnytėla*).[46]

Armotų kalno (Salako sen.) viršuje esantis įdubimas vadinamas *Bažnytduobe* ir sakoma: *Čia pakavota bažnyčia.*[47]

Rutuliškėse (Imbrado sen.) yra kalnas *Kastélninkas* (plg. le. *kościół* „bažnyčia“, *kościelny* „bažnyčios, bažnytinis“): *Čia buvo bažnyčia, bet iš nakties prasmego į žemę – toje vietoje yra duobė*; arba: *Kustilnikas – lietuviškai bažnyčkiemis. Bažnyčios vieta. Bet tos bažnyčios jokių ženklų nėra.*[48]

Ukmergės r. Bartkūnų (Ukmergės sen.) *Koplyčkalnis* – piliakalnis su vėlyvajam geležies amžiui būdingų įtvirtinimų liekanomis ir 1936 m. rastu kultūriniu sluoksniu: *Pasakojama, kad senovėje ant piliakalnio koplyčia stovėjusi ir su visais žmonėmis kalne nugrimzdo. Todėl ir piliakalnį Koplyčkalniu vadina.*[49]

Kurėnų ežere yra sala, vardu *Bažnyčia*: „Pasakojama, kad saloje stovėjo bažnyčia (1984 m.). Prieškaryje saloje dar buvo renkamasi į gegužines,“[50] o tai gali būti senos šventimo tradicijos tąsa.

Švenčionių r. Kančiogino ežere (Svirkų sen.) irgi yra *Bažnyčios* sala: *Sanybos žmonės pasakodavo, kad cia buvo dzidelis miškas i bažnyčia. Ale paskui anies pralėkė* [t. y. prasmego]. *Šitas buvo labai seniai, gal do pradzioj gyvenimo.*[51]

Mažeikių r. Tarp Pikelių ir Juodeikėlių (Židikų sen.) yra *Bažnyčios kalnas*, apie kurį pasakojama: „Buvo bažnyčia, bet prasivėrė žemė ir ji prasmego.“[52]

Plungės r. *Koplyčkalnis* yra Žemaičių kalvarijos seniūnijoje: „Kalnelio viršūnėje yra buvusi medinė koplyčia, kurios likučiai, sakoma, kalne ir užkasti.“[53]

Šateikiuose (Plungės sen.) yra *Bažnytkalnis*, dar vadinamas Gimbuto kalnu, – aukščiausia apylinkių vieta: „Čia stovėjo Šateikių bažnyčia.“[54]

Žvirblaičiai (Babrungo sen.), kalnas, vardu *Bažnytkalnis* arba *Šventokalnis*: „Senovėje ant kalno buvo šv. Jono bažnyčia, pastatyta *nuo pačių pirmųjų krikščionybės laikų*. Tą bažnyčią žmonės *labai mylėjo, nes ji buvo pagarsėjusi*

---

[46] VtSLŠA: 612, 647, Nr. 1336, 1429.
[47] VtSLŠA: 625, Nr. 1375.
[48] VtSLŠA: 640, Nr. 1417.
[49] VtSLŠA: 149–150, Nr. 219.
[50] VtSLŠA: 164, Nr. 257.
[51] VtSLŠA: 301, Nr. 568.
[52] VtSLŠŽ: 168, Nr. 161.
[53] VtSLŠŽ: 246, Nr. 277.
[54] VtSLŠŽ: 252–253, Nr. 292.

stebuklais. Užėję švedai šią bažnyčią išplėšė, kunigus išžudė"; arba: „Kartą bažnyčia iškilo, ėjo žmonės, kunigai, skambino varpai. Visiems suėjus vidun, durys užsidarė ir viskas pranyko."[55]

Kelmės r. Pažvarkulyje (Grimzių sen.) yra piliakalnis *Koplyčkalnis*, apie kurį padavimai pasakoja: „Čia stovėjo bažnyčia bei koplyčia, kurios nugrimzdo."[56]

Taip pat Raudiškėse (Pakražančio sen.) *Koplyčkalnis*, ant kurio: „Senovėje buvo koplyčia."[57]

Ir Sarapiniškėje (Grimzių sen.) yra *Koplytkalnis*: „Ant Koplytkalnio buvo senovės koplyčia, kuri nuskendo kalne."[58]

Žalpių (Pakražančio sen.) *Koplyčkalnis*: „Senovėje kalnas buvo apaugęs ąžuolais, viršuje buvo kūrenama šventoji ugnis, o vėliau katalikai ant kalno pastatę koplyčią, kuri nugrimzdo į žemę."[59]

Šiaulių r. Prie Pašvintės (Bubių sen.) yra *Bažnytkalnis*: „Manoma, kad kalnelis – tai žemių *užnešti* karalaitės maldos namai."[60]

Jurbarko r. Apie Veliuonos *Bažnytkalnį* (Veliuonos sen.) pasakojama, pasak Balio Buračo: „Veliuona – buvusi deivės Veliuonos šventovė. Ta šventovė stovėjusi Bažnytkalnyje, Cerkvakalnyje, dabartinės bažnyčios vietoje. Sakoma netgi, kad šios Vytauto statytos bažnyčios bokštas likęs iš buvusios deivės Veliuonos šventovės, kada ji buvo perdirbta į katalikišką"; nes išties: *Žmonės pasakoja, kad to bažnyčio pirmiau buvo žinyčia, t. y. vaidilutės kūreno šventąją ugnį.*[61]

Pasvalio r. Vaškų seniūnijoje, „0,8 km į šiaurės vakarus nuo Grūžių, dešinėje kelio Dovydai–Keliuotiškiai pusėje, Dovydų kaimo laukuose yra kalnelis, vadinamas Koplyčkalniu"; „Šiuo metu Koplyčkalnis gerokai apnaikintas dėl kasamo žvyro. Pagal padavimus Koplyčkalnyje prasmegusi bažnyčia ar koplyčia."[62]

Pakruojo r. Rozalimo seniūnijos „Paežerių alkvietė, vadinama Koplyčkalniu, buvo Ežerėlės dešiniajame krante, pelkėtoje pievoje. Pastačius užtvanką, ji atsidūrė vandenyje kaip sala. Tai maždaug 35 m skersmens kalvelė,

---

[55] VtSLŠŽ: 272–273, Nr. 316.
[56] VtSLŠŽ: 490, Nr. 693.
[57] VtSLŠŽ: 499, Nr. 701.
[58] VtSLŠŽ: 499–500, Nr. 704.
[59] VtSLŠŽ: 516–517, Nr. 735.
[60] VtSLŠŽ: 540–541, Nr. 770b.
[61] VtSLŠŽ: 633–634, Nr. tarp 925 ir 926.
[62] ŠdVK: 24, Nr. 7.

iškilusi tvenkinyje apie 4 m. Žmonės sakydavo, kad tame kalnelyje yra užpustyta koplyčia.“[63]

Panevėžio r. Velžio k. piliakalnis, vardu *Bažnytkalnis*; pasak Balio Buračo: „Ant to kalnelio, sako, buvusi milžionių bažnyčia, dėl to jis ir vadinasi Bažnytkalnis“; apie jį 1935 m. užrašyta: *Labai seniai buvusi bažnyčia. Tas kalnelis ją prarijęs*; dar Buračas yra perpasakojęs padavimą: „Vienam žmogui užmigus ant Bažnytkalnio, kažkas sapne sakąs: ‘Negulėk čia, šiame kalne, eik sau, man reikia čia mišias laikyti!’ Tas žmogus nusigandęs nežinomo balso, pabudęs iš miego, apsižvalgęs, bet jokio žmogaus nesimato ant Bažnytkalnio, jis vienas begulįs.“[64]

Marijampolės r. *Koplyčkalnis* prie Piliakalnio k.: *Ten koplyčia, sako, senovėj nuskendo. Sako, prakeikė Velykų rytą. Sako, girdėt Velykų pirmą dieną saulei tekant varpą skambant.*[65]

2.1.2. Kitur prasmegusios bažnyčios

Dar daugiau panašių padavimų, kartais atvirai mininčių senąsias šventyklas ir jose vykusias apeigas, pasakoja apie vietas, kurių pavadinimuose žodžio *bažnyčia* nėra, nors jie neretai ne mažiau iškalbingi.

Vilniaus r. Prie Bačiulių (Paberžės sen.) yra dauba pelkėtu dugnu, vadinama Nameliai: „Pasakojama, kad šioje vietovėje būta miesto, o daubos vietoje – bažnyčios. Bažnyčioje būta daug turtų. Žemėn prasmegusios bažnyčios auksą gyventojai yra sapnavę ir ne kartą jo ieškoję.“[66]

Elniakampyje, arba Velniakampyje, (Dūkštų sen.) yra piliakalnis, netyrinėtas, ant jo, anot padavimų nuotrupų, stovėjo bažnyčia, kuri prasmego, arba ją kažkas užpylė žemėmis.[67]

Karmazinuose (ta pati Dūkštų sen.) yra piliakalnis, suslavintos galūnės pavadinimu Veršupka, arba Viršupka, ant kurio, anot vietos pasakojimų, buvusi *lietuvių bažnyčia*, kurioje dieną naktį kūrenosi ugnis, arba *sena lietuvių pagonių šventykla*, ir *buvo balvonai.*[68]

---

[63] ŠdVK: 89, Nr. 29.
[64] Vaitkevičius 2013: 221–222; Buračas 1929: 221–222.
[65] KrbŽA: 209–210, Nr. 479.
[66] VtSLŠA: 48, Nr. 28.
[67] VtSLŠA: 54, Nr. 43.
[68] VtSLŠA: 60, Nr. 57.

Leoniškės piliakalnis (Kalvelių sen.), netyrinėtas: „Pasak padavimų, čia yra žemėmis užpilta bažnyčia.“[69]

Ties Papiškėmis (Rudaminos sen.) yra netyrinėtas piliakalnis: „Pasak padavimų, piliaklanyje stovėjo bažnyčia, kuri prasmego.“[70] *Kartą viena mergaitė vaikščiojo ant piliakalnio ir rado siūlą. Ji už to siūlo patraukė – išgirdo varpus gaudžiant. Suprato, kad apačioje yra bažnyčia.*[71] Arba: *Sako, piliakalnyje yra bažnyčia. Esą, senų senovėje bažnyčia tenai įgriuvusi.*[72]

Nemenčinės piliakalnis, kuriame rasti I tūkstantmečio pr. Kr. pabaigos–I tūkstantmečio pradžios ir X–XIV a. kultūriniai sluoksniai: „Pasakojama, kad daug mūšių atlaikiusiai piliai sugriuvus, ant piliakalnio buvo pastatyta bažnyčia. Tačiau ar dėl to, kad kunigas nusikalto Dievui, ar dėl žmonių nuodėmių vieną naktį žemė prasivėrė ir bažnyčią prarijo. Ant piliakalnio liko žiojėti tik skylė.“[73]

Keli pasakojimai apie Cypelio kalną panery tarp Vilniaus ir Kernavės, užrašyti 2003–2004 metais: *Aukštas kalnas toks, viršus smailas. Diedukas Medekša (Jonas) sakė, kad ten prasmegusi bažnyčia kažkada seniai. Ir ten, kur smailė yra, tai ten bažnyčios bokštas buvęs*; arba: *Diedukas pasakojo, kad ten yra prasmegusi bažnyčia. Užkeikta ir prasmegusi bažnyčia. Tai galvojo, kad ten yra bažnyčia. Ar ten kokie padavimai buvo, ar nuo senų laikų, tai kelintais metais… Mano mama 1905 metų, tėvelis – vyresnis. Nu, jis, vienu žodžiu, kokiais 1850 metais [gimęs], Važnevičius Juozas. Tai jis […] sakė, kad ten buvo bažnyčia, kad ji prasmegusi*; lenkiškai: *Wacław taki mówił, że w Cyplu kościoł zachowany carski, za to też i Kościełowa drożka nazywa sia* „Toks Vaclovas sakė, kad Cypelyje karališka bažnyčia paslėpta, užtat ir keliukas Bažnyčios vadinasi.“[74]

Širvintų r. Janionyse (Čiobiškio sen.) yra Pykuolio kalnas, arba Pykuoliakalnis, apie kurį, be visa ko kita, vienoje vietos gyventojų šeimoje užrašytas toks pasakojimas: *Žmonės pasakojo, kad čia buvusi seniai Pykuolio–Patrimpės šventykla. 1914 m. mirė toks 90 metų senis, ir tas nieko apie Pykuolį neži-*

[69] VtSLŠA: 68–69, Nr. 69.
[70] VtSLŠA: 87, Nr. 92.
[71] KrbKMG: 66; KrbŽA: 167, Nr. 386.
[72] KrbKMG: 67.
[73] VtSLŠA: 88, Nr. 95.
[74] VAP: 227–228, Nr. 14–16.

nojo […]. Felikso Kupčiūno tėvas seniai dar pasakojo, kad ant Pykuolio buvusi Patrimpės Pykuolio koplyčia.[75]

Krikščioniškos Kernavės bažnyčios istorinėse valdose yra vadinamoji Tuikos pieva: „Pasakojama, kad šioje vietoje yra nuskendusi bažnyčia."[76]

Apie Kiauklių ežerą prie Kiauklių kaimo: *Seneliai pasakoja, kad Kiauklių bažnyčia paskendo ežere.*[77]

Apie *Užburtą kalną* Laužiškyje (Zibalų sen.), piliakalnį, ant kurio 2001–2003 m. tyrinėjimų metu aptikti pirmųjų amžių po Kr. ir XIII–XIV a. kultūriniai sluoksniai, taip pat XVI–XVII a. pavieniai radiniai, pasakojama, kad *buvusi kadaise bažnyčia, bet kažkodėl nugrimzdusi.*[78]

Mančiušėnų (Gelvonų sen.) piliakalnis su vėlyvajam geležies amžiui būdingų įtvirtinimų liekanomis, netyrinėtas: „Pasakojama, kad kalne yra užkasta bažnyčia, kurios *lubų sijos iš milžinų kaulų dėtos.*"[79]

Minčiukų (Čiobiškio sen.) piliakalnis, dar vadinamas Barsukyne, kuriame rasta I tūkstantmečio lipdytos keramikos: *Barsukynėj stovėjo bažnyčia, ją užpylė.*[80]

Prie Motiejūnų (Širvintų sen.) yra *Meldijų* miškas: *Senieji žmonės pasakoja, kur dabar Meldijų miškas, seniau buvo didelė bažnyčia. Žmonės išmirė, bažnyčia griuvo, o jos vietoje užaugo miškas. Tą mišką praminė Meldijais. Nuo žodžio, kad ten seniau žmonės meldęsi.*[81]

Pasodninkuose (Gelvonų sen.) yra piliakalnis su vėlyvajam geležies amžiui būdingų įtvirtinimų liekanomis, vadinamas Batarėjos kalnu, apie kurį pasakojama, kad čia *prapuolė bažnyčia po žemėm*, arba pats „piliakalnis esąs kareivių žemėmis užpilta bažnyčia."[82]

Ukmergės r. Berzgainių (Žemaitkiemio sen.) piliakalnis su vėlyvajam geležies amžiui būdingų įtvirtinimų liekanomis: *Yra padavimų, buk [čia] užkasta bažnyčia.*[83]

---

75 VtSLŠA: 114–115, Nr. 137.
76 VtSLŠA: 118, Nr. 144.
77 LTs IV: 648, Nr. 733; VlEMD: 115, Nr. 173.
78 VtSLŠA: 121, Nr. 154.
79 VtSLŠA: 125, Nr. 160.
80 VtSLŠA: 125–126, Nr. 165.
81 VtSLŠA: 126–127, Nr. 168.
82 VtSLŠA: 130, Nr. 176.
83 VtSLŠA: 153, Nr. 226.

Ties Obelių ežeru (Pivonijos sen.) archeologų yra aptikti V–VII ir XIII–XV a. palaidojimai su gausiomis įkapėmis, 3 m pločio akmenų grindinys, vedantis nuo kapinyno link ežero ir čia pat, ežero dugne, anglys, degintiniai žmonių kaulai ir didžiausias ligi šiol žinomas Lietuvoje XIII–XIV a. dirbinių rinkinys (apie 3000 ginklų, papuošalų, įrankių), o vietos žmonės pasakoja apie čia kitados stovėjusią „bažnyčią".[84]

Paželvių (Želvos sen.) piliakalnis, kuriame 1936 m. tyrimų metu irgi rastas kultūrinis sluoksnis su lipdyta keramika brūkšniuotu paviršiumi: *Pasakojama, kad piliakalnyje yra bažnyčia nugrimzdusi.*[85]

Papošautų kalnas netoli Sauginių (ta pati Želvos sen.): *Yra padavimas, kad toj vietoj buvo bažnyčia, o švedai ją užpylę žemėmis.*[86]

Molėtų r. Prie Aigėlų (Čiulėnų sen.), Malkėsto ežero šiauriniame krante, yra iškilus pusiasalis, vardu *Šventaragis*, kuriame archeologų aptiktos deginimo liekanos ir lipdytinių molinių indų šukės: *Seneliai pasakodavę, kad senovėje paminėto pusiasalio apylinkėje esąs buvęs didelis miestas, vadinamas Mandabūrija, o ant kalnelio, vadinamo Šventaragiu, buvusi švento Jurgio bažnyčia*; arba: *Čia va koplyčia buva, stovėjo prie senybej. Toj koplyčioj meldės ir šitų Šventaragiu praminė […]. Žmonės ėjo melstis koplyčan ir toj koplyčia pasdarė švinta. Nu ir tadu Šventaragiu praminė.*[87]

Antaraisčių (Suginčių sen.) piliakalnis, vadinamas Ratẽliakalniu: *Pasakojama, kad tas kalnas yra supiltas ir kad jame yra užpilta bažnyčia.*[88]

Prie Balninkų (Luokesos sen.) yra Alaušų ežeras, apie juos pasakojama: *Balninkai – prakeiktas miestelis. Kadais čia dvylika bažnyčių stovėjo, Alaušo ežere prigėrė.*[89]

Krivitiškių (Čiulėnų sen.) piliakalnis: *Diedukas sakydavo, kad kai ganydamas arklius atsiguldavo ant šito piliakalnio, tai po žemėm girdėdavos varpų skambesys. Sako, kad čia bažnyčia buvus.*[90]

---

[84] VtSLŠA: 169, Nr. 268.
[85] VtSLŠA: 172, Nr. 283.
[86] VtSLŠA: 176, Nr. 290.
[87] VtSLŠA: 198–190, Nr. 327.
[88] VtSLŠA: 199, Nr. 349.
[89] VtSLŠA: 205, Nr. 356.
[90] BčnUKP: 89, Nr. 188. Dėkoju uteniškiui poetui Vytautui Kazielai, davusiam man šią knygą, be kurios ir šis rašinys nebūtų buvęs įmanomas.

Ties Krupeliais (Videniškių sen.) yra pakiluma, vardu *Kaukakalnis*, kurioje laidoti žmonės: *Sako žmonės, kad seniau čia yra buvusi bažnyčia, bet ji nugrindo po žeme.*[91]

Kulundžiuose (Giedraičių sen.) yra Pilies kalnas, kitaip Taurakalnis: *Kalba, kad čia bažnyčia prasmegus.*[92]

Liesėnų piliakalnis (Videniškių sen.), apie jį dar 1994 m. užrašyta: *Jaunystėj ant šito piliakalnio ruošdavo gegužines, iškabindavom lietuviškas vėliavas. Bet kaip kokie burtai – kai tik prasidėdavo gegužinė, tai pakildavo toks šaltas vėjas, kaip koks uraganas užeidavo. Sakydavo, kad gal po žemėm bažnyčia yra, tai užtatai šitaip.*[93]

Pakubėtiškio piliakalnis (Čiulėnų sen.): *Ten, kur dabar tik mažas kalnelis, apaugęs medžiais ir krūmais, anksčiau buvo bažnyčia, o aplink ją miestelis, kuris vadinosi Pakubėtiškiu. […] iš to miestelio nieko neliko, tik mažas kalnelis, ant kurio kadaise stovėjo bažnyčia.*[94]

Apie Paraudinėje (Alantos sen.) esantį piliakalnį pasakojama: *Toje vietoje, kur dabar šis piliakalnis, buvusi bažnyčia. Prancūzai, eidami pro šalį, sustoję čia pasiilsėti ir sugalvoję palikti palikimą – atminimą. Taigi ėmę jie ir apipylę visą bažnyčią žemėmis. Vėliau keli žmonės kasinėję šį piliakalnį ir buvę prikasę bažnyčios bokštus ir net dideles varines duris, bet įeiti negalėję, nes toji bažnyčia slūgstanti vis gilyn ir durų negalima atidaryti.*[95]

Pelenių piliakalnis (Suginčių sen.), vadinamas *Varpinės* kalnu: „Pasakojama, kad ant kalno stovėjo bažnyčia ir varpinė."[96]

Prie Rudilių (Čiulėnų sen.) aukščiausias apylinkių kalnas dabar vadinamas Jeruzalės kalnu (tai šiaip jau irgi mena jo šventumą, tik perprasmintą): *Pasakojama, kad prieš kokius 400 metų buvusi ant to kalnelio bažnyčia. Tekėjo potvynis, bažnyčia buvo išgriauta*; arba tiesiog *bažnyčia buvus, per žemes nuėjus.*[97]

Panašiai apie Skroblynų kalną (Inturkės sen.), vardu Plytinė: „Pasakojama, kad prieš 400 metų čia buvo bažnyčia."[98]

---

[91] VtSLŠA: 234, Nr. 424.
[92] VtSLŠA: 235–236, Nr. 426.
[93] BčnUKP: 90, Nr. 194.
[94] BčnUKP: 96–97, Nr. 211.
[95] VtSLŠA: 251, Nr. 462.
[96] VtSLŠA: 251, Nr. 465.
[97] VtSLŠA: 256, Nr. 480.
[98] VtSLŠA: 259, Nr. 489.

Apie netyrinėtą Suginčių piliakalnį: „Pasakojama, kad piliakalnyje buvo bažnyčia“ arba net „miestas, kuriame buvo 12 bažnyčių.“[99]

Vorėnuose (Suginčių sen.) yra piliakalnis su I tūkstantmečio pr. Kr. ir I tūkstantmečio po Kr. kultūriniu sluoksniu: *Čia buvus bažnyčia, bet nugrimzdo po žemėm.*[100]

Švenčionių r. Netoli Adutiškio yra kalnas Ožnugaris: *Tame kalne yra pagriuvusi bažnyčia didelė ir labai graži.*[101] Jis pavadinamas ir kitaip – Viduožnagaris: *Aš girdėjau, kad mūsų mieste viename lauke yra didelis kalnas, vardu Viduožnagario kalnas. Ir tame kalne yra pagriuvusi bažnyčia didelė ir labai graži.*[102]

Beržuvio miške (Švenčionių sen.) yra raistas, vardu Kreivaraistis: *Jo viduryje yra pakilimas, panašus į salą. Žmonės pasakoja, kad ten yra nuskendusi bažnyčia.*[103]

Bogutiškės piliakalnis (Cirkliškio sen.) su I tūkstantmečio pr. Kr.–I tūkstantmečio pradžios kultūriniu sluoksniu, turinčiu lipdytos keramikos brūkšniuotu paviršiumi: „Pasakojama, kad kalnas esąs žemėmis apipilta bažnyčia“; arba: *Čia bažnyčia prapuolusi.*[104]

Grybuose (Sarių sen.) apie Velnynės kalną, arba Velniakalnį, pasakojama: *Bažnyčia stovėja, prakeikta bažnyčia, ir ana unsmuka žemėn. Saka, viduj nakties gieda giesmes ten, prisduoda*, t. y. vaidenasi; *Skaita, davatkos prakeikė bažnyčių.*[105]

Apie kalną prie Guzeniškės tarpukariu užrašyta: *Kadai buvo ant to kalno akmeninė koplyčia. Po vienai nakčiai žmonės rado pralėkusią [prasmegusią] ir skylę ant to kalno, kai ceberkas didumo. Naktigonikai nujojo naktigonėn ir girdi, kad po žemėm zvanija.*[106]

Ties Katelninkais (Pabradės sen.) yra Bazilio kalva: „Pasakojama, kalva yra prasmegusios bažnyčios vieta.“[107]

---

[99] VtSLŠA: 264, Nr. 494.
[100] VtSLŠA: 274, Nr. 515; BčnUKP: 107, Nr. 234.
[101] VtSLŠA: 281, Nr. 528.
[102] KrbŽA: 160, Nr. 371.
[103] VtSLŠA: 285, Nr. 536.
[104] VtSLŠA: 285–286, Nr. 537.
[105] VtSLŠA: 291, Nr. 548.
[106] Balys 1938: 292, Nr. 625.
[107] VtSLŠA: 294, Nr. 554.

Apie Stajėtiškio (Adutiškio sen.) piliakalnį, kuriame rasta I tūkstantmečio pr. Kr.–II tūkstantmečio pradžios radinių, iš vietos gyventojų užrašyta: *Čia bažnyčia pragriuva, pasakoj tėvas, kad bažnyčia buva ir pragriuva ji*; arba: *Vieni sakydavo, kad čia dvaras buvįs didžiausias, kad buvus bažnyčia, nueik, sako, dvyliktoj valandoj, paklausyk, gi viskas skamba, ausį pridėjus prie žemės…*; dar: *Tris dienas girdėjos balsas, kap ana skindo, šita bažnyčia. Pirmajų – pirmųdie Velykų. Tai to tai – kalba tai […] ažkeikta, skaitos, i pragriuvo*; vienam vyrui Stajėtiškyje prisisapnavo *šviesa* ir *jis išgirdo balsą: „Pastatyk kryžių ant Piliakalnio*“, jis padarė medinį paprastą kryžių, kuris paskui buvo pakeistas cementiniu; panašiai vienai moteriai sapne jos miręs vyras pasakė: *Liepk mano sūnums pastatyti kryžių ant kalno ir neškit tenai aukas*; dešimtą penktadienį po Velykų prie kryžiaus ant piliakalnio žmonės renkasi pasimelsti, pagiedoti, aukoja čia įvairius maisto produktus, daiktus, pinigus: *Labai, skaitos, kap šventa vieta*; piliakalnyje rastas akmeninis trinamųjų girnų lovys, į kurį, pastatytą prie kryžiaus, iki šiol dedamos aukos, žmonių jis traktuojamas kaip likęs iš piliakalnyje stovėjusios koplyčios pamatų arba net kaip akmuo, ant kurio senovėje buvo deginamos aukos.[108] Akivaizdi tradicijos tąsa.

Želabuose (Švenčionių sen.) apie kalną, vardu Gimtinė: „Pasakojama, kad čia bažnyčia prasmegusi.“[109]

Ignalinos r. Pasak Balio Buračo: „Gaidžių ir Antalgės kaimo apylinkėje yra Antalgės piliakalnis. Apie Antalgės piliakalnį, girdėjau, žmonės pasakoja įdomių padavimų. Seneliai šneka, kad senovėje ant to piliakalnio stovėjusi bažnyčia, tik ne katalikų, o pagonių dievaičių. Paskui toji bažnyčia nuėjusi gilyn žemėsna į piliakalnį. Sako, kad šventadienį, pačiame vidurdieny, kai bažnyčioje eina mišios, tai, gerai įsiklausęs, gali girdėti piliakalny varpais skambinant. Sako, ateis laikas, ir toji bažnyčia iš kalno vėl iškils.“[110]

Apie ežerą Erzvėtą (Tverečiaus sen.) pasakojama jo vietoje buvus miestą ir bažnyčią, kuri nuskendo: „Iš jų teliko maža salelė prie Andriejaukos k., ežero šiaurinėje dalyje – toks plotas sausumos, koks buvęs bažnyčios šventorius“, ir „pažymima, kad minėtoje ežero salelėje prieškario jaunimas *vasaraj kupaliojas* (=kupoliauja)“.[111] Dar: *Daug senybas miestų ir bažnyčių nuskindusių.*

---

[108] VtSLŠA: 307–309, Nr. 580.
[109] VtSLŠA: 317, Nr. 597.
[110] Buračas 1996: 230.
[111] VtSLŠA: 331, Nr. 622.

Pasaka[ja] diedas, ir Erzvėta ežeri yra nuskindus bažnyčia; dar: *Erzveta ežeri buva labai dzidelis astravas [sala], ti buvįs miestelis i bažnyčia. Ale i miestelis, i bažnyčia nuskinda*; dar: *Erzveto ežero saloje buvo bažnyčia. Ją prakeikė, ji apsivertė ir nuskendo.*[112] Ir dar: *Erzvėto ežere nuskendo bažnyčia. Būdavo, girdėti vakarais, kai saulė nusileidžia, skambinant varpais. Žvejai suplėšydavo į bokštą tinklus. Dabar liko tik salelė.*[113]

Apie Ginučių piliakalnį (Linkmenų sen.), istorinės Linkmenų pilies vietą, 1875 m. užrašyta: *Yra Pillekalnis unt ežero kraszta, wadinama Linkmenu, kur senovėje buta piles, ir aukauta letuwiu devajtėms sawa*; ir vėliau: *Yra padavimas, kad piliakalnio vietoje buvusi bažnyčia – stabmeldžių ar krikščionių, nežinia […]. Pagal padavimus, ten užkeikta bažnyčia. Vienas žmogus, neseniai miręs, sako, radęs geležinį kryžių ir tikėjęs, kad ten buvę Dievo namai. Nėjęs į bažnyčią, bet pamaldų metu ten meldęsis.*[114] Vienos tikybos, kitos, kas ten supaisys – vis tiek juk Dievo namai! Dar: *Kur Ginučių piliakalnis, anksčiau buvo bažnyčia. Kai buvo potvynis, užnešė žemėmis. […] Papiliakalnyje buvo žmogus ir eidavo melstis ant piliakalnio. Girdėdavo kunigą giedant, varpais skambinant. Prie vienos pušelės vis [būdavo] meldžiasi.*[115] *…Sako, kad piemenys girdi po žemėmis varpais skambinant. Sako, kad tenai yra bažnyčia.*[116]

Apie Ignalinos Agarinį ežerą pasakojama: *Šioje vietoje seniau stovėjo bažnyčia*, bet ji buvusi prakeikta: *Kitą dieną bažnyčios jau nebebuvo, o jos vietoje atsirado mažas ežeriukas.*[117]

Lapušiškės piliakalnis (Rimšės sen.): *Senų žmonių atsiminimu, čia yra stovėjusi bažnyčia…*[118]

Apie Ignalinos seniūnijoje esantį apylinkėse plačiai žinomą Mažulonių piliakalnį, kuriame rasta daug XI–XII a. radinių ir sudegusio rentinio pastato liekanos, užrašyta: *Un šita kalna senų senovėj stovėja bažnyčia. Taj bažnyčiaj giedadava labai gražiai deivės*; dar: *Tan kalni yra labai brungi bažnyčia nuskindus*; dar: *Vienąkart žeme sudrebe[j] pirmaj Velyjkų dienaj per mišių i bažnyčia pralekie*

---

[112] VtNDP: 199–200, Nr. 80, 82, 85.
[113] VtNDP: 199, Nr. 81; KrbŽA: 161, Nr. 375.
[114] VtSLŠA: 335–336, Nr. 630.
[115] KrbŽA: 152, Nr. 351.
[116] KrbKMG: 78; KrbŽA: 152–153, Nr. 353.
[117] VtSLŠA: 338, Nr. 635.
[118] VtSLŠA: 345–346, Nr. 652.

žemesan; negana to, keli pasakojimai piliakalnį tiesiog sieja su senąja tikyba: *Kalbama, kad gilioje senovėje nuolat kūrenosi ugnis. O žmonės tada ugnies dar neturėjo. Todėl eidavo pasiimti iš čia ugnies*; arba: *Kiti pasakoja, kada senovėje žmonės tikėjo įvairiais dievais, tai jie šią vietą laikė šventa vieta, kadangi čia buvo ugnies.*[119]

Apie netyrinėtą Ruokiškės, arba Rokiškės, piliakalnį (Naujojo Daugėliškio sen.): *Netoli Rokiškės yra kalnelis. Senovėj ten stovėjo bažnyčia. To kaimo žmones buvo dideli plėšikai. Vieną kartą, vykstant pamaldoms bažnyčioje, trenkė Perkūnas, ir visa bažnyčia su žmonėmis prasmego. Tris dienas skambėjo labai varpai ir girdėjosi žmonių balsai. Vietoj bažnyčios iškilo neaukštas kalnelis, kurį žmones dabar vadina piliakalniu.*[120]

Strakiškėse (Ceikinių sen.) yra netyrinėtas piliakalnis Ropiãkalnis: „Pasakojama, kad senovėje ant kalno stovėjo bažnyčia, kuri vėliau prasmego"; arba: *Kalnu [bažnyčia] apvirstà, tai kas tį susapnavįs.*[121] Dar: *Kažkada senų senovėj sakydava, kad buva ten ant kalnalia bažnyčia, i ana pralėkus*; arba: *Tai ten bažnyčia buvus, susmegus po tuo kalnu, ten lyg tai varpai skambindavo*; arba vėl: *Tai saka, kad ten bažnyčia buvus ir nugrimzdus dar neatmenamais laikais.*[122]

Prie Vėlionių (Ignalinos sen.) yra ežeras Vėlys: *Senelis pasakoja, kad kažkada labai seniai vietoj to ežero buvęs kalnas, ant kurio stovėjo bažnyčia. Vieną kartą pro tą bažnyčią ėjo moteris. Ji beeidama į kalną labai pavargo ir pasakė: „Kad šis kalnas prasmegtų į žemę!" Vos tik ji ištarė, tuoj toje vietoje atsirado ežeras.*[123]

Apie Vėlionių piliakalnį: *Netoli Vielionių kaimo yra pyliakalnis. Ant pyliakalnio buvo bažnyčia. Priešai norėjo ją paimti. Nepaėmė pilies, priešai ėmė keikti: „Kad prasmegtų šis pyliakalnis!" Ir tuo laiku prasmego bažnyčia. Joje buvo daug žmonių. Ir dabar sekmadieniais vasarą dvyliktą valandą per mišias girdisi, kaip skambina varpais, žmonės gieda ir vargonais groja. Ir dabar toje vietoje yra didelis įdubimas.*[124] Čia (kaip, beje, ir kai kuriuose kituose padavimuose) galima įžvelgti suglaustą Lietuvos istoriją: pilies priešai nepaėmė – jėga Lietuvos užkariauti nepavyko; tada jie užkeikė ant piliakalnio stovėjusią bažnyčią,

---

[119] VtSLŠA: 350–351, Nr. 663.
[120] VtNDP: 204, Nr. 109; žr. VtSLŠA: 366, Nr. 718; Kerbelytė 1970: 149.
[121] VtSLŠA: 366–367, Nr. 722.
[122] VtNDP: 195–196, Nr. 54–56.
[123] VtSLŠA: 372, Nr. 738; LTs IV: 648, Nr. 732; VlEMD: 105, Nr. 150; Kerbelytė 1970: 141–142; KrbKMG: 79; KrbŽA: 155, Nr. 360.
[124] VtNDP: 192, Nr. 30.

kad ji prasmegtų, – panaikino senąjį tikėjimą, padėjusį atlaikyti priešų puolimą ginklu, ir įvedė savą; bet iki šiol iš po žemių girdėti prasmegusioje bažnyčioje vykstančios pamaldos – iš sielos gelmių ataidi pasąmonėn nutremtas, „represuotas“ dvasinis veiksnys; tik tos pamaldos žmonių jau nebeskiriamos nuo krikščioniškųjų – religinis sinkretizmas. Tiesa, kitame padavimo variante minimos apeigos dar nelabai teprimena krikščioniškąsias: *Šalia Vielionių sodžiaus, Palūšies parapijoje prie vieškelio yra aukštas kalnas […]. Un šita kalna senų senovėj stovėja bažnyčia. Taj bažnyčiaj giedadava labai gražiai deivės. Kiekvienas žmogus, eidamas pra šitų kalnų ir bažnyčių, sustodava, užgirdį labai gražiai giedant, paklausyti*, tačiau *kunigai pradėja prašyt Diẽvų, kad ana nueitų skradžiai žemės. Ir per ilgus meldimus ir keiksmus prasiskyrė žeme ir bažnyčia nuėja skradžiai žemių.*[125] Senoji tikyba, kad ir atstumta, tebegyvavo, bet naujosios religijos kunigai to nepakentė, visaip keikė, ir nors išnaikinti nepajėgė, galiausiai vis dėlto išstūmė pasąmonėn. Užrašytas ir trumpas, nudilęs padavimo variantas, kaip įprasta: *Seniai seniai buva un ta kalna bažnyčia. Vienąkart žeme sudrebe[j] pirmaj Velykų dienaj per mišių, į bažnyčia pralekie žemesan.*[126]

Utenos r. Andreikėnuose (Kuktiškių sen.) yra piliakalnis, vardu Juozapotos kalnas: *Ant piliakalnio stovėjo bažnyčia…*; ir tiesiog: *Čia užpilta pagonių bažnyčia.*[127]

Antilgės piliakalnis Daugailių sen.: „Pasakojama, kad piliakalnyje buvo *pagonių bažnyčia*, kuri prasmego“; *Žmonių pasakojimu, čia buvusios deginamos aukos dievams […]. Netoli piliakalnio, į Juknėnų pusę, buvę ratu sudėti dideli akmenys, čia, sako, šventoji ugnis buvusi kūrenama, vaidilutės būk gyvenusios.*[128]

Dryžiuose (Saldutiškio sen.) esantis netyrinėtas piliakalnis: „Pasakojama, kad kalne yra nugrimzdusi bažnyčia.“[129]

Netyrinėtas Gatelių piliakalnis (vėl Daugailių sen.): *Senovėje dar prieš tvanų čia buva kunigų seminarija. Kai tvanas ažeja, tai tų bažnyčių apineše žemem*; arba tiesiog: „Pasakojama, kad kalne prasmego bažnyčia.“[130] „Kunigų seminarija“ – senosios tikybos mokykla?

---

[125] VtNDP: 192, Nr. 29.
[126] VtNDP: 193, Nr. 33.
[127] VtSLŠA: 379, Nr. 753.
[128] VtSLŠA: 380, Nr. 756.
[129] VtSLŠA: 392, Nr. 804.
[130] VtSLŠA: 399, Nr. 822; žr. VlEMD: 113, Nr. 167; BčnUKP: 84, Nr. 175.

Panašiai apie Klykių piliakalnį (Tauragnų sen.), irgi netyrinėtą: *Žmonės kalba, kad ant piliakalnio buvusi bažnyčia, o vėliau nuėjus per žemes.*[131]

Prasmegusios bažnyčios būta ir Maneičiuose (Sudeikių sen.): kalne buvo *bažnyčia ir aukuras*, negana to: *Ant šito kalno vaidilutės kūrendavo šventą ugnį.*[132]

Apie Narkūnų piliakalnį (Leliūnų sen.), kuriame surastas I tūkstantmečio gyvenvietės kultūrinis sluoksnis su pastato liekanomis ir kitais radiniais, pasakojama, kad ant jo „buvo deginama amžinoji ugnis“; *Kiti pasakoja, kad tai buvusi kadaise bažnyčia, kuri nuėjusi skradžiu žemi*; arba: *Pasakojama, kad ant jo stovėjo bažnyčia. Bet vieną kartą naktį, gaidžiams sugiedojus, toji bažnyčia ir su apylinkės gyventojais nusmegusi.*[133]

Nemeikščiuose (Utenos sen.) yra kalvotas laukas Kalatauka: *Šioje vietoje, pasakojama, būk tai bažnyčia nuskendusi.*[134]

Norvaišiuose (Sudeikių sen.) yra buvęs kalnas Griaužė, kasant žvyrą ilgainiui visai nukastas: *Pasakojama, kad [kalne] yra užpilta bažnyčia.*[135]

Nuodėguliuose (Daugailių sen.) yra greta du kalneliai, vardu Bóbinis ir Bobinukas: *Žmonės pasakoja, kad ant Bobinio kalno buvusi pastatyta labai graži bažnyčia, o ant Bobiniuko – varpinyčia, bet vėliau kas tai ažugriovę.*[136]

Apie Pakalnių piliakalnį: *Seni žmonės pasakoja, kad čia, kur piliakalnis, yra kas nors užpilta – bažnyčia ar pilis. Per Velykas kalnas atsiverdavo ir aplink jį vaikščiodavo žmonės.*[137]

Papirčių piliakalnis (Kuktiškių sen.), netyrinėtas: *Vietos žmonės kalba, kad ant piliakalnio senybės laikais buvusi bažnyčia*; tiksliau, *seniau ten buvusi pagonių bažnyčia, kur aukodavo – degindavo gyvulius.*[138]

Taurapilio piliakalnis (Tauragnų sen.), irgi netyrinėtas, ant kurio tauragniškiai ligi XX a. vidurio švęsdavo Petrines: *Po Taurapiliu yra užkeikta bažnyčia*; todėl: *Šv. Jono naktį 12 val. lygiai kas eis netyčia pro kalną, kalnas*

131 VtSLŠA: 407, Nr. 845.
132 VtSLŠA: 411, Nr. 860.
133 VtSLŠA: 413–414, Nr. 869.
134 VtSLŠA: 414–415, Nr. 872.
135 VtSLŠA: 416–417, Nr. 878.
136 VtSLŠA: 417, Nr. 879.
137 BčnUKP: 94, Nr. 204.
138 VtSLŠA: 421, Nr. 889.

atsivožia, ir pamato bažnyčią, išgirsta giedojimus ir vargonų muziką. Tas trunka tik sekundę.[139] Dar: *Prie Stučių, Pilkenių kaimo laukuose, paežerėj yra kapinės. Išvirsta žmonių kaukolių. Taurapily, anot žmonių, esanti pakasta bažnyčia, o čia, į Pilkenių kapines, veždavo numirėlius per ežerą.*[140] Be to: *Kadaise Tauragnuose buvęs kun[igas] Bauža. Vieną naktį susapnavęs, kad bažnyčios prakeikimą galima panaikinti, kad bažnyčia iškiltų vėl. Reikia nueit vidurnaktį ant piliakalnio ir atlaikyt mišias, ir bažnyčia iškilsianti.*[141]

Apie netyrinėtą Vitkūnų piliakalnį (Leliūnų sen.): *Piliakalnyje esanti apkasta bažnyčia. Girdėję joje dar ir varpais skambinant.*[142] *Seni žmonės pasakoja, kad seniau kalbėdavę, jog piliakalnyje randasi apipilta bažnyčia*; XIX a. pabaigoje ant jo dar buvo įprasta švęsti Sekmines.[143]

Anykščių r. Ties Kuniškiais (Anykščių sen.) yra Bedugnis ežeras: „Pasakojama, kad ežerėlio vietoje senovėje stovėjo *bažnytėlė*. Žmonėms netyčia įspėjus ežero vardą, toje vietoje ištvinęs vanduo nuskandino bažnyčią. Į rytus nuo ežerėlio esanti nuskendusios *bažnytėlės* kapinių vieta.“[144]

Kurtiniuose (Debeikių sen.) yra kalnas, vardu Trakai: *Žmonės pasakoja, kad ten buvusi bažnyčia, rusai užvertę.*[145]

Apie Riklikų piliakalnį (Kavarsko sen.) pasakojama: *Šitam piliakalnyje užpylė bažnyčią, paslėpė ją. Iš vakarų pusės yra toks kriaušelis. Ten įėjimas į bažnyčią.*[146]

Dar apie Rubikių ežerą: *Kalbama, kad Rubikių ežere yra nuskendusi bažnyčia. Žmonės girdėję per Velykas jame skambinant varpais.*[147]

Apie Žemųjų Svirnų piliakalnį (Kavarsko sen.): *Žmonių kalbama, kad yra kas būk tai bažnyčia nuo senovės užgriuvusi ar užkasta…*[148]

Rokiškio r. Alksnių piliakalnis (Onuškio sen.) pagal atsitiktinai rastą keramiką datuojamas I tūkstantmečiu pr. Kr.–I tūkstantmečio pradžia: „Pa-

---

139 VtSLŠA: 454, Nr. 975; PJB: 215, Nr. 16.1, 2.
140 BčnUKP: 102, Nr. 223.
141 PJB: 215, Nr. 16.3.
142 BčnUKP: 106, Nr. 230.
143 VtSLŠA: 462, Nr. 999.
144 VtSLŠA: 495, Nr. 1070.
145 VtSLŠA: 496, Nr. 1073.
146 VtSLŠA: 512, Nr. 1110.
147 BčnUKP: 116, Nr. 253.
148 VtSLŠA: 526, Nr. 1150.

sakojama, kad piliakalnio vietoje yra stovėjusi labai graži, didelė ir turtais garsi bažnyčia. Kartą Velykų rytą žmonių procesijai einant aplink bažnyčią, ši prasmego."[149]

Ažukriaunyje (Obelių sen.) yra Dubužės, ar Dabužės, kalnas: *Seni žmonės pasakojo, kad ant kalno stovėjo bažnyčia. Sekmadieniais žmonės ėjo melstis. Ir vieną sekmadienį bažnyčia prasmego žemėn su visais žmonėmis*; arba: *Suvažiava nedėliaj bažnyčian ir nuveje par žemes bažnyčia*; dar: *Žmonės pasakoja, kad tenai yra nuvejusi par žemes bažnyčia.*[150] Čia ir miškas Šarkiškis: *Tame miške yra, kaip žmonės sako, nuskendusi bažnyčia.*[151]

Ažusieniuose (Rokiškio kaimiškoji sen.) yra Kairio kalnas: *Apie tą kalną yra legenda, kad seniau čia bažnyčia buvo…*[152]

Ažušiliuose, Obelių girininkijos Šile yra pailgas gūbrys, vadinamas Kantragūra, apie kurį *saka, tai ten bažnyčia yra nuskendus kada tai.*[153]

Bryzgiuose (Juodupės sen.) kalnagūbrio viršuje yra Velnio duobė, arba Velniaduobė, apie kurią pasakojama: *Per Velykas, per pačias pamaldas nuskendo bažnyčia. Suėjo žmonės, kunigas pradėjo sakyt pamokslą, tai „ur-ur-ur" ir sugriuvo bažnyčia*; gretimoje kalvoje archeologų aptiktas nedidelis židinys, o jame – I tūkstantmečio lipdytų puodų šukių.[154]

Čižuose (Kamajų sen.) esama griovos, vardu Skardžius ar Skar̃dinis: *Seniau ten buvusi bažnyčia. Žemė prasiskyrusi ir bažnyčia nugrimzdusi žemėn.*[155]

Juodonių (Kamajų sen.) piliakalnis su I tūkstantmečio–II tūkstantmečio pradžios kultūriniu sluoksniu: *Šiam piliakalnyje užkasta bažnyčia.*[156]

Moškėnų (Rokiškio kaimiškoji sen.) piliakalnis su I tūkstantmečio pr. Kr.–I tūkstantmečio vidurio kultūriniu sluoksniu, vadinamas Astikų kalnu: „Pasakojama, kad kalne esanti užpilta bažnyčia"; XIX a. antrojoje pusėje piliakalnis buvo mėgstamiausia įvairių švenčių vieta.[157]

---

149 VtSLŠA: 529, Nr. 1154.
150 VtSLŠA: 532–533, Nr. 1163.
151 VtSLŠA: 533, Nr. 1164.
152 VtSLŠA: 534, Nr. 1165.
153 VtSLŠA: 535, Nr. 1167.
154 VtSLŠA: 539–541, Nr. 1174.
155 VtSLŠA: 543–544, Nr. 1180.
156 VtSLŠA: 54, Nr. 1204.
157 VtSLŠA: 569, Nr. 1239.

„Nuskendusi“ bažnyčia padavimų minima ir Naujasodės (Juodupės sen.) Aukštakalnyje.[158]

Apie Norkūnų piliakalnį tarpukariu užrašytas padavimas: *Ten, kur Norkūnų piliakalnis, prieš daugelį šimtų metų buvęs didelis miestas, kurio gyventojai nusidėję dievams. Užrūstinti dievai nutarę juos nubausti – nugramzdinę tą miestą po žeme, o jame buvusias bažnyčias, kaip šventas vietas, pavertę kalnais, iš kurių lygiai dvyliktą valandą, dieną, esą galima girdėti skambant varpus.*[159]

Onuškio (ta pati Juodupės sen.) bažnyčios vietoje, ant kalvos, pasak padavimų, yra buvusi senojo tikėjimo šventvietė: *Tį buva tik tokia koplyčia. Iš karta tį buva bedievių, sakydava, aukuras, kur jau melsdavas, iš akmenų sukrauta ir pamūryta aukščiau. Tai nešdava avinus [ir] klodava. Kad dūmai kyla aukštyn, tai sakydavę, gerai prijima ją [auką] Dievas. […] Jie tiki kitam Dievui, ginčidavas tarpusavy. Pre aukura suveidava, „kariaudava“, skaitos kurių [Dievas] nugalės. […] Ilgus metus pešēs, nepasidavę, nepasidavę. Nenori pasiduot. A galų gale [dvarininkas] Komaras invedē jau tikrųjų krikščionių tikybų. Apsiženija iš Lenkijos kokių tį jau ponių, atvežē. To jau buva katalikė.*[160]

Prie *Visdievų* kaimo (Obelių sen.) yra *Visdievų* kalnas: *Žmonės aiškina, jog kaima vardas Visdievai, nes garbinti buva „visi dievai“. Sakoma, kad ant kalno stovėjusi bažnyčia ir kad ji nuskendusi*; ten augusi sena *liepa, po kuria buvusi sena dievaičių bažnyčia ir aukuras aukoms aukoti, kad nuo to ir šis kaimas vadinamas visų dievų kaimu – Visdievais.*[161]

Želiūnuose (ta pati Obelių sen.) yra dauba, vadinama Vilimo duobe, apie ją irgi pasakojama: *Čia nuskendo bažnyčia.*[162]

Zarasų r. Avižių piliakalnis (Dusetų sen.): „Pasakojama, kad ant to kalno senovėje stovėjo bažnyčia.“[163]

Ties Gipėnais (Antazavės sen.) Kepurės kalnas ant Sartų ežero kranto: *Padavimai yra, kad ten nuskendus užkeikta bažnyčia.*[164] Netoliese, kažkur „apie

---

[158] VtSLŠA: 570, Nr. 1241.
[159] BčnUKP: 93, Nr. 202.
[160] VtSLŠA: 572, tarp Nr. 1246 ir 1247.
[161] VtSLŠA: 598–599, Nr. 1304. Plačiai apie visus dievus, jų sampratą ir jiems skirtas šventyklas senosiose tradicijose, tarp jų lietuvių, žr. Razauskas 2016b.
[162] VtSLŠA: 599–600, Nr. 1309.
[163] VtSLŠA: 608, Nr. 1322.
[164] VtSLŠA: 618, Nr. 1351.

Zaduojų“, dar esąs tiksliai nenustatytas kalnas: *Ten seniau buvo bažnyčia, dabar ten nieko nėra.*[165]

Netyrinėtas Gutaučių (Antalieptės sen.) piliakalnis: „Pasakojama, kad kalne yra *apipilta* bažnyčia; arba: *Sako, kad ten stovėjusi bažnyčia, bet buvo užkeikta ir nuėjo po žemėm.*[166] Ant greta esančio Žvirbliakalnio, pasak padavimų, irgi *buvę didžiausi rūmai. Lietuviai, nugalėję švedus, pastatę čia bažnyčią* (*bet kitokią negu šių laikų*), *po kurio laiko tie rūmai nugrimzdo į žemes;* dar: *sakoma, Joninių naktį girdėti po žemėmis verkiant ir dejuojant.*[167] „Požeminės dejonės“ – ryškus pasąmonėn nutremto ir užgniaužto, represuoto sielos skausmo įvaizdis.

Apie Kiemionių piliakalnį (Salako sen.) „Petras Šileikis, 52 m. amžiaus, papasakojo, kad jo senelis, kuris turėjęs 92 m. amžiaus ir jau prieš 40 metų atgal yra miręs, pasakodavęs, kad vietoje dabartinio piliakalnio senų senovėje buvusi lietuvių stabmeldžių maldos ir tikybinių apeigų vieta, atseit stabmeldžių žinyčia“, o kituose padavimuose minimas ir šalia esantis Ligajų ežeras: *Un to piliakalnia saniai labai saniai buva pastatyta bažnyčia. Ta bažnyčia invirta Ligajas ažeran*; arba: *Yra buvusi bažnyčia ir ilgainiui, pamaldų metu su visais žmonėmis nuskendusi.*[168]

Maniuliškės (Antazavės sen.) piliakalnis su I tūkstantmečio kultūriniu sluoksniu: *Pasakoja, kad kartą labai seniai viena moteriškė norėjusi atlikti Maniuliškių bažnyčioje išpažintį, bet pavėlavusi ir ėjusi tiktai šv. Mišių išklausyti. Ji beeidama pamačiusi didelį būrį kardininkų, bepilančių bažnyčią žemėmis. Kartu su šia bažnyčia buvo žemėmis apkasti ir žmonės. Toje vietoje, kur stovėjo bažnyčios bokštai, pasirodęs iškyšulys.*[169]

Pasak Balio Buračo, Salako seniūnijos „Pratkūnų kaimo lauke yra plačiai išgarsėjęs piliakalnis. Apie piliakalnį pasakojamos senų žmonių pasakos. Pratkūnų piliakalnyje stovėjusi prieš šimtus metų kokia bažnyčia, kuri vėliau nugrimzdusi žemėn, į piliakalnį. Kur bažnyčios stovėta, toje vietoje piliakalnyje žymiai įdubusi vieta, lyg būta duobės, o seniau net kiaurymė buvusi gili.“[170]

---

165 VtSLŠA: 619, Nr. 1352.
166 VtSLŠA: 620, Nr. 1359; BčnUKP: 84, Nr. 176.
167 VtSLŠA: 620–621, Nr. 1360.
168 VtSLŠA: 624, Nr. 1372.
169 VtSLŠA: 628–629, Nr. 1385.
170 Buračas 1936: 268; žr. VtSLŠA: 639, Nr. 1413.

Salako girininkijoje yra toks *Kunigų kalnas*, arba *Kunigokalnis*, ant kurio esą *Buvo koplyčia ar bažnytėla kokia*; arba: *Sako, seniai dar, kai Salakas buvo didelis miestas, tai jame buvo daug vienuolynų ir bažnyčių. Buvo daug ir kunigų. Šitas kalnas buvęs miesto viduryje. Ant šito kalno buvę dideli namai ir labai gražūs. Tenai susidarydavę kunigai apsitarti apie bažnyčių dalykus ir apie žmones […]. Užtat, kad ten sueidavo kunigai, tai ir vadina Kunigų kalnu.*[171] Užuomina apie kažkokius senųjų žynių susirinkimus, krivules ar mokyklą?

Už Pasamanės kaimo miške yra vieta, kur ir dabar žymu, kad buvo laiptai. Žmonės sako, kad tenai buvo bažnyčia. Tokioj vietoj negeroj, miške… Sako, išeidavo jaunimas į bažnyčią, o paskui miške linksminasi. Tai davatkos pradėjo keikti bažnyčią: „Kad tu skradžiai!“ Na, ir nuėjo bažnyčia skradžiai.[172] Arba: *Valdiškame miške tarp Pasamanės kaimo ir Kazlų kaimo yra vieta, kur, žmonės sako, buvusi bažnyčia. Bet ta bažnyčia prasmego žemėsna ir su žmonėmis. Kartą Kazlų kaimo moteris uogavo. Rinko mėlynas uogas. Buvo šventa diena. Ana uogaudama pagalvojo: „Gal jau ir mišios?“ Tik girdi, kad skambina bažnyčioje. Ana pakelia galvą – ogi žiūri, kad ir bažnyčia čia pat. Šitoje bažnyčioje ir skambina. Ana įėjo bažnyčion. Ir ten pilna žmonių. Kunigas laiko pamaldas, žmonės meldžiasi. Pasimeldė ir ana. Pasibaigė pamaldos, ana išėjo. Išėjo, žiūri, kad vėl nėra nieko, tik miškas, ir tiek. Bažnyčios kaip ir nebuvo.*[173]

Tarp Sniegiškių ir Žukliškių (Dusetų sen.) yra miškas Gojus: „Pasakojama, kad viename Gojaus slėnelyje stovėjo bažnyčia.“[174]

Vienoje Šventosios kilpos sudarytoje „saloje“ (Degučių sen.) yra Berniukalnis, apie kurį padavimai sako, esą *ten bažnyčia susmukus į kalną.*[175]

Apie Šventą ežerą (Turmanto sen.), prie kurio yra bent keli I tūkstantmečio antrosios pusės–II tūkstantmečio pradžios pilkapynai, pasakojama: „Ežero vietoje yra buvusi bažnyčia. Kartą žvejai ją dar matė po vandeniu, plaukdami valtimi“; arba ta „bažnyčia stovėjo ežero pakrantėje, tačiau vanduo paplovė jos pamatus ir ji nugriuvo į vandenį.“[176]

---

[171] VtSLŠA: 642–643, Nr. 1422.
[172] KrbKMG: 57; plg. KrbŽA: 150–151, Nr. 347.
[173] KrbŽA: 151, Nr. 348.
[174] VtSLŠA: 651, Nr. 1438.
[175] VtSLŠA: 655, Nr. 1450.
[176] VtSLŠA: 656, Nr. 1453.

Panašiai apie Verslavos piliakalnį (Antalieptės sen.), ant kurio ariant rasta įvairių I tūkstantmečio radinių: „Pasakojama, kad čia stovėjo bažnyčia, kuri *ilgainiui nuskendo.*“[177]

Apie Vosgėlių (Dusetų sen.) piliakalnį su I tūkstantmečio pr. Kr. pabaigos–II tūkstantmečio po Kr. pradžios kultūriniu sluoksniu: *Laumė ragana Vozgėlių kaime pastatė bažnyčią. Ragana buvo labai pamaldi. Kiekvieną rytą ant ožio ji jodavo į bažnyčią pasimelsti. Laumė visada pirma įeidavo bažnyčion. Bet kartą kažkoks žmogus įėjo pirma raganos. Tada ragana labai supyko, pasišaukė kitas raganas ir užpylė bažnyčią žemėmis. Anksčiau žmonės girdėdavo užpiltųjų dejavimą*; arba: *Naktį pro Piliakalnį ėjo Juozas Lapienis ir mato: vietoj Piliakalnio stovi bažnyčia…*[178] Dar: *Sako, kad Vosgėlių piliakalnyje yra apipilta bažnyčia. Ją senovėje apipylę milžinai*; dar: *Toje vietoje, kur dabar Vosgėlių piliakalnis, seniau buvusi bažnyčia. Ji labai nepatikusi velniui. Velnias norėjęs ją užpilti. Beimdamas žemes, jis net greta ežerėlį iškasęs. Velnias apipylęs bažnyčią, bet niekaip negalėjęs durų paslėpti. Tada jis paėmęs didelį akmenį ir manęs duris užversti. Bet gaidys sugiedojęs, akmuo iškritęs ir įlindęs į kalno šlaitą*; dar: *Seniau Vosgėlių piliakalnyje prie akmenų buvo gilus urvas. Kartą prie piliakalnio piemenys ganė galvijus. Beišdykaudami piemenys įmetė į tą urvą vieno piemens kepurę. Piemuo įlindo į urvą. Eina eina urvu, prieina bažnyčią…*[179]

Kretingos r. Alko(s) kaimo apylinkėse (Imbarės sen.) yra *Alkos*, arba *Aukos*, kalnas: „Kalne esanti bažnyčia, į ją veda požemis.“[180]

Tarp Benaičių ir Kiaupiškių kaimų (Darbėnų sen.) yra Balkos, arba Baltas kalnas, buvęs alkakalnis: „Ant kalno prie akmens senovės lietuviai degino aukas“; savo ruožtu: „Ant kalno stovėjusi bažnyčia prasmego skradžiai žemę.“[181]

Prie Imbarės piliakalnio yra prasmegusi ne bažnyčia, o „rūmai“, bet padavimų pagrindas, Vytauto Daugudžio nuomone, – būtent senoji šventykla: „Apie 1,5 km į pietus nuo Imbarės piliakalnio, Salanto kairiojo kranto slėnio šlaite, miške tarp šimtamečių ąžuolų ir didokų akmenų yra šaltinis, apie kurį pasakojama, kad toje vietoje senovėje nuskendo karalaitės rūmai. Ištyrus zondais kultūrinį sluoksnį, 20–30 cm gylyje rasta laužavietės pėdsakų. Nors ši vieta arche-

---

[177] VtSLŠA: 660, Nr. 1464.
[178] VtSLŠA: 660, Nr. 1467.
[179] KrbKMG: 54–56; BčnUKP: 109–110, Nr. 241, 244.
[180] VtSLŠŽ: 53–54, Nr. 1.
[181] VtSLŠŽ: 62, Nr. 7c.

ologų plačiau nekasinėta, tačiau jos topografinė padėtis liudytų, kad čia, miško glūdumoje, tolokai nuo senovėje apgyventų vietų, greičiausiai jau po krikščionybės įvedimo vietos gyventojai slapta atlikinėdavo pagoniškąsias apeigas."[182]

Netoli Kurmaičių (Kretingos sen.) yra V–I a. pr. Kr. ir II–IV a. pilkapynas, apie kurio pilkapį, vardu Pilalė, pasakojama, „kad ant kalno užkasti kielikai, vyskupų lazdos, monstrancijos, bažnytinės brangenybės, auksinis dievaitis"; savo ruožtu: „Sumos laiku iš kalno išeinąs kunigas bažnytiniais rūbais, laikąs pamaldas, o po to vėl išnykstąs."[183]

Skuodo r. Erkšvos (Ylakių sen.) alkakalnis, vadinamas *Alkos* arba *Aukos kalnu*: „Ant kalno aukodavo aukas, sakydavo, kad ant kalno buvusi pagonių bažnyčia, vėliau – krikščionių"; „Kiti sakydavo, kad kalne tikrai yra prasmegusi bažnyčia"; ligi XX a. antrosios pusės ant kalno vykdavo gegužinės.[184]

Apie Regsčio, arba Pušelės, kalną Kruopiuose (Barstyčių sen.) pasakojama: „Ant kalno buvo bažnyčia, kurią prarijo žemė."[185]

Nevočiai (Mosėdžio sen.), *Burtų* kalnas: „Ant kalno buvo bažnyčia (*apnešta*), *tai buvo ne bet kokia bažnyčia, o užkeikta. Ją prarijo žemė. Kartais žmonės mato ją, iškylančią Velykų rytą.*"[186]

Paparčiai (Barstyčių sen.), Auškalnis, arba Aukštkalnis: „Buvo sakoma, kad kalne prasmego bažnyčia."[187]

Puokė (ta pati Barstyčių sen.), *Alkos kalnas*, kurio viršuje yra „piltuvėlio formos duobė, su kuria siejama daugelis padavimų", o „vienas jų sako, kad duobė – ant kalno stovėjusios bažnyčios rūsys"; arba: „Duobės vietoje stovėjo bažnyčia; kartą, kai joje buvo susirinkę daug žmonių, visus juos prarijo žemė"; savo ruožtu: „Sakoma, kad ant kalno senovėje buvo deginamos aukos, Lietuvos valdovų įsakymu buvo užgesinta amžinoji ugnis"; ir iki šiol *Vieta visų labai gerbiama.*[188]

Ryklės kalnas prie Šačių (Šačių sen.): „Pasakojama čia nugrimzdus bažnyčią. Žmonės, pamatę, kad bažnyčią prarijo kalnas, pavadino jį Ryklės

---

[182] Daugudis 1992: 58.
[183] VtSLŠŽ: 82, Nr. 38.
[184] VtSLŠŽ: 118–119, Nr. 87.
[185] VtSLŠŽ: 126, Nr. 103.
[186] VtSLŠŽ: 134, Nr. 119.
[187] VtSLŠŽ: 136, Nr. 122.
[188] VtSLŠŽ: 139–141, Nr. 126.

kalnu"; savo ruožtu: „Jaunimas ant kalno švęsdavo Joninių šventę, degindavo laužą."[189]

Vabaliai (ta pati Šačių sen.), *Alkos* kalnelis: „Senovėje čia stovėjo bažnyčia, kuri nugrimzdo į žemę."[190]

Mažeikių r. Apie Daratos kalnelį ties Grūste (Sedos sen.) pasakojama: „Ant kalno buvo koplyčia, toliau – visas miestas. Sakoma, kad ant kalnelio buvusią bažnyčią ar koplyčią sunaikino švedai"; be to: „Ganydami karves piemenys ant kalnelio matė bažnytinę procesiją, kuri tuoj pat dingo"; savo ruožtu: *Kalnas apylinkės žmonių gerbiamas.*[191] Ten pat netoliese buvo Mockaus šaltinis: „Čia stovėjo bažnyčia, kuri prasmego kiaurai žemę"; B. Kviklio duomenimis: „Miškelio viduryje buvęs atviras pailgas šaltinis. Žmonės kalbėjo, kad toje vietoje esanti nuskendusi bažnyčia. Ta vieta buvusi laikoma šventa: niekas nekirtęs medžių ir neganęs galvijų."[192] Dar netoliese – Juzumo kalnas: „Čia stovėjo viena iš trijų Grūstės bažnyčių."[193]

Juodeikiai (Židikų sen.), *Perkūno kalnas*: „Senovėje čia stovėjo bažnyčia, Perkūnas ją sudegino."[194]

Netoli Leckavos (Reivyčių sen.) yra kalnelis, vardu *Šventorėlis*: „Ant kalnelio buvo senų laikų bažnyčia"; čia *Žmonos susirinkusios užkurdavo laužą ir degindavo aukas.*[195]

Perkūnkalnis (Židikų sen.) tarp Pikelių ir Juodeikėlių: „Šioje vietoje buvo pastatyta pirmoji Pikelių bažnyčia, kurią sugriovė Perkūnas."[196]

Netoli Purvėnų (Laižuvos sen.) yra vieta, apie kurią pasakojama: „Čia paskendo bažnyčia."[197]

Strigalės k. Ukrinų apyl.: *Už Ylakių ten yra toks kalnas, vadinamas Alkos kalnas. Ant to kalno, matai, yra koplyčia pastatyta. Ir paskiau sako žmonės, kad ten esanti bažnyčia nuskendusi.*[198]

---

[189] VtSLŠŽ: 142, Nr. 128.
[190] VtSLŠŽ: 150, Nr. 141.
[191] VtSLŠŽ: 164–165, Nr. 156a.
[192] VtSLŠŽ: 165–166, Nr. 156c.
[193] VtSLŠŽ: 166, Nr. 158.
[194] VtSLŠŽ: 167, Nr. 160.
[195] VtSLŠŽ: 172–173, Nr. 171.
[196] VtSLŠŽ: 174, Nr. 176.
[197] VtSLŠŽ: 176, Nr. 181.
[198] KrbŽA: 93, Nr. 208.

Plungės r. Netoli Gandingos piliakalnio (Nausėdžio sen.) yra Vengalio senkapiai: „Senovėje čia stovėjo bažnyčia. XIX a. pabaigoje čia žmonės rinkdavosi per Kryžiaunas dienas giedoti gegužinių pamaldų.“[199]

Kitame Barungo krante – kiti senkapiai, vadinami Pasklepiais: „Čia stovėjo bažnyčia, aplinkui buvo laidojami žmonės.“[200]

Gegrėnų Piliakalnis (Žemaičių kalvarijos sen.): „Ant kalno stovėjo bažnyčia, kuri potvynio metu paskendo“; pasak padavimų: *…sakys, ka čia bovosi on kalno bažnyčia.*[201]

Netoli Gintališkių (Platelių sen.) prie Užringio kapelių yra šaltinis, apie kurį pasakojama: „Senovėje prie kapelių buvo bažnyčia, šalia bažnyčios – šaltinis. Šaltinis plėtėsi po bažnyčia, ir ji per ilgą laiką *nusileido į žemę*. Vėlinių naktį iškildavo šventi paveikslai“; savo ruožtu: „Į šiaurę nuo kapelių, Užringio vietovėje, pasak padavimo, buvo aukuras, ant kurio senovėje degindavo aukas“; netoliese esama Gintališkių kapinyno su XI–XIII a. degintiniais kapais.[202]

Toje pat seniūnijoje prie Mikytų yra *Alkos* arba *Aukos* kalnas: „Pasakojama, kad ant kalno buvo dievų *maldykla*, kurią prarijo žemė.“[203] Čia vietoj seno slavizmo *bažnyčia* pavartotas lietuviškas žodis *maldykla*. O apie didelį pėduotą akmenį to paties kalno šlaite pasakojama: „Velnias ritino akmenį, nes norėjo sugriauti ant kalno stovėjusią bažnyčią. Jis užritino akmenį, sugriovė bažnyčią, ir tas akmuo pariedėjo tolėliau nuo kalno“; kita vertus: „Kiti pasakoja, kad ant kalno buvo *šventovė*, o atkalnėje gulėjo akmuo. Kartą į šventovę įsimetęs velnias, ir kai *šventikai* velnią vijo, tas bėgdamas akmenyje įmynė pėdą.“[204]

Platelių ežere (vėl ta pati Platelių sen.) yra pusiasalis, vardu *Šventorkalnis*: „Čia stovėjo vėliau švedų sudeginta bažnyčia“, ir „sakoma, kad tai buvusi Pilies salos karalienės burtininkės bažnyčia, kurią ji lankydavo tiltu iš salos į Šventorkalnį“, šiaip ar taip: „Į šį pusiasalį nuo dabartinio miestelio vedė kūlgrinda.“[205]

---

[199] VtSLŠŽ: 204, Nr. 226.
[200] VtSLŠŽ: 204, Nr. 227.
[201] VtSLŠŽ: 205, Nr. 229a.
[202] VtSLŠŽ: 208–209, Nr. 233.
[203] VtSLŠŽ: 222, Nr. 253a.
[204] VtSLŠŽ: 225, Nr. 253b.
[205] VtSLŠŽ: 238–239, Nr. 270c.

Pūčkoriai (Žemaičių kalvarijos sen.), Liepkalnis, kuriame būta senkapių: „Ant kalno yra stovėjusi bažnyčia.“[206]

Skroblio piliakalnis (Rietavo sen.): „Ant piliakalnio stovėjo bažnyčia.“[207]

Žlibinai (Žlibinų sen.): „Šioje vietoje buvo stebuklinga, bet *visai nuskurdusi bažnytėlė. Jos pamatai visur buvę kiauri*. Pasakojama, kad kiekvieną dieną daugybė sergančių žmonių rinkdavosi bažnytėlėn pasimelsti ar pažiūrėti įvykstančių stebuklų, nes kiekvienas ligonis, sirgęs akimis, pasveikdavo. Vėliau bažnytėlė buvo nugriauta ir pastatyta didelė bažnyčia.“[208]

Akmenės r. Apie Lokavos kalną (Naujosios Akmenės sen.) pasakojama, viena vertus, kad čia *aukodavę laukų derlių, galvijus*, o kita vertus: „Kalne esanti užburta bažnyčia (*užgriuvęs miestas su bažnyčia*).“[209]

Netoli Kesių (ta pati sen.) apie *Alkos* arba *Aukos* kalną pasakojama, viena vertus: „Ant kalno senovėje buvo aukojama dievams, nuo to ir kalnas gavęs *Aukos* vardą“; „Ant kalno buvo garbinamas Perkūnas“; o kita vertus: „Čia buvo bažnyčia, kurią sugriovė kryžiuočiai ar švedai“; ir iki šiol „apylinkių gyventojų kalnas tebėra gerbiamas.“[210]

Ties Latveliais (vėl ta pati sen.) apie Stadalės salą Kamanų pelkėse padavimai pasakoja: „Saloje stovėjo (yra nugrimzdusi) bažnyčia.“[211]

Apie Papilės piliakalnį (Papilės sen.), viena vertus: „Sakoma, kad čia buvo kūrenama šventoji ugnis“; kita vertus: „Kur aukštesnė piliakalnio vieta, ten yra užpiltas bažnyčios bokštas.“[212]

Telšių r. Buišių piliakalnis (Tryškių sen.): „Ant piliakalnio yra stovėjusi bažnyčia.“[213]

Ties Didžiaisiais Burbiškiais (Varnių sen.) yra piliakalnis *Moteraitis* arba *Bobų*, arba *Mergų* kalnas: „Ant kalno buvo bažnyčia, kur dabar kalno viršūnė – buvusi bažnyčios viršūnė, bokštai, tik paskui bažnyčia nugarmėjo

---

[206] VtSLŠŽ: 246, Nr. 276.
[207] VtSLŠŽ: 248, Nr. tarp 282 ir 283.
[208] VtSLŠŽ: 272, Nr. tarp Nr. 315 ir 316.
[209] VtSLŠŽ: 277, Nr. 324a.
[210] VtSLŠŽ: 279–280, Nr. 326.
[211] VtSLŠŽ: 281, Nr. 329.
[212] VtSLŠŽ: 283, Nr. 334.
[213] VtSLŠŽ: 294–295, Nr. 356.

žemėn“; kita vertus: „Ant kalno laumės vėdina drabužius.“[214] Kalno pavadinimas ir paminėtos laumės mena tikėtiną moterų apeigų vietą.

Ties Juodėnais (Gadūnavo sen.), pasak padavimo, „ant Raudikio kalno stovėjusi bažnyčia.“[215]

Apie Vorkalnį (Telšių sen.) ties Kuodžiais pasakojama: „Čia stovėjo dvi bažnyčios. Jos švedų laikais buvo *užpiltos.*“[216] Taip pat pasakojama, jog gretimos Lieplaukės apylinkėse kitados, kartu su minėtomis Vorkalnio, yra buvusios net septynios bažnyčios.[217] Antai: „Ant Lieplaukės Stovylo ir Prebuto kalnų stovėjo bažnyčios.“[218]

Netoli Luokės (Luokės sen.) yra pelkė Durpynėlis: „Čia yra nuskendusi (*apsemta*) bažnyčia. Pasak kitų, ežero vietoje stovėjo graži bažnyčia, bet kartą prasivėrė žemė ir bažnyčia nugarmėjo, atsirado ežeras“; „Apie 50 m nuo ežerėlio, ant kalno, sakoma, stovėjusi tos nuskendusios bažnyčios varpinė“; kita vertus: „Saulei nusileidus, čia skalbiasi kultuvėlėmis laumės *tikiš-tikiš.*“[219]

Ties Pabalve (Tryškių sen.) yra keli kalneliai, vadinami bendru *Šventkalnių*, ar *Švintkalnių*, vardu: „Pasakojama, kad čia buvo ponų Varžinskių bažnyčia ir kapinės. Anksčiau dar buvo akmuo su iškalta duobute šventam vandeniui laikyti.“[220]

Pagirgždūtis (Varnių sen.), Girgždūtės piliakalnis su mažu ežerėliu: „Senų senovėje, kai žmonės buvo nekrikštyti, čia, ant kalno, buvo kūrenama amžina ugnis“; Balys Buračas 1931 m. rašė: „Kalnas seniau buvęs labai žmonių gerbiamas ir dabar čia yra likęs senas paprotys Sekminių antrą dieną daryti susirinkimus.“[221] Dar Buračo perpasakotas padavimas: „Garsi žemaičių Girgždūtė, senovėje buvusi tvirta pilis ir garbinga šventvietė. Kalnas turi dvi viršūnes. Vienoje jų, kur dabar žymu tik klampi bala, sako, buvusi pagonių alka. Vieta esanti užkeikta. Kai šventąją ugnį krikščionys užgesino, alkvietė kalno žemėn prasmego, o jos vietoj stebuklingas ežerėlis atsirado. Ir apkrikštyti žemaičiai Girgždūtės lankyti nesiliovė. Vieni slapčia naktimis aukas nešė,

[214] VtSLŠŽ: 295–296, Nr. 358.
[215] VtSLŠŽ: 301, Nr. 373.
[216] VtSLŠŽ: 304–305, Nr. 379.
[217] VtSLŠŽ: 306, Nr. tarp 380 ir 381.
[218] VtSLŠŽ: 307, Nr. 381, žr. 382.
[219] VtSLŠŽ: 308, Nr. 383.
[220] VtSLŠŽ: 312, Nr. 391.
[221] VtSLŠŽ: 315–318, Nr. 398.

alko ežerėlin metė, įžadus darė ir dievų palaimos meldė. Kiti gėrė stebuklingąjį alko ežerėlio vandenį ir mazgojosi juo kūną, prašė dievų sveikatos."[222] Kita vertus: *Ant kalno yra tvenkinys užakęs. Sako, kad buvo tenai bažnyčia. Bažnyčia prasmego, liko tas tvenkinys.*[223]

Ties Pasruoja (Gadūnavo sen.) yra alkakalnis, vadinamas *Panų kalnu* arba *Mergakalniu*: „Ant kalno senovėje buvo šventykla", arba „ant kalno stovėjo bažnyčia, kurioje švedų užpuolimo metu slėpėsi mergaitės, joje meldėsi. Bet merginos buvo švedų nužudytos, pati bažnyčia sugriauta"; arba: „Ant kalno stovėjo vienuolynas, kuriame gyveno jaunos panos – vienuolės (*nežanuotos mergelės jaunas vienuolės*, arba *šventuolės panos*)."[224] Nesyk jau minėtos vaidilutės?

Apie garsųjį Pašatrijos (Luokės sen.) piliakalnį, raganų pamėgtąjį Šatrijos kalną, visoje Lietuvoje žinomą šventvietę, pasakojama: *Ten, kur dabar yra Šatrijos kalnas, senų senovėje buvo labai didelė bažnyčia. Ji priklausiusi švedams, kurie buvo labai dideli, žmonių vadinami milžinais*, bet vieną kartą *milžinai nutarė tą bažnyčią apipilti žemėmis. Ėmė nešti krepšiais žemes ir pilti ant bažnyčios. Pylė tol, kol bažnyčios visai nebuvo matyti. Apipylę bažnyčią, jie ir patys kažkur iškeliavo*; arba: *Labai seniai, švedų laikais, toje vietoje, kur dabar yra Šatrijos kalnas, buvo labai didelė bažnyčia. O tais laikais buvo daug raganų. Raganos kažko supyko ant tos bažnyčios ir apipylė ją žemėmis. Pasidarė labai didelis kalnas.*[225] Arba: „Ant kalno buvo švedų bažnyčia, kurią prarijo žemė"; arba trumpai drūtai: „Šatrijos viduje yra bažnyčia"; iškalbingas padavimas apie galimybę tą bažnyčią susigrąžinti: *Kartą valstietis ganė pono arklius. Saugodamasis nuo lietaus, jis atsistojo po medžiu ir mato, kad kalne atsivėrė urvas, iš jo išėjo baltai apsirengusi mergaitė. Mergaitė žmogui tarė: „Jeigu nori likti gyvas, tai einam su manim." Abu įėjo į urvą. Žmogus mato – čia gražūs kambariai, o juose stovi baidyklės. Mergaitė paprašė žmogaus pabučiuoti baidykles, nes kitaip jos žmogelį draskysiančios. Žmogus pabučiavo vieną, antrą, trečią. Liko pati didžiausia ir baisiausia, tą akimirką pabučiuotosios baidyklės virto bažnyčios vėliavomis, paveikslais, altoriumi, staiga atsirado mergaitė, kuri buvo pradingusi, ir sako: „Kodėl nepabučiavai didžiausios baidyklės? Ji būtų*

---

[222] Buračas 1996: 211.
[223] KrbKMG: 35.
[224] VtSLŠŽ: 321–323, Nr. 404a.
[225] KR: 136–137.

pavirtusi bažnyčia. O iš Šatrijos kalno būtų buvusi didžiulė bažnyčia“; savo ruožtu: „Ant Šatrijos kalno buvo deginama amžinoji ugnis. Žmonės išrinko vaidilutes, ir jos amžinąją ugnį kūreno. Šalia buvo pastatyta šventykla, kur vaidilutės meldėsi.“[226] Padavimas apie galimybę prasmegusią bažnyčią susigrąžinti moko: norint prikelti pasąmonėn nugrimzdusį senąjį žinojimą, reikia įveikti baimę – neišsigąsti dalykų, kuriuos įsigalėjusi pasaulėžiūra piešia esant „baidykles“; reikia atmesti visas šališkas nuostatas ir patikrinti juos savo širdimi – „pabučiuoti“, tada jie sugrįš į sąmonę ir atvirs tuo, kuo yra iš tikrųjų: esminėmis praamžės išminties tiesomis bei jų atraminiais vaizdiniais.

Ties Pieliais (Degaičių sen.) yra buvęs Vargonų kalnas: „Ant kalno buvo bažnyčia.“[227]

Ties Pupiniais (Varnių sen.), netoli VI–IX a. senovės gyvenvietės ir XVI–XVII a. senkapių, prie Virvyčios upės yra Jono laukas, pasak padavimų: „Čia stovėjo bažnyčia.“[228]

Apie Ruišėnų (Viešvėnų sen.) *Alkos* arba *Aukos* kalną, prie kurio rasta II tūkstantmečio pradžios kapų, pasakojama, viena vertus: *Liub mona tėvalė nabašniks pasakuoti api ton kalną. Senovie čė liūb pjauti, deginti gyvolelius, eriokus, i Dievou liūb aukuotė. Tėn vėsumet ognės kūrenos. Oukors būk tata bovės. Nu tuo i kalns gava Aukuos vardą*; kita vertus: „Kalne yra nugrimzdusi bažnyčia.“[229]

Apie vieną kalną Skirmantiškėje (Varnių sen.) pasakojama, viena vertus: „Kalnas buvo pagonių kulto vieta“; kita vertus, esą „švedų laikais čia buvo bažnyčia.“[230]

Pasak Buračo persakyto padavimo: „Striukbalio ežere (Varnių sen.) paskendę pagonių dievaičiai ir bažnyčia“ (nors gali būti, kad „painiojama su Striukbalio ežeru Kauno r.“).[231]

Ties Viekšnaliais (Luokės sen.) yra Cvikalnis: „Ant kalno buvo bažnyčia.“[232]

Panašiai apie Driežkalnį Vigantiškiuose (Gadūnavo sen.): „Čia buvusi bažnyčia.“[233]

---

[226] VtSLŠŽ: 324–328, Nr. 405a.
[227] VtSLŠŽ: 330, Nr. 410.
[228] VtSLŠŽ: 330, Nr. 411.
[229] VtSLŠŽ: 331–332, Nr. 141.
[230] VtSLŠŽ: 336, Nr. 422.
[231] VtSLŠŽ: 345, tarp Nr. 438 ir 439.
[232] VtSLŠŽ: 347, Nr. 443.
[233] VtSLŠŽ: 348, Nr. 444.

Vilkai (Telšių sen.), kalnas, vardu *Dievo krėslas*, ar Pono Dievo krėslas, apie kurį pasakojama, viena vertus: „Dievakrėslyje vaidilutės kūrenusios amžiną ugnį, todėl toks kalno pavadinimas“; kita vertus: „Ant kalno stovėjo bažnyčia.“[234]

Virmėnuose (Nevarėnų sen.) alkakalnio, vadinamojo „Paunšvystės kalno pašlaitėje anksčiau tryško šaltiniai, šlaite guli daug didelių akmenų, laikomų čia stovėjusios bažnyčios pamatais.“[235]

Šilalės r. Aukštagirėje (Kaltinėnų sen.), pasak padavimų: „Ant Taburkalnio yra stovėjusi bažnyčia, kuri nugrimzdo į žemę.“[236]

Bijotai (Upynos sen.): „Ant Bėglio kalno buvo bažnyčia, kuri vieną naktį *pamažu nuslinko* į kūdrą kalno papėdėje, ir jos neliko nė žymės.“[237]

Apie piliakalnį Biržų lauke (Šilalės sen.), vadinamą *Alkos Pile* ar tiesiog Pile, padavimai pasakoja viena vertus: „Senovėje pilėj buvo aukuras. Čia žemaičiai dievų garbei kūrenę šventąją ugnį, aukoję dievams aukas. Atsivėrė žemė, ir su dideliu ūžesiu aukuras nugrimzdo į pilies gelmes“; kita vertus: „Biržų lauko Pilėje buvo bažnyčia, kurią pastatė švedai; švedai pagonys čia meldėsi [...]. Po švedų išėjimo atsivėrė žemė, ir su dideliu trenksmu į žemės gelmes bažnyčia nugrimzdo“; netoliese yra III–IV, VII–VIII ir X–XI a. Žvilių kapinynas.[238]

Apie Dargalių akmenis (Laukuvos sen.) padavimas pasakoja: „Čia ant kalvelės, tarp Pipiro sodybos ir Dargalių keliuko, apie 800 m į šiaurę nuo Kapų kalno, stovėjo Laukuvos bažnyčia. Kartą naktį velniai norėjo tą bažnyčią sudaužyti; susirinko jų didelis būrys, nešė akmenis ir mėtė, bet nepataikė. Pragydo gaidžiai, ir velniai išsilakstė. Vyriausiasis bebėgdamas kai spyrė, tai bažnyčia subyrėjo.“[239]

Gaidėnuose (Upynos sen.) yra kalnas, vardu *Alka*, apie kurį pasakojama, viena vertus: *Seni žmonys šnekėji, ka pirmąjį nedėldynį, kumet visi java būdava nū laukų suvežti, kaima žmonys susedava ant Alkas kalnas, sūdegydava Perkūnų gaidį, padėkodava už gerą derlių. Po to čia linksmindavos, šokdava, dainiūdava pry lauža švysos*; „Ant Alkos kalno anksčiau buvusi šventykla – kol žemaičiai buvę nekrikštyti“; kita vertus: „Alkos kalnas yra supiltas, čia

---

[234] VtSLŠŽ: 349, Nr. 446a.
[235] VtSLŠŽ: 350–351, Nr. 447.
[236] VtSLŠŽ: 359–360, Nr. 457.
[237] VtSLŠŽ: 366–367, Nr. 470.
[238] VtSLŠŽ: 369–370, Nr. 475.
[239] VtSLŠŽ: 371, Nr. 479a.

stovėjusi bažnyčia"; „Senų senovėje ant kalno buvo bažnyčia, o kai naują bažnyčią pastatė Varsėdžiuose, šitoji sunyko."[240]

Apie piliakalnį Gegužiuose (ta pati Upynos sen.), vadinamą Gegužkalniu, pasakojama, viena vertus: *Tame kalne buvusi senovės lietuvių maldykla, lietuviai kūrendavę ugnį*; kita vertus: „Ant kalno stovėjo bažnyčia, bet Dievas už nuodėmes vieną sekmadienį kalną atvėręs, ir šis visą beeinančią procesiją prarijęs."[241]

Prie Juodainių (Laukuvos sen.) yra pelkė Parpšė: „Pasakojama apie *Lobių bažnyčią* Parpšėje, ten, teigiama, vedė ir akmeninis kelias."[242]

Apie akivarą prie Kalnyčių (Kvėdarnos sen.): „Čia stovėjusi bažnyčia, o netoli jos – karčema. Vieną rytą, kai aplink bažnyčią ėjo procesija, karčemoje gėrę latrai sugalvojo taip pat padaryti „procesiją". Vienas pasiėmęs kačergą, kitas degtinės butelį su taurele, kitas – šluotą, ėjo dainuodami šlykščias dainas. Apsiniaukė dangus, ir trenkė į miestelį perkūnas, miestelis nugrimzdo į žemę."[243]

Netoli Karūžiškių (Laukuvos sen.), visai prie Medvėgalio, yra alkakalnis, vadinamas *Alkos kalnu*. Viena vertus, „Ant kalno buvo deginamos aukos. Kiti pasakoja, kad čia buvo šventas miškas, o vaidilutės kūrenusios šventąją ugnį, manoma, kad ant kalno buvusi Perkūno šventykla, kurioje degusi amžinoji ugnis"; kita vertus, „Ant kalno stovėjo bažnyčia ar koplyčia."[244]

Prie Kaušų (Kaltinėnų sen.) yra kalnas, vardu *Aušrinė*, arba *Aušrinės* kalnas, apie kurį pasakojama, viena vertus: *Unt to kalna senų senovėj žmonys melsdavos, Aušrinei aukas degydava, iš jos laimės prašydava*; arba: *Senia senia mūsų senolia švinsdava Žemynos švintę. Tos švyntes rytmetį, da saulei nepatekėjus, balta pasirėdžiusias jaunas mergikes susedava unt Didžiosias Aušrines i šokdamas, dainiūdamas sutikdava tekunčią saulę. Senesni mesdava į ugnį dūnas papenčius [duonos kampus], melsdava, ka Žemyna užaugintų sėjamus javus i ka Lauksargis dabotų užsėtus laukus. Tot būdava unksti pavasarį, po švinta Jurgia*; kita vertus, „Sakoma, kad ant kalno buvo bažnyčia, kuri nugarmėjo į kalną už žmonių *griekus*."[245]

---

[240] VtSLŠŽ: 375–377, Nr. 487.
[241] VtSLŠŽ: 378, Nr. 489.
[242] VtSLŠŽ: 387, Nr. 501.
[243] VtSLŠŽ: 389–390, Nr. 506.
[244] VtSLŠŽ: 394, Nr. 514.
[245] VtSLŠŽ: 395–396, Nr. 516a.

Prie Kiaukalių (ta pati Kaltinėnų sen.) Kauktynės kalnelis, kuriame būta senkapių ir apie kurį pasakojama: „Senovėje čia buvo bažnyčia. Vietos žmonės buvę labai pamaldūs ir, susirinkę bažnyčion, melsdavosi taip uoliai, kad jų bendra malda buvusi panaši į kaukimą“; *Kiti kaimo vardą riša su Kauko vardu*; pavasariais čia buvo renkamasi giedoti gegužinių pamaldų.[246]

Apie *Padievaičio* piliakalnį (Kvėdarnos sen.) pasakojama, viena vertus: „Ant kalno buvo žemaičių šventykla. Kalnas supiltas pagonybės laikais ir buvo žemaičių maldų vieta“; „Kiti pasakoja, kad kalno viršuje senovės lietuviai degino aukas (kur viršuje yra duobė, ten stovėjo aukuras)“; kita vertus: „Kalne yra *apgriuvusi* [prasmegusi] bažnyčia.“[247]

Apie Karnagos kalną prie Požerės (Kaltinėnų sen.), kuriame aptikti senkapiai su VII–VIII ir XIII–XVI a. radiniais, pasakojama: „Čia stovėjo medinė bažnyčia, kuri sudegė.“[248]

Simėnuose (Upynos sen.) yra piliakalnis, vardu *Aukuro kalnas*, kitaip Pelėdkalnis, apie kurį pasakojama, viena vertus: „Ant kalno vaidilutės kūrenusios ugnį“; antra vertus: „Ant kalno stovėjo bažnyčia, kuri vėliau nugrimzdo.“[249]

Stirbiškėje (Kvėdarnos sen.) būta kalvos, vardu Boblaužė, kurios vieta nenustatyta ir apie kurią pasakota: „Senovėje čia buvo bažnyčia.“[250]

Apie Vilkų lauko piliakalnį (Pajūrio sen.), vadinamą Kuplės kalnu: „Kalne yra nugrimzdusi bažnyčia.“[251] Kalno pavadinimas mena *Kupoles*?

Apie *Šventų* dvarą Žadeikiuose (Kvėdarnos sen.) padavimai pasakoja: „Senovėje kaime buvo koplyčia, šventa vieta. Nuo to kilo kaimo pavadinimas Šventai.“[252]

Kelmės r. Badauskiai (Grimzių sen.), kalnas Smailkalnis, arba Pilaitė: „Kadaise čia buvusi bažnyčia ar koplyčia ir mergaičių vienuolynas, kurie nugrimzdo į smėlį.“[253]

---

[246] VtSLŠŽ: 401, Nr. 520.
[247] VtSLŠŽ: 413–414, Nr. 543.
[248] VtSLŠŽ: 428, Nr. 563.
[249] VtSLŠŽ: 434, Nr. 575.
[250] VtSLŠŽ: 435, Nr. 578.
[251] VtSLŠŽ: 445, Nr. 608.
[252] VtSLŠŽ: 445, Nr. tarp 608 ir 609.
[253] VtSLŠŽ: 452, Nr. 618.

Bukantiškė (Kražių sen.), piliakalnis Piltinė: „Kadaise ant kalno buvo bažnyčia.“[254]

Burbaičių piliakalnis (Grimzių sen.): „Ant kalno nuskendusi švedų bažnyčia“; arba: „Kalno bažnyčią užkasė milžinai.“[255] XIX a. apie tą patį piliakalnį (rusiškai) užrašyta: „Sako, kad toje vietoje stovėjo bažnyčia. Ji nugrimzdo skradžiai žemę.“[256]

Gudelių piliakalnis (Pakražančio sen.): *Pasakuodava, kad tai čia bažnyčia esanti nugrimzdusi, kad tam Perkūnui, Pikūla ir ten kitiems, kiek ten tų buokštų [piliakalnio aikštelių], šventą ugnį kūrendavo, atskirai ant kožno degindavo aukas tos apylinkės*; arba kalne buvusi *didelė trijų aukštų bažnyčia, pirmame aukšte gyveno pats kunigas, antrame buvo laikomos pamaldos, o trečiame, žemutiniame aukšte buvo tamsūs požemiai, […] bažnyčios rūmai ir dvaras su visu turtu nugrimzdęs į žemę*; arba tiesiog: „Kalne yra paskendusi kažkokia bažnyčia.“[257]

Kalniškiai (Šaukėnų sen.), Biržės kalnas: „Šventadieniais matę iš kalno išeinant kunigą bažnytiniais rūbais su procesija. *Iškildavo į viršų visa nugrimzdusios bažnyčios žmonių minia ir jos turtas*“; arba: „Ant kalno yra stovėjusi švedų bažnyčia, kuri *užgriuvo*; pasak V. Rimkaus: „Kai už keleto kilometrų esančios Varputėnų bažnyčios varpais skambindavo, atsiliepdavę ir Biržės kalno požemiuose esančios bažnyčios varpai. Tai esą todėl, kad kalno viduje esanti bažnyčia užburta“; kita vertus: „L. Kšivickis XX a. pradžioje rašė, jog girdėjo kalbant, kad ant kalno buvo pagonių šventovė. Pabėgdami pagonys ją užkasę.“[258] Dar Balio Buračo perpasakotas padavimas ar padavimai: „Daugelis tikina, kad Biržės kalno vidus esąs tuščias arba jame yra kokie požemiai. Seniau, sako, kalne buvusi ir kiaurymė, iš kurios girdėdavęsi kažkokie balsai. Kai Varputėnų bažnyčios varpai skambina, atsiliepia ir Biržės kalno viduje esantieji. Mat kalno požemy nugrimzdusi senovės žemaičių bažnyčia.“[259]

Karklėnai (Kražių sen.), Paviekalnis: „Ant kalno stovėjo pirma Karklėnų bažnyčia. Vėliau ponai, nebetilpdami vienoje bažnyčioje, susipyko ir apie

---

[254] VtSLŠŽ: 454, Nr. 621.
[255] VtSLŠŽ: 455, Nr. 622.
[256] KrbKMG: 42; KrbŽA: 91, Nr. 205.
[257] VtSLŠŽ: 463–464, Nr. 642.
[258] VtSLŠŽ: 467–468, Nr. 649.
[259] Buračas 1996: 170.

dešimtmetį riejosi, šitaip užrūstindami Dievą. Kartą per šventas mišias, per patį pakylėjimą atsivėrusi žemė bažnyčią su visais ponais prarijo."[260]

Kerbedėliai (Užvenčio sen.), Levo kalnas: „Kalne yra užpilta milžinų bažnyčia."[261]

Kražių seniūnijoje yra buvęs Klerijono kalnas, kurio tiksli vieta nežinoma, bet apie jį pasakota: „Ant kalno buvo bažnyčia, prie kurios gyveno keturi kunigai. Išpuikę kunigai ėmė su žmonėmis žiauriai elgtis, Dievas supyko ir vieną kartą rytą žmonės rado bažnyčią sugriautą."[262]

Pagryžuvis (Tytuvėnų sen.), Kalvinų kalnas, apie kurį 1935 m. užrašyta: *Žmonės pasakoja, kad ant kalno buvusi pastatyta kalvinų bažnytėlė, kuri dėl nežinomų priežasčių bene bus užgriauta. Jų manymu, pakilesniojo pietų kalno dalis gaubia bažnytėlės bokštą. Kalno viduje esama gyventojų, nes retkarčiais girdėt keisti dejavimai.*[263]

Papilių piliakalnis (Pakražančio sen.): „Kalne *apipilta* bažnyčia."[264]

Pečiulių žvyrduobė (Kražių sen.) – didelė kalva, kurios didesnė dalis nukasta, kasant rasta žmonių kaulų ir XIV–XV a. dirbinių; pasak padavimų: „Čia buvo Karklėnų bažnyčia."[265]

Peleniai (Šaukėnų sen.), Kipškalnis: „Pasakojama, kad kalnas atsirado tada, kai *užgriuvo* bažnyčia."[266]

Švytriškės pilkapiai ir senkapiai (Vaiguvos sen.), vadinami kapeliais: „Netoli kapelių buvo bažnyčia. Kartą kunigas laikė mišias ir bažnyčia su visais žmonėm nuskendo."[267]

Šiaulių r. Bubių piliakalnis (Bubių sen.), apie kurį pasakojama, viena vertus: „Senovėje ant kalno buvo bažnyčia, kuri prasmego"; kita vertus: „Ant kalno buvo kūrenama šventoji ugnis, kurios žmonės eidavo parsinešti."[268]

Girnikų kalnas (ta pati Bubių sen.), apie jį pasakojama: „Kalne yra *apnešta* bažnyčia"; arba: *bažnyčia buvusi, ir kaip tai anais laikais smėliu užnešė*;

---

260 VtSLŠŽ: 471, Nr. 653.
261 VtSLŠŽ: 471, Nr. 654.
262 VtSLŠŽ: 472, Nr. 658.
263 VtSLŠŽ: 481–482, Nr. 674.
264 VtSLŠŽ: 486, Nr, 684.
265 VtSLŠŽ: 492, Nr. tarp 693 ir 694.
266 VtSLŠŽ: 492, Nr. 694.
267 VtSLŠŽ: 506, Nr. 717.
268 VtSLŠŽ: 520–521, Nr. 740.

kita vertus: „Ant kalno minimas akmuo, ant kurio kūrendavo ugnį“; ir XX a. ant kalno buvo rengiamos gegužinės, vakaronės, švęstos Kupolės.[269]

Apie garsųjį Kryžių kalną – Jurgaičių piliakalnį (Meškuičių sen.) pasakojama, viena vertus: *Ant to kalno kūrenta šventoji ugnis, kurią saugodavusios vaidilutės. Čia buvęs ir vaidila*; arba: „Čia buvusi žinyčia, kurioje lietuviai, kol nebuvo apsikrikštiję katalikais, degindavo aukas. Žinyčia buvusi apnešta žemėmis“; kita vertus: „Ant kalno buvusi pastatyta bažnyčia, bet tai nepatikę seniesiems pagonių dievams: užkilusi audra, Perkūnas trenkęs, kirtęs žaibas ir sugriovęs bažnyčią. Net kalnas toje vietoje įdubęs“; dar kitame padavime į skylę kalne netyčia įkritęs vaikas, kuris jį ištraukusiems žmonėms „pasakęs, kad kalno gelmėje esanti bažnyčia, gieda kunigas, skamba vargonai, daug žmonių, ten labai gražu.“[270] Dar padavimas: *Senų senovėje toj vietoj, kur dabar Jurgaičių piliakalnis, jokio kalno nebuvo. Toje vietoje stovėjusi bažnyčia. Kartą pakilusi baisi audra, žaibavę, griaudę. Perkūnas trenkęs į tą bažnyčią, viesulas užnešęs ją smėliu. Taip atsirado aukštas kalnas.*[271] Dar: *Seniau ant to kalno buvusi pilis, kurioje buvusi ir bažnyčia. Bet štai vieną Velykų rytą, turbūt dėl gyventojų nuodėmių, pilis, bažnyčia, kiti trobesiai, drauge ir gyventojai, skambant tos bažnyčios varpams, likę nugramzdinti. Dėl to atsiradęs ir įdubimas, kuris ir dabar žymu. Seni žmonės pasakoja, kad kurį Velykų rytą, kai bažnyčiose apvaikščiojamos Kristaus iš numirusių prisikėlimo apeigos, girdisi ir nugrimzdusioje bažnyčioje skambinant varpais. Dėl to turbūt ši vieta yra laikoma šventa, stebuklinga. Žmonės tą kalną labai gerbia ir eina tenai melstis.*[272] Dar: *Šiaulių apskrtityje yra piliakalnis* (*Jurgaičių*), *o jame yra uždumta bažnyčia. Per mišias, kai buvo labai daug žmonių, užėjo viesulas ir uždūmė.*[273] Dar: *Seniai, labai seniai, kur dabar stovi Kryžių kalnas, pasakoja žmonės, kad ten seniau buvusi medinė bažnyčia. Kiekvieną šventadienį iš visų pusių aplinkinių kaimų susirinkdavę žmonės ir melsdavęsi. Vieną gražų sekmadienį, kada bažnyčia buvo pilna žmonių, per pakylėjimą pasigirdo bildesys. Žmonės baisiai išsigando. Dar nespėjus suvokti, kas atsitiko, bažnyčia ėmė grimzti į*

---

[269] VtSLŠŽ: 522–523, Nr. 744a.
[270] VtSLŠŽ: 527–528: Nr. 751; žr. Balys 1949: 51–52, Nr. 43; SlŠLSA: 157, Nr. 256, 257; KrbŽA: 107–112, Nr. 238–244.
[271] KrbKMG: 44–45.
[272] Balys 1949: 51–52, Nr. 43; VlEMD: 109, Nr. 159; plg. VtSLŠŽ: 528.
[273] VlEMD: 113, Nr. 166.

žemę. Po kelių minučių bažnyčios besimatė tik bokštų galai, bet ir tie greitai pranyko. Ant kalno, kur stovėjo bažnyčia, buvo lygi vieta. Kiekvienais metais kalno vidurys vis labiau dumba. Kalba žmonės, kad bažnyčia pūvanti ir kalnas dumbąs. Po daugelio metų tas kalnas persiskirsiąs.[274] Dar: *Dabar pasakojama, kad kalne esanti bažnyčia užversta. Vienas devyniasdešimties metų senelis Vincas Lukošaitis iš Jurgaičių kaimo (jau miręs) net šitokį atsitikimą yra pasakojęs. Jis, jaunas būdamas, vieną Velykų rytą ėjęs į Meškuičių bažnyčią. Eidamas pro Pilies kalną, išgirdęs skambučiais skambinant lyg per procesiją. Pažvelgęs pamatęs nuo kalno ateinant prisikėlimo procesiją. Apėjusi apie kalną tris kartus, procesija vėl suėjo į kalną ir nė žymės nebuvę. Tik gražiai ant kapų žolė žaliavo kaip žaliavusi.*[275] Primena Jorės, pavasarinio prisikėlimo šventės, „procesijas“ – eisenas į Kulionių piliakalnį, apie kurį pabaigoje.

Jusaičiuose (vėl Bubių sen.) yra alkakalnis, vadinamas Šėtkalniu arba tiesiog *Alka*: „Ant kalnelio buvo bažnyčia, kuri *įdubo*“ arba *prasmego.*[276]

Netoli Kriklių (Micaičių sen.) – alkakalnis Gaidpilė: „Ant kalnelio buvo bažnyčia.“[277]

Pasak Balio Buračo: „Pasakojama, jog Lūksto ežere senovėje nuskendęs miestas. Kada būna ramus ežero vanduo, tai žvejai ties ta vieta, kur išteka Varnelės upė, gali įžiūrėti gelmėse esančią bažnyčią. Kartais žvejojant net tinklai užsikabiną už jos kryžių. Ta bažnyčia, sako, esanti dievo Šerpyčio šventykla.“[278] „Sako, jei atsirastų, kas išžvejoja iš ežero gelmių dievaitį ir atstato jį buvusioje vietoje, tuomet iškiltų Lūksto ežere paskendęs didelis miestas su Šerpaičio bažnyčia.“[279]

Luponyse (Kužių sen.) yra piliakalnis, vadinamas *Perkūnkalniu* arba *Raganų kalnu*: „Kalne yra nugrimzdusi bažnyčia, piliakalnio pylimo vakariniame gale buvusi skylė, į kurią vaikai mėtydavo akmenukus, norėdami išgirsti juos krentant. Kartą per skylę į kalną buvo nuleistas vaikas, jis ten pamatė bažnyčią, kunigą, suklupusius besimeldžiančius žmones.“[280]

---

[274] KrbŽA: 107, Nr. 237.
[275] VlEMD: 116, Nr. 176.
[276] VtSLŠŽ: 530–531, Nr. 752.
[277] VtSLŠŽ: 532–533, Nr. 755b.
[278] Buračas 1996: 216.
[279] Buračas 1996: 221.
[280] VtSLŠŽ: 535–536, Nr. 758a.

Apie Normančių piliakalnį (Šiaulių sen.), vadinamą Bauskės kalnu, pasakojama: „Kalne *užpilta* bažnyčia – ją *iezavitai* užpylė kepurėmis.“[281]

Apie Rekčių piliakalnį (Kuršėnų sen.) pasakojama, viena vertus: „Čia buvo bažnyčia, kur įgriuvo žemėn“; kita vertus: „Ant kalno buvo kūrenama šventoji ugnis.“[282]

Sodeliukai (Bubių sen.): „Ant Barkalnio statė bažnyčią (po kalnu yra sklepai), bet kiek per dieną pastatydavo, tai į ežerą (Dubuką) naktį kažkas sumesdavo plytas.“[283]

Ir pačių „Šiaulių pilies kalne dėl gyventojų nuodėmių nugrimzdusi bažnyčia drauge su žmonėmis.“[284]

Prie Trolenių (Bubių sen.), netoli *Perkūnkalnio*, yra kūdra: *Pasakoja, kad ten paskendusi bažnyčia, užkritus debesiui.*[285]

Apie Talkšos, Talšos, arba Šiaulių, ežerą padavimas, perpasakotas Buračo: „Milžinų laikais, – sako senis Norvaiša, – Šiaulių ežero vietoje stovėjo puiki bažnyčia ir vienuolynas. Bažnyčios garsūs varpai girdėdavosi per dvi tris mylias. Kartą atsitiko baisi nelaimė, mat to vienuolyno vienuoliai labai sunkiai nusikalto Dievui ir jau niekaip nebegalėjo jo permaldauti, todėl jie visi kartu su ta bažnyčia nugrimzdę skradžiai žemės. Toje vietoje, kur stovėjo vienuolių bažnyčia, atsirado Talšos ežeras. Kai kada gerai įsiklausius, sako, galima esą girdėti vandenyje varpais skambinant.“[286] Dar: „Seniau to ežero vietoje buvusi kažkokia bažnyčia ir vienuolynas. Vienuoliai labai užrūstinę dievus ir su bažnyčia bei vienuolynu nugrimzdę skradžiai žemės, o toje vietoje atsiradęs ežeras.“[287] Gal vienuolynu čia tapo pavadinta kokia senoji žynių mokykla? O nusikaltimu ar nuodėme galima laikyti patį senosios tikybos išsižadėjimą, kuris kaip tik ir tapo priežastimi jam „nugrimzti užmarštin“.

Raseinių r. Paluknyje (Šiluvos sen.) apie Kaukazo kalnelį, kitaip Milžinkapį: „Milžinkapyje nugrimzdo bažnyčia.“[288]

---

[281] VtSLŠŽ: 539, Nr. 767.
[282] VtSLŠŽ: 544, Nr. 774.
[283] VtSLŠŽ: 545, Nr. 777.
[284] Kerbelytė 1970: 149.
[285] VtSLŠŽ: 550, Nr. 785.
[286] Buračas 1996: 188.
[287] Buračas 1996: 219.
[288] VtSLŠŽ: 579, Nr. 832.

Tauragės r. Gilandviršių (Lauksargių sen.) *Šventkalnis*, arba Jakaitienės kalnas, apie kurį padavimai pasakoja: „Pagonys tikėjo, kad kalne jų dievai gyvena. Čia buvusi šventa giria. Ant kalno stovėjo *maldyklos* rūmai. Žmonės pasakoję apie kalne *pražuvusią* bažnyčią.“[289]

Apie Matiškių piliakalnį (Pagramančio sen.): „Kalne yra nuskendusi bažnyčia.“[290]

Ties Vaitinėnais (Mažonų sen.) yra vieta, vadinama Stabine: „Stabinė, anot vietos žmonių, – velnių sostinė (*senovie ty velnia ta tikrai vaikščiodavo*; *senovėje buvo velnių susirinkimo vieta*)“; XX a. viduryje Ringalių kaime užrašyta, kad „prie Velnio stalo akmens gyvena *senieji dievai*“; kita vertus: *Saka, bažnyčia buvusi ten yra, bažnyčia buvusi, akmenys – kėdės bažnyčios. Ten daug tokių akmenų, ten aplink.*[291]

Šilutės r. Raudiškiuose (Švėkšnos sen.) yra kalnas: „Pasakojama, kad čia prieš 400 metų buvo bažnyčia.“[292]

Apie tūkstantį žingsnių į pietvakarius nuo Ventės rago (Saugų sen.) mariose esanti sekluma Akmenė, arba Kulė, apie kurią pasakojama, esą *Ventės rago bažnyčia nugrimzdusi į marias.*[293]

Radviliškio r. Šiaulaičių k. (Šiaulėnų apyl.) apie Gurskio kalną: *Senovėj čia buvusi bažnyčia, kuri nugrimzdusi į kalną.*[294]

Apie Šiaulės piliakalnį: *Sako, kad tenai, kur dabar piliakalnis, yra buvusi bažnyčia. Senovėje tą bažnyčią užnešė smėliu. Žmonės girdėdavo varpais skambinant.*[295]

Pasvalio r. Daujėnuose (Daujėnų sen.), „apie 80 m į pietryčius nuo bažnyčios, yra šaltinis, kurį žmonės *Šventabala* (*Šventaduobe*) vadino. Šaltinio vandenį žmonės manė turint gydomųjų savybių“, savo ruožtu: „Buvo pasakojama, kad *Šventabaloj bažnyčia nuskendusi.*“[296]

---

[289] VtSLŠŽ: 603, Nr. 872.
[290] VtSLŠŽ: 605, Nr. 878.
[291] VtSLŠŽ: 612–614, Nr. 895.
[292] VtSLŠŽ: 653, Nr. Nr 950.
[293] VtSLŠŽ: 660–661, Nr. 965.
[294] KrbŽA: 103, Nr. 227.
[295] KrbKMG: 43.
[296] ŠdVK: 20–21, Nr. 4.

Pakruojo r. Rozalimo seniūnijoje „1 km į rytus nuo *Meldinių* k. yra Badukalnis. Išlikęs pasakojimas, kad *ant Badukalnio buvusi bažnytėlė, žmonės eidavo melstis, nuo to ir kaimas pavadintas Meldiniais.*“[297]

Joniškio r. Trumpaičiuose apie nenustatytą kalną užrašyta sakmė, kurioje artojas kartą pamatė kalne atidarytas duris ir nepažįstamą moterį prie kalno, kuri jam leidusi pro tas duris į kalno vidų įeiti, tik liepė išeinant neatsigręžti: *Įeinąs į tą kalną, žiūrįs: kunings mišias belaikąs, žvakės ant altoriaus žib, varpeliais skambin, žmonių daugybė meldžias. Ir šis, pasibaigus mišiom, ėjęs laukan; eidams girdžiąs, kad paskui jo taušku tauškais visi ein. Šis tarpdury ir atsižiūrėjęs. Tuoj buldu buldais ir užgriuvę, ką tiktai jis pats paspėjęs savo kavalšis išnešti. Daugumas sako, kad kur tie kalnai, ten kitą kartą buvusios bažnyčios, tai esančios vis audrų apverstos.*[298] Simbolinis pamokymas: jeigu užtiksi būties gelmėje ką šventa, tai neišvengiamai ims reikštis tavo gyvenime – eis paskui tave, todėl nebijok ir nesigręžiok pasitikrinti, kaip tai „iš šalies atrodo“, nes išsigandęs užgniauši, ir vėl viskas baimės prislėgta nugrims gelmėn.

Kupiškio r. Apie Šepetos ežerą: *Seneliai pasakoja, kad kur dabar yra Šepeta, buvęs didelis ežeras, o gale ežero stovėjusi bažnyčia. Kartą ta bažnyčia tik šlamokšt ežeran ir paskendo. Su visais žmonėmis paskendo. Kartais Velykų rytą bažnyčia išsikelia. Jeigu kas suspėtų į bažnyčios zakristiją įbėgti ir paskambinti, tada bažnyčia daugiau nebeskęstų ir žmonės, kurie yra bažnyčioje, būtų išgelbėti. Nors daug kas matė išsikėlusią bažnyčią, bet iki šiol dar niekas į bažnyčią neįėjo: arba nesuspėjo, arba bijojo.*[299] Skaitant simboliškai, čia nurodytas būdas prikelti senąją tikybą ir jos šventyklas: prisikėlimo dieną (pagal visuotinę metų rato simboliką) reikia drąsiai žengti į ją, užčiuopti jos esmę ir aiškiai ją išsakyti, paskelbti, taip ji taps sąmoninga, iškils iš „pasąmonės vandenų“ ir, kol išliks sąmoninga, nebeskęs. Iš čia lemiama jos tyrimų reikšmė.

Lazdijų r. Padavime apie Dusios ežerą pasakojama, kaip vaikai žvejodami ištraukė iš vandens kažkokį *siūlą*, ėmė jį traukti, vanduo suputojo, ir pasirodė *neapsakomo grožio bokštai. Tie bokštai spindėjo kaip saulė ir į juos negalima buvo nei pažiūrėti dėl jų spindėjimo. Gal ir visą bažnyčią būtų vaikai iš vandens ištraukę, bet tuo tarpu viršuj jų galvų didžiulė bjauri pelėda pagavo*

---

[297] ŠdVK: 83, Nr. 24.
[298] VlEMD: 124, Nr. 190; Balys 1949: 52, Nr. 44.
[299] LTs IV: 648, Nr. 731; VlEMD: 116, Nr. 175.

šikšnosparnį, kuris baisiu balsu šaukdamas išgąsdino vaikus. Jie metė siūlą ir nubėgo namo. Tuo tarpu bažnyčia nugrimzdo su didžiausiu triukšmu ir ūžimu ežero dugnan.[300] Ir vėl baimė, baimė ir dar kartą baimė.

Alytaus r. Apie Giluičių piliakalnį: *Simno valsčiuje, Giluičių kaimo piliakalnyje, yra apipilta bažnyčia. Ją apipylė žmonės, kad paslėpus nuo netikėtų priešų.*[301] Perdėtas, įprastu pasidaręs, nebeatšaukiamas įsislaptinimas, perteklinė savisauga – irgi baimės apraiška.

Apie Rumbonių piliakalnį Buračo žodžiais: „Rumbonių piliakalnio viršus yra itin įdubęs; apie tai žmonėse yra toks padavimas. Rumbonių kalne stovėjusi Perkūno bažnyčia. Vėliau, įvedus Lietuvoje krikščionybę, toji bažnyčia buvo užkeikta ir skradžiai žemę prasmego. Kalno vidurys, kur bažnyčia prasmego, įdubęs liko iki šių dienų. Senesni žmonės dar atmeną, kad seniau ten buvusi be galo gili duobė, kurion metus akmenį, tas ilgai riedėdavęs kalno požemiais, kol atsimušdavęs į varinius nugrimzdusios bažnyčios varpus. Akmeniui atsimušus, varpai liūdnai pradėdavę raudoti giliuose kalno požemiuose."[302] Ar neišbrendamas liūdesys, prislėgtumas ir baimė – ne vienos lazdos du galai?

Kaišiadorių r. *Krušonių kaimo žmonės pasakoja, kad senovėje* (*Romatos*) *raisto vietoje buvęs miestas. Vėliau šis miestas nuskendęs, virtęs pelke, raistu, ir tik buvusios bažnyčios vietoje atsiradęs ežeriukas – Romatos akis.*[303] Pažymėtinas raisto pavadinimas *Romata*, tos pat šaknies kaip garsioji *Romuva*, tik su kita priesaga.

Su deramomis išlygomis galima atsižvelgti ir į Vinco Krėvės–Mickevičiaus (turint omenyje jo pomėgį suliteratūrinti ir prikurti) pateiktus du padavimus apie prasmegusią **Varėnos r.** Pilvingių bažnyčią. Pirmasis: *Kur dabar Pilvingių ežeras, ten pagonų laikais buvusi jų bažnyčia. Kai katalikai norėjo ją išgriauti, tai tie pagonų kunigai, dideli čerauninkai, neprileido. Jie pabūrė, ir tą vietą, kur bažnyčia stovėjo, užliejo vanduo, ir pasidarė Pilvingių ežeras. Tuomet jis buvo labai didelis, apimdavo visas dabartines pievas, bet kas metai jis vis darosi mažesnis. To ežero dugne ir dabar toji bažnyčia esanti, ir joje gyveną tie stabmeldžių kunigai*, be to: *Sako, Pilvingių ežeras visai nuseks, ir toji pagonų bažnyčia su visais jos kunigais atsirasianti vėl viršuje*; antrasis: *Pilvingių ežero*

---

300 KrbŽA: 174–175, Nr. 412; plg. KrbKMG: 71.
301 VlEMD: 113, Nr. 168.
302 Buračas 1996: 289.
303 Balys 1949: 50, Nr. 40; VlEMD: 114, Nr. 171.

dugne yra stabmeldžių bažnyčia, kuri ten nugrimzdo su visais kunigais dar labai senais laikais. Jie ten gyvena iki šios dienos ir gyvens iki pabaigos pasaulio, kuomet toji bažnyčia vėl iškils viršun…[304] Iki kokio, *kieno pasaulio* pabaigos?

2.2. Latvija

Prie Mežmalių, Talsų apylinkėse, žinomas alkakalnis, vardu *Baznīcas kalns* „Bažnyčios kalnas", kuriame, archeologinių kasinėjimų duomenimis, tarp 1000–1400 m. dar buvo atliekami aukojimai.[305]

Kitas *Baznīcas kalns atrodas vienu kilometru uz dienvidiem no Raņķu pagasta nama, Kuldīgas Skrundas lielceļa malā. Par šo kalnu stāsta sekojošu teiku: Pirms daudz gadiem šī kalna virsotnē stāvējusi stalta baznīca* „Bažnyčios kalnas yra per kilometrą į pietus nuo Rankių valsčiaus namų, Kuldygos–Skrundos vieškelio pakraštyje. Apie šį kalną pasakojamas toks padavimas: Prieš daug metų šio kalno viršuje stovėjo didinga bažnyčia"; kartą kunigui tuokiant jaunuosius: *Kalna gals atvēries plaši vaļā, un baznīca nogrimusi ar visiem cilvēkiem. Pēc tam kalna gals atkal aizvēries* „Kalno viršus prasivėrė, ir bažnyčia nugimzdusi su visais žmonėmis. Po to kalno viršus vėl užsivėrė."[306]

Bakšķiņu kalnā senos, senos laikos bijusi baznīca, tā esot nogrimusi kalnā. Baznīca nogrimusi tāpēc, ka viena sieva tur, kalnā kāpdama, uz baznīcu steigdamās, kritusi un ļoti sadauzījusies. Viņa no sāpēm sākusi baznīcu lādēt: «Kaut tu nogrimtu, tad vairs cilvēkiem nebūtu jāmocās, te kāpjot.» Baznīca tūdaļ arī nogrimusi ar visiem baznīcēniem „Bakškinių kalne senais senais laikais buvusi bažnyčia, ji nugrimzdusi į kalną. Bažnyčia nugrimzdo todėl, kad viena moteris, į kalną kopdama, bažnyčion skubėdama, parkritusi ir labai susimušusi. Ji iš skausmo ėmusi bažnyčią keikti: 'Kad tu nugrimztum, tai žmonėms nebereikėtų kankintis čia lipant.' Bažnyčia tuoj pat ir nugrimzdusi su visais joje buvusiais žmonėmis."[307] Apie tą patį kalną užrašytas ir kitas padavimas: *Kāds ganuzēns tur ganījis govis un aizsnaudies. Pa sapņiem dzirdējis kādu zem zemes sakām, ka te esot nogrimusi baznīca, lai ganuzēns apiet trīs reizes kalnam apkārt un sauc baznīcu vārdā, tad viņa atkal uzcelšoties. Pateicis arī baznīcas vārdu, bet zēns ātri skriedams, vārdu aizmirsis. Tā baznī-*

---

304 AKŽP: 448–449, Nr. VIII, IX; žr. Vaitkevičienė 1996: 52, 54–55.
305 Alseikaitė-Gimbutienė 1943: 65.
306 AnVT: 107–108.
307 AnVT: 103–104.

ca vēl arvienu nav uzcēlusies „Vienas piemenukas ten ganė karves ir užsnūdo. Sapne išgirdo kažką po žeme sakant, kad čia esanti nugrimzdusi bažnyčia ir kad piemenukas apeitų tris kartus aplink kalną ir sušuktų bažnyčios vardą, tai ji vėl iškilsianti. Pasakė ir bažnyčios vardą, bet vaikis, greitai bėgdamas, vardą užmiršo. Taip bažnyčia ir neiškilo.“[308]

Burtniekų (*Burtnieku*, pažodžiui „Burtininkų“) ežere, pasak padavimo, esanti nugrimzdusi *Burtniekų baznīca*, taigi „Burtininkų bažnyčia“: *Tai vietā, kur Burtnieku ezers, agrāk bijis plašs zaļš klajums ar lielu baznīcu. Tur kādā svētdienā mācītājs teicis garu sprediķi, jo baznīca bijusi pilna ar ļaudīm. Tad pat pa gaisu laidies liels ezers, pavadīts no ļauniem un labiem gariem. Tas nolaidies uz Burtnieku baznīcu un to ar mācītāju un visiem baznīcēniem nogremdējis dziļi zemē* „Toje vietoje, kur Burtniekų ežeras, seniau buvo plati laukymė su didele bažnyčia. Ten vieną sekmadienį kunigas sakė ilgą pamokslą, nes bažnyčia buvo pilna žmonių. Tuo pat metu oru lėkė didelis ežeras, lydimas piktųjų ir gerųjų dvasių. Jis nusileido ant Burtniekų bažnyčios ir ją su visais žmonėmis paskandino giliai po žeme.“[309] Dar: *Ezers bijis ļoti dziļš un radies taisni tur, kur bijusi baznīca. Tā ar visu torni un gaili nogrimusi. Vēl tagad saulainā dienā ezera dibenā var redzēt šo baznīcu* „Ežeras buvo labai gilus ir atsirado kaip tik ten, kur buvo bažnyčia. Ji su visu bokštu ir gaidžiu [ant bokšto] nuskendusi. Dar dabar saulėtą dieną ežero dugne galima matyti šią bažnyčią.“[310] Arba kartą *sacēlies milzīgs vējš, pērkons rūcis, un melnā debess šņākdama nogāzusies uz baznīcas un muižas. Plašs apgabals palicis par ezeru, un to vēlāk iesaukuši par Burtnieku ezeru* „pakilo milžiniškas vėjas, užgriaudė perkūnas, ir juodas debesis šniokšdamas nusileido ant bažnyčios ir dvaro. Platus kraštas virto ežeru, kuris vėliau buvo pavadintas Burtniekų ežeru.“[311]

Latgalių padavimas apie Cyrmo ežerą su akivaizdžiomis užuominomis į senąjį tikėjimą: *Kur tagad atrūdas Cyrms, seņōk te uz dīnvydvokorim nu Cyrma ir bejuse bazneica. Tōs draudzis dzeivōtoji palykuši naticeigi un nagōjuši vairs iz bazneicu, bet upurējuši iz akmiņa oltora malnus gaiļus kaidim to pogonu dīvim. Tōpēc bazneickungs dabōjis leidzekli, kai strōpēt naticeigūs draudzis lūcekļus. Viņš sōcis apstoigōt draudzi, lyugdams, lai kod sanōkūt vēl vīnu reizi*

[308] AnVT: 104.
[309] AnVT: 104.
[310] AnIT: 226.
[311] AnIT: 231, žr. ištisai 226–232.

bazneicā. Ļaudis viņam paticējuši un kaidā jaukā dīnā vysi sagōjuši bazneicā. Bazneickungs teicis pōrs vōrdu par naticeibu un syta ar važu par oltori. Un tymā momentā vysa bazneica ar vysim cylvākim aizgōjuse dybynā, un ap viņu tagad ir Cyrms „Kur dabar Cyrmas, seniau čia į pietvakarius nuo Cyrmo yra buvusi bažnyčia. Jos parapijiečiai paliko netikėliais ir nėjo į bažnyčią, o aukojo ant akmeninio altoriaus juodus gaidžius kažkokiems pagonių dievams. Todėl kunigas sugalvojo būdą, kaip pragaišinti netikėlius parapijiečius. Jis apėjo parapiją prašydamas, kad visi sueitų dar vieną kartą bažnyčion. Žmonės juo patikėjo ir vieną gražią dieną visi suėjo bažnyčion. Kunigas pasakė porą žodžių apie netikėjimą ir trenkė grandine per altorių. Tą akimirką bažnyčia su visais žmonėmis nuėjo dugnan, ir jos vietoje dabar yra Cyrmas.“[312]

Ceļā no Ilūkstes uz Subati – pusotra kilometra no Baltmuižas ezera un vienu kilometru no Sviļu ezera – starp Baltmuižas un Sviļu ezeriem esot nogrimusi Červonkas baznīca jau sensenos laikos „Pakeliui nuo Ilūkstės link Subatės – pusantro kilometro nuo Baltmuižos ežero ir vienas kilometras nuo Svilių ežero – tarp Baltmuižos ir Svilių ežerų esanti nugrimzdusi Červonkos bažnyčia jau senais laikais“; *Kāda ganu meitene ganījusi šās nogrimušās baznīcas tuvumā un adījusi. Pēkšņi kamoliņš iekritis lielajā dobē. Meitene nobaidījusies, ka saimniece rāsies par kamoliņa nozaudēšanu, tāpēc sākusi vilkt diegu un tīt jaunu kamoliņu. Tinusi, tinusi, līds uzreiz parādās baznīcas tornis. Meitene tā pārbijusies, ka tūliņ atrāvusi pavedienu. Bet baznīca nogrimusi atpakaļ* „Viena piemenaitė ganė prie šios nugrimzdusios bažnyčios ir mezgė. Netikėtai [siūlų] kamuolėlis įkrito į didžiąją duobę. Mergaitė pabijojo, kad šeimininkė barsis už pragaišintą kamuolėlį, todėl ėmė traukti siūlą ir vyti kamuolėlį iš naujo. Vijo vijo, kol staiga pasirodė bažnyčios bokštas. Mergaitė taip išsigando, kad tučtuojau nutraukė siūlą. O bažnyčia nugrimzdo atgal.“[313] Kitame padavime sakoma, kad prie Červonkos kapinių, kitoje kelio pusėje *ir liela bedre, aizaugusi kokiem. Teika stāsta, ka bedres vietā senos laikos stāvējusi baznīca. Kādā vasarā uz Jāņiem dievkalpojuma laikā baznīca sākusi grimt un nogrimusi ar visiem dievlūdzējiem. Kad baznīca bija nogrimusi, visi dievlūdzēji esot bedrē izauguši par kokiem, un, ja kādu koku ievainojuši, no tā tecējušas asinis* „yra didelė duobė, apaugusi medžiais. Padavimas pasakoja,

---

[312] AnVT: 105.
[313] AnVT: 105–106.

kad duobės vietoje senais laikais stovėjo bažnyčia. Vieną vasarą Joninių pamaldų metu bažnyčia ėmusi grimzti ir nugrimzdusi su visais maldininkais. Bažnyčiai nugrimzdus, visi maldininkai duobėje išaugę medžiais, ir jei kurį medį sužeisi, tai iš jo tekąs kraujas."[314]

Sērpils draudzē netāl no Ķuzānu mājām atrodas prāvais Grūbeles kalns. Tur esot baznīca sprediķa laikā nogrimusi „Sėrpilio parapijoje netoli nuo Kiuzonių sodžiaus yra didžiulis Grūbelės kalnas. Ten yra bažnyčia pamokslo metu prasmegusi"; arba: *Un virsū esot bijusi baznīca. Vienā svētvdienā tā esot nogrimusi ar visiem baznīcēniem. Dažiem, kam gadoties iet garām šim kalnam dienas vidū vai pusnaktī, esot dzirdama dziedāšana* „Viršuje yra buvusi bažnyčia. Vieną šventadienį ji nugrimzdusi su visais žmonėmis. Kam tenka eiti pro šį kalną vidurdienį ar vidurnaktį, tie girdi giedojimą."[315]

Latgalē, Rēzeknes tuvumā, esot nogrimusi baznīca ar visiem dievlūdzējiem. Baznīcas vietā pacēlās augsts kalns. Kādai sieviņai nogrima līdz ar baznīcu vīrs un dēls. Sieviņa ļoti bēdājās. Te vienu nakti sapnī parādījies vecs vīriņš un teicis, lai sieva savērpjot diegu, ko varētu aptīt apkārt kalnam trīssimts reizes, tad baznīca atkal celšoties augšā. Sieviņ vērpa, vērpa, beidzot palika veca un nespēcīga, bet diegs vēl nav bijis pabeigts. Neviens diegu neturpināja, un tādēļ baznīca vēl šodien nav uzcelta „Latgaloje ties Rezekne esanti prasmegusi bažnyčia su visais maldininkais. Bažnyčios vietoje iškilo aukštas kalnas. Vienos moteriškės kartu su bažnyčia prasmego vyras ir sūnus. Moteriškė labai krimtosi. Tada vieną naktį sapne pasirodė senelis ir pasakė, kad moteris nuverptų siūlą, kuriuo galima būtų apvyti kalną tris šimtus kartų, tada bažnyčia vėl iškilsianti viršun. Moteriškė verpė verpė, galiausiai paseno ir prarado jėgas, o siūlas dar buvo nebaigtas. Niekas siūlo nebeverpė, todėl bažnyčia dar ir šiandien neiškelta."[316]

Nazynkod, senejūs laikūs, uz Rudovu kolna ir bejuse bazneica. Varbyut kai tagad, tai ari tod tys kolns ir bejis ļūti augsts. Seviški vacōkim cylvākim ļūti gryuts beja uzkōpt kolnā. Kadu reizi kōpuse kaida veceneite, ļūti pīkususe un nūlōdējuse kolnu un bazneicu, saceidama: «Lai tei bazneica lobōk prokristu caur zemi, nakai tai jōpīkyust kōpūt!» Un patīsi, tamā pošā ocumirklī bazneica ari nūgrimuse zemei cauri „Nežinia kada, senais laikais ant Rudavo kalno

[314] AnVT: 106.
[315] AnVT: 107.
[316] AnVT: 108.

yra buvusi bažnyčia. Turbūt kaip šiandien, taip ir tada tas kalnas buvo labai aukštas. Ypač senesniems žmonėms labai sunku buvo užkopti kalnan. Vieną kartą kopusi tokia senelė, labai pavargusi ir prakeikusi kalną ir bažnyčią, sakydama: 'Geriau tegu ta bažnyčia prasmenga kiaurai žemės, nei šitaip vargti kopiant!' Ir išties, tą pačią akimirką bažnyčia nugrimzdo kiaurai žemės.“[317]

Tāds Sesku kalniņš atrodas pie Vircavas Upeslīču mājām. Uz tā kalniņa bijusi baznīca, bet tā reiz nogrimusi „Vircavoje prie Upės vingių sodybos yra toks Šeškų kalnelis. Ant to kalnelio yra buvusi bažnyčia, bet ji kartą nugrizdo.“[318]

Daudzevas pagasta Ģērķēnu māju robežās, apmēram vienu kilometru no Daudzevas stacijas, atrodas mežs, saukts Siliņkalns. Agrāk te bijusi baznīca „Daudzevos valsčiuje Gėrkėnų sodžiaus ribose, apie kilometrą nuo Daudzevos stoties, yra miškas, vadinamas Šilinkalniu. Seniau čia buvo bažnyčia“, bet kartą pamaldų metu *baznīca pamazām sākusi grimt* „bažnyčia pamažu ėmusi grimzti.“[319]

Kādreiz pie Tirzas upes bijusi baznīca un otrā pusē ceļam kapsēta. Vienā svētdienā, kad bijis dievkalpojums, baznīca nogrimusi „Kitados prie Tirzos upės buvo bažnyčia, o kitoje kelio pusėje – kapinės. Vieną sekmadienį, vykstant pamaldoms, bažnyčia nugrimzdo.“[320]

Starp Jaungulbeni un Dzelzavu pie Lades upes „Tarp Naujųjų Gulbenių ir Dzelzavos prie upės Ladės“ yra toks *Zvana kalns* „Varpo kalnas“, apie kurį padavimas sako: *Pašlaik noticis pusdienas dievkalpojums. Sgājuši ļoti daudz apkārtējie zemnieki, un viens zemnieks pēkšņi iesaucies: «Lai Velns parauj baznīcu!» Un pēkšņi baznīca nogrimusi ar visiem cilvēkiem. Vēl tagad pusnaktī esot dzirdamas zvana skaņas, – tur notiekot dievkalpojums* „Kaip tik vyko vidudienio pamaldos. Suėjo labai daug aplinkinių valstiečių, o vienas valstietis staiga sušuko: 'Velnias rautų bažnyčią!' Ir staiga bažnyčia nugrimzdo su visais žmonėmis. Dar dabar vidurnaktį esą girdimas varpo skambėjimas – ten vyksta pamaldos.“[321]

Apie Babelės, ar Babelytės (*Bābele*, *Bābelīte*) ežerą prie Kyšežerio, netoli Rygos: *Ezeriņā esot nogrimusi baznīca. Uz ezeru skatoties liekas, it kā tam*

---

[317] AnVT: 109.
[318] AnVT: 109.
[319] AnVT: 110.
[320] AnVT: 110.
[321] AnVT: 111.

būtu baznīcas pamata izskats. Ja peldētājs esot ap to vietu, kur vajadzētu būt tornim, tad neredzama vara raujot to dibenā. Jāņu naktī baznīca esot nogrimusi ar visiem dziedātājiem un mācītāju. Katru gadu Jāņos ap pusnakti, ja viens pats braucot pa ezeru, varot dzirdēt ērģeļu skaņas un baznīcēnu dziedāšanu „Ežerėlyje yra paskendusi bažnyčia. Į ežerą žiūrint atrodo, lyg jis būtų bažnyčios pamatų pavidalo. Plaukikui atsidūrus toje vietoje, kur turėtų būti bokštas, nematoma jėga ima traukti jį dugnan. Joninių naktį bažnyčia prasmego su visais giedotojais ir kunigu. Kasmet per Jonines apie vidurnaktį, jei vienas pats irsies per ežerą, gali išgirsti vargonų garsus ir maldininkų giedojimą."[322]

Apie Vecmuižos (*Vecmuiža*, pažodžiui „Sendvaris") ežerą pasakojama, kad anksčiau jo vietoje stovėjusi bažnyčia, kurią Velnias iš Dievo išlošęs kortomis, *bet redzējis, ka svētdienās ļaudis iet baznīcā godināt Dievu, ne viņu. Velns par to ļoti noskaities un nogremdējis baznīcu zemē. Baznīcas vietā palikusi dziļa bedre, kuru Velns pielējis ar ūdeni. Tā radies ezers, kuru iesaukuši par Vecmuižas ezeru* „bet pamatęs, kad sekmadieniais žmonės eina bažnyčion garbinti Dievo, o ne jo. Velnias už tai labai supykęs ir nugramzdinęs bažnyčią žemėn. Bažnyčios vietoje liko gili duobė, kurią Velnias pripylė vandens. Taip atsirado ežeras, pavadintas Vecmuižos ežeru."[323]

Apie Zvanų (*Zvanu*, pažodžiui „Varpų") ežerą: *Pie Vietalvas atrodas mazs ezeriņš. Viņu sauc par Zvanu ezeriņu. Viņš savu vārdu dabūjis no tā, ka tur senāk nogrimusi maza baznīca ar visu zvanu* „Prie Vietalvos yra mažas ežerėlis. Jį vadina Zvanų ežerėliu. Jis vardą gavo nuo to, kad ten seniau nuskendo maža bažnyčia su visu varpu."[324] Kartą maro metu *Jaungada naktī apkārtējie ļaudis sapulcējušies baznīcā un lūguši Dievu, lai glābtu tos no liela posta. Ap pusnakti baznīca sākuse grimt. Ūdens to apņēmis visapkārt, tā ka nevienam neizdevies izglābties* „Naujųjų metų naktį apylinkių žmonės susirinko bažnyčioje ir meldė Dievą, kad išgelbėtų juos nuo baisios pražūties. Apie vidurnaktį bažnyčia pradėjo grimzti. Vanduo ją apsėmė visą iš karto taip, kad niekam nepavyko išsigelbėti."[325]

---

[322] AnIT: 218.
[323] AnIT: 287.
[324] AnIT: 295.
[325] AnIT: 295–296.

„Maros bažnyčia“ (*Māras baznīca*) Latvijoje, viena vertus, yra vietovardis, žymintis Jaunpiebalgoje Cėsių apylinkėse senovėje buvusią „pagonių“ šventyklą, o kita vertus, šitaip gali būti pavadinta tiesiog pirtis, mat pirtyse būdavo gimdoma ir atliekamos su tuo susijusios apeigos Marai.[326]

2.3. Gudija

Nors cerkvėmis senosios šventyklos lyg ir nebuvo vadinamos, bet šis graikiškos kilmės žodis stačiatikių kraštuose išstūmė senąjį bažnyčios pavadinimą, tad užėmė jo vietą ir padavimuose.

Palei Nerį gyvavusius padavimus apie prasmegusią bažnyčią ar cerkvę XIX a. vidury yra paminėjęs Adomas Kirkoras.[327]

Недалёка ад Прыстані ўрочышча Царкавіска здобіць легенда пра царкву, што правалілася пад зямлю разам з молячыміся. На першы дзень Вялікадня, кажуць, можна тут пачуць гранне званоў і набожныя спевы „Netoli nuo Carkavisko šventvietės Prieplaukos gyvuoja legenda apie cerkvę, kuri prasmegusi po žeme kartu su maldininkais. Pirmąją Velykų dieną, sako, galima čia išgirsti varpų skambėjimą ir bažnytines giesmes.“[328] Pavadinimai Carkaviskas, Cerkviškė (*Царкавішча*), Cekvės (*Царкоўная*) bei pan. čia ir toliau šiaip jau atitinka mūsų Bažnytėlę, Bažnyčios kalną, Bažnytkalnį.

Prie Slabados kaimo Bychavo r. esą buvusi cerkvė, tačiau jos popas nusidėjo, ir *Бог разгневаўся на служыцеля свайго і рашыў патапіць царквц разам з бацюшкам. На тым месцы палучылася бальшая ямкя, якая напоўнілася вадой, а з цягам часу зарасла мохам і купінкамі* „Dievas užpyko ant savo tarno ir nusprendė paskandinti cerkvę kartu su kunigėliu. Toje vietoje atsirado didelė duobė, kuri prisipildė vandens, o ilgainiui užaugo samanomis bei kemsais.“[329]

1922 m. Latvijos ir Gudijos pasienyje užrašytas štai toks padavimas: *На мяжы Істранскай і Нерзенскай валасцей Лудзенскага павета знаходзіцца высокая Літава гара. Пад'ём на гэтую гару цяжкі і пакрыты лесам. Калі ўзысці на гару, дык далёка навокала відаць*

---

[326] Kursīte 1996: 278–281.
[327] Киркор 1858: 181.
[328] ЛП: 342, Nr. 553.
[329] ЛП: 343, Nr. 556.

вёскі. У свой чарод і Л і т а ў к а, як завуць гару тутэйшыя сяляне, відаць здалёку. Быццам вялікі перавернуты звон. Вось што кажуць аб гэтай гарэ старыя людзі. Даўным даўно на гэтай гарэ стаяў касцёл. Раз у час імшы ішла ў касцёл маладая дзяўцына. Дзень быў гарачы, і сонца пякло бязлітасна, і дзяўчыне было цяжка падымацца на гару. Узлязаючы на гару, дзяўчына спатыкнулася і заваліласяя. Пачуўшы боль у зашыбленным месцы – назе, яна сказала: „Каб праваліўся гэты касцёл!“ Ледзь яна прамовіла гэтыя словы, як касцёл з шумам пачаў апушчацца ў зямлю. Хутка ён зусім праваліўся „Ant ribos tarp Ludzės pavieto Istros ir Nerzenės apylinkių yra aukštas kalnas L i e t a v a. Pakilimas į tą kalną sunkus ir užaugęs mišku. Užlipus į kalną, toli aplinkui matyti kaimai. Savo ruožtu ir L i e t a u k a, kaip vadina kalną vietiniai sodiečiai, matyti iš toli. Tarsi didžiulis apverstas varpas. Štai ką apie šį kalną pasakoja seni žmonės. Seniai seniai ant šio kalno stovėjo bažnyčia. Kartą mišių laiku ėjo bažnyčion jauna mergina. Diena buvo karšta, negailestingai kepino saulė, ir merginai buvo sunku užkopti į kalną. Lipdama į kalną mergina suklupo ir pargriuvo. Pajutusi skausmą sutrenktoje vietoje – kojoje, ji pasakė: ‘Kad prasmegtų šita bažnyčia!’ Vos tik ji ištarė šiuos žodžius, bažnyčia su triukšmu ėmė grimzti žemėn. Netrukus ji visai prasmego.“ Prabėgus daugybei metų, ant kalno viena moteriškė uogavo ir beuogaudama rado ant žemės rožinį, norėjo jį pakelti, bet vienas jo galas buvo po žeme, ji ėmė traukti, ir staiga žemė jai po kojomis ėmė vertis, ir iš po žemių ėmė kilti bažnyčia. *Разам яна пачула голас з зямлі: „Цягні, мілая, хутчэй. Ратуй нас!“ Спужаўшыся, выпусціла бабка з рук пацеркі, за якія яна цягнула. Касцёл ізноў апусціўся ў гару. І цяпер яшчэ сярод ваколічных сялян ходзіць гутарка, што калі прыйсці ў нядзелю на гэтую гару ў той час, калі ва ўсіх касцёлах ідзе імша, і прыкласці вуха да зямлі, дык можна пачуць гукі аргану і пяянне хору. Гэта моляцца людзі Л і т а ў с к а г а касцёла, каб добры чалавек збавіў іх і выпусціў на свет Божы* „Kartu ji išgirdo balsą iš žemės: ‘Trauk, mieloji, greičiau. Išgelbėk mus!’ Išsigandusi moteriškė paleido iš rankų rožinį, už kurio traukė. Bažnyčia vėl nugrimzdo į kalną. Ir dabar dar aplinkiniai sodiečiai kalba, kad atėjus sekmadienį ant šio kalno tuo laiku, kai visose bažnyčiose laikomos mišios, ir pridėjus ausį prie žemės, galima išgirsti vargonų garsus ir choro giedojimą. Tai meldžiasi L i e t a u k o s [esmiškai Lietuvos] bažnyčioje žmonės, kad geras žmogus iš-

gelbėtų juos ir išleistų į Dievo pasaulį."[330] Padavimas iškalbingas: aplinkiniai gyventojai jau seniai suslavėję, o į kalną „nugrimzdusi bažnyčia" iki šiol dar suvokiama kaip lietuvių, lietuviška. Galima numanyti, kad kitados ji ilgiausiai tame krašte spinduliavo ir skleidė lietuvybę – drauge su senąja tikyba, iš paskutiniųjų priešindamasi užslenkančiai užmaršties tamsai.

Apie kalną Minsko apskrityje, vardu *Царковішча*, maždaug „Cerkviškė", *старшыя людзі казалі, што царква там была, ды правалілася* „vyresni žmonės pasakojo, kad cerkvė ten buvusi, bet prasmegusi."[331]

1872 m. Vilniaus gubernijoje, Ašmenos paviete apie Alšėnų piliakalnį rusiškai užrašyta, kad „ant jo kitados buvusi bažnyčia, kuri per akimirką apeigų metu prasmegusi kartu su žmonėmis."[332]

O štai 1965 m. Dragliaučiuose (*Драглёўцы*), Ašmenos r. Gardino aps., Pranciškus Vaškelis (*Францышэк Станіслававіч Вашкель*) apie tą patį piliakalnį gudiškai papasakojo, esą ten buvęs miestas ir bažnyčia, tačiau *і касцёл, і мястэчка затанулі. Многа нявядомага затаіла ў сябе гара, што ўзвышаецца за вёскай Гальшаны* „ir bažnyčia, ir miestelis nuskendo. Daug ko nežinomo slepia savyje tasai kalnas, kur iškilęs už Alšėnų gyvenvietės."[333] Tai jau tikrai.

1873 Mogiliovo apylinkėse rusiškai užrašytas padavimas apie aukštumą, vardu *Гарадок* „Pilaitė", prie kaimo *Новае Прыбужжа*, esą „čia buvo kalnas, kuris prasiskyrė ir prarijo gyvenvietę su cerkve."[334]

Apie kalvą prie Novaberiozavo kaimo pasakojama, esą *на гэтым месцы стаяла вельмі прыгожая і багатая царква* „šioje vietoje stovėjo labai graži ir turtinga cerkvė", tačiau kartą per Kalėdas ją apiplėšė plėšikai, ir *ў той момант царква правалілася і яны разам з ёю. Потым на месцы царквы паўстала горка* „tą akimirką cerkvė prasmego ir jie kartu su ja. Paskui cerkvės vietoje atsirado kalva."[335]

XIX a. Gardino paviete, Riaukų kaime apie vieną kalvą užrašyta: *Старыя людзі кажуць, што гдзе гэтат груд, там даўней было места. Вялікае*

---

[330] ЛП: 349–350, Nr. 573.
[331] ЛП: 350, Nr. 574.
[332] ЛП: 350, Nr. 575.
[333] ЛП: 351, Nr. 576.
[334] ЛП: 351, Nr. 577.
[335] ЛП: 351–352, Nr. 578.

гэта было места, і пасярэдзіне стаяла вялікая цэркаў. Па ём былі войны, тагды людзі ўсе ўвайшлі ў гэту цэркаў, і зямля растварылася, і цэркаў увайшла ў зямлю з людзьмі. Кажуць, як правіцца на Вялікдзень набажэнства ў цэркві, то трэба легчы на гэтым грудзе і пачуеш, што і там правіцца набажэнства, і чутно, як звоняць і спяваюць „Seni žmonės pasakoja, kad šios kalvos vietoje seniau buvęs miestas. Didingo tai būta miesto, ir viduryje stovėjo didinga cerkvė. Dėl jo kilo karai, tada žmonės visi įėjo į tą cerkvę, ir žemė prasiskyrė, ir cerkvė nuėjo žemėn su žmonėmis. Pasakoja, kai per Velykas vyksta pamaldos cerkvėje, tai reikia atsigulti ant šios kalvos, ir išgirsi, kad ir ten vyksta pamaldos, ir girdėti skambant [varpus] ir giedant.“[336]

Apie nenustatytą ežerą Vitebsko gubernijoje XIX a. rusiškai užrašyta: „Padavimas sako, kad prie šio ežero neatmenamais laikais nežinia kaip nugrimzdo medinė cerkvė, stovėjusi ant kalvos, ir kad tai nutiko laikant mišias, kai cerkvė buvo pilna žmonių, ir kad dar ilgai po to aplink ežerą per didžiąsias šventes buvo girdėti varpas.“[337]

Apie gyvenvietę *Гарадок* „Pilaitė“ ir gretimą aukštumėlę Vitebsko aps. XIX a. rusiškai užrašyta, esą „neatmenamais laikais šioje aikštelėje stovėjo cerkvė, kuri už žmonių nuodėmes ar dėl kitų priežasčių nugarmėjo į žemę su visais, kurie ten tuomet meldėsi… Cerkvė buvo pradėjusi kilti iš žemės: pasirodė smaigalys. Vienas piemenukas užmynė tą smaigalį ir įsidūrė koją. Iš to nutikimo ir paaiškėjo prasmegusios cerkvės vieta“, tada vietiniai gyventojai ėmęsi ją atkasti, „bet vos tik atkasė galvą, cerkvė akimirksniu vėl nugarmėjo dar giliau.“[338]

Apie vienuolyną ir cerkvę nenurodytoje vietoje užrašyta: *Гэты манастыр і царква разам з людзьмі правалiліся скрозь зямлю* „Šis vienuolynas ir cerkvė kartu su žmonėmis prasmego skradžiai žemės.“[339]

Ežerėnuose užrašytas padavimas: *Пад Чіхлікам знаходзіцца праваліўшаяся пад зямлю царква. Калі ў святочны дзень у час абедні прыкласці вуха да гэтага пагорка, можна пачуць гудзенне царкоўных*

[336] ЛП: 352, Nr. 580.
[337] ЛП: 352, Nr. 581.
[338] ЛП: 352–353, Nr. 582.
[339] ЛП: 353, Nr. 583.

званоў „Ties Čichliku yra prasmegusi po žeme cerkvė. Šventą dieną mišių metu pridėjus ausį prie tos kalvos, galima išgirsti gaudžiant cerkvės varpus.“[340]

Адышоўшы ад Крушынянаў дзве вярсты, ёсць Лыса гара… Кажуць, што на гэтым месцы стаяў касцёл. Касцёл пайшоў у зямлю, і ўтварылася гара. Гаварылі, што калі на Вялікдзень у дванаццаць гадзін пайсці на гару і прылажыць вуха, то чуваць, як там звоніць „Nuėjus nuo Krušinėnų du varstus, yra Plikasis kalnas… Pasakojama, kad toje vietoje stovėjusi bažnyčia. Bažnyčia nugrimzdo į žemę, ir pasidarė kalnas. Sakydavo, kad Velykų dieną dvyliktą valandą nuėjus ant kalno ir pridėjus ausį, girdėti, kaip ten skamba [varpai].“[341]

1873 m. Mogiliovo gubernijoje rusiškai užrašytas padavimas apie piliakalnį Deražnios upės krante, esą „toje vietoje kitados būta cerkvės, kuri pamaldų metu kartu su žmonėmis prasmegusi žemėn.“[342]

Apie nenustatytą dvarvietę Gardino gubernijoje, vardu *Старадворац* „Sendvaris“, XIX a. užrašyta, esą ten stovėjęs didelis baltas akmuo, išvaizda primenantis bažnyčią: *І сапраўды, на гэтым месцы, кажуць, некалі стаяў касцёл, але за грахі людзей ён пайшоў у зямлю з усімі, што маліліся там* „Ir išties, toje vietoje, sako, kitados stovėjusi bažnyčia, bet už žmonių nuodėmes ji nugrimzdo į žemę su visais, kurie ten meldėsi.“[343]

XIX a. pabaigoje Mikalojus Nikifarouskis rusiškai perpasakojo tokį padavimą: „Toje pat vietoje, tik kitoje pusėje kelio į Janovičius, ties Gorodoko [‘Pilaitės’] kaimu, ant stataus iš trijų pusių kalno kitados stovėjusi cerkvė, kuri su daugybe žmonių pamaldų metu nugrimzdo kalno vidun. Nuo tada ypač dorybingi žmonės yra girdėję kalne skambant varpus, sklindantį iš ten bažnytinį giedojimą, taip pat maldininkų dejones bei aimanas. Nūn visa tai girdėti rečiau nei anksčiau – tai liudija blėstant gyvų palaidotų žmonių gyvybę […]. Tikima, kad žemėn prasmegusi cerkvė kažkada iškils į paviršių ir užims savo vietą, kuri dėl to tebėra neužaugusi mišku, nepaisant to, kad aplinkiniai miškai gausiai barsto čia savo sėklas. […] Kartą žemėn prasmegusi cerkvė jau yra kilusi paviršiun, kad net girdėjosi džiaugsmingi maldininkų šūksniai, varpų skambesys, netgi pasirodė cerkvės kryžius. Bet kai pernelyg

---

[340] ЛП: 353, Nr. 584.
[341] ЛП: 357, Nr. 596.
[342] ЛП: 361, Nr. 604.
[343] ЛП: 370, Nr. 623.

uolūs vietos gyventojai ėmė kasti žemę, norėdami padėti cerkvei iškilti, ši dar giliau nugarmėjo žemėn"; Nikifarouskio patikinimu: „Vietos gyventojai gerbia 'Gorodoko cerkvės' vietą: neleidžia čia žaisti vaikams, ganytis galvijams, kai kurie praeidami ar pravažiuodami dievobaimingai persižegnoja kaip prieš paprastą cerkvę, koplyčią, kryžių, o kiti sukalba maldą už požemyje įkalintųjų išgelbėjimą."[344]

Padavimus apie Šventuose ežeruose nuskendusias „cerkves" straipsnyje „Baltarusijos legendiniai ežerai" mini Liudmila Dučyc su Irina Klimkovič: „Mogiliovo priemiestyje Lupoleve dar XIX a. būta nedidelio ežero vardu 'Šventas'. Manyta, kad šioje vietoje pamaldų metu prasmego cerkvė kartu su žmonėmis. Vietos gyventojai tikėjo, kad cerkvėje ežero dugne kiekvieną šeštadienio naktį vyksta pamaldos ir nuo kranto galima išgirsti varpų garsus. Apie 'Šventą' ežerą tarp Ozeranų ir Krušinovkos kaimų Rogačevo rajone irgi esama legendos tenai nuskendus cerkvę. Žvejų tinklai esą kartkartėmis užsikabina už povandeninės varpinės, o senas dabartinės cerkvės vartų kryžius esąs ištrauktas nuo paskendusiosios. Apie 'Šventą' ežerą ties Gorožos kaimu Osipovičių rajone XIX a. pradžioje dar pasakota čia kitados buvus cerkvę, kurią vanduo užliejo per 12 varstų aplink"; „Apie 'Kurčią' ('Laukinį') *[Глухое]* ežerą netoli Červenio miesto (senasis pavadinimas – Igumenas) padavimas pasakoja, esą ežero vietoje kitados būta pagoniškos šventyklos (*поганское болванище*), kurioje susirinkdavo daugybė žmonių. Kartą pro šalį važiavo vienuolė igumenė (vienuolyno viršininkė) iš Afonos kalno. Ji įkalbėjo aplinkinius krikščionis šventyklos vietoje pastatyti vienuolyną. Taip ir tapo padaryta. Tačiau po kurio laiko vietiniai gyventojai vėl grįžo prie savo protėvių tikėjimo – pagonybės. Už tokią nuodėmę vienuolynas prasmegęs, ir atsiradęs ežeras."[345]

Dar XX a. pabaigoje–XXI a. pradžioje Uladzimiras Lobačius Polocko apylinkėse užrašė galybę atitinkamų padavimų apie ne vieną Šventą ežerą (*Святое возера*). Ir čia gal verta turėti omenyje, kad dar XVII a. Polocko apskrityje buvo galima išgirsti vietos gyventojus kalbant lietuviškai.[346]

Taigi: *На этым месце стояла цэрква, і яна правалілась* „Šioje vietoje stovėjo cerkvė, ir ji prasmego"; *Ад людзей чула, што раней возера не было,*

---

[344] Никифоровский 1897: 304–305, Nr. 2296, išn. 385.
[345] Dučyc, Klimkovič 2005: 57, 58.
[346] Garšva 2004: 122.

а на яго месцы была царква. А людзі то лі ругаліся, то лі дрэнна хадзілі ў царкву, патам яна з людзьмі і правалілася пад зямлю. А на гэтым месцы абразавалася возера „Iš žmonių girdėjau, kad anksčiau ežero nebuvo, o jo vietoje buvo cerkvė. O žmonės ar keikėsi, ar prastai lankė cerkvę, kad paskui ji su žmonėmis ir prasmego po žeme. O toje vietoje susidarė ežeras“; *Там раней стаяла царква, потым яна правалілася* „Ten anksčiau stovėjo cerkvė, paskui ji prasmego“; *Гавораць, што на ім некалі стаяла царква, потым правалілася* „Sako, kad ant jo [ežero] kadaise stovėjo cerkvė, paskui prasmego“; *Раней на Святым возеры была царква. Яна правалілася пад зямлю* „Anksčiau ant Švento ežero buvo cerkvė. Ji prasmego po žeme“, be to, greta *Была яшчэ Святая гара. На ёй святкавалі Купалу. На ёй быў ключ і каплічка. Там бралі ваду для царквы, прыносілі і клалі кветкі, воўну, грошы* „Buvo dar Šventas kalnas. Ant jo švęsdavo Kupoles. Ant jo buvo šaltinis ir koplytėlė. Ten imdavo vandenį cerkvei, nešdavo ir dėdavo gėles, vilną, pinigų“; *Гавараць, што даўным даўно на ямцы гэтага возера была царква, але яна правалілася пад зямлю. І на гэтым месцы стала возера. Яшчэ я чуў ад дзеда тое, што возера Святое называецца так, бо ў ім хрэсьцілі язычнікаў* „Sako, kad senų senovėje šito ežero dauboje buvo cerkvė, bet ji prasmego po žeme. Ir toje vietoje pasidarė ežeras. Dar aš girdėjau iš senelio, jog Šventas ežeras taip vadinasi todėl, kad jame krikštijo pagonis.“[347]

Кажуць, царква там правалілася. Але Сьвятых азёр два. Ёсць яшчэ Стралкоўскае – тожа Сьвятое. З яго цячот рака Вужыца. А называецца так таму, што калі-та на месцы, дзе зараз возера, рос лес – яго звалі Сьвятым. Ён праваліўся пад землю. А вужы сталі ўцякаць з яго. Іх было так многа, што абразавалась рака – Вужыца. А ў Святым возеры, якое за Стралкамі, вада лячэбная. Хто п'ець – выздаравіць „Sako, cerkvė ten prasmegusi. Tačiau Šventų ežerų – du. Yra dar Stralkų – irgi Šventas. Iš jo teka upė Vužyca. O vadinama taip todėl, kad kitados toje vietoje, kur dabar ežeras, augo miškas – jį vadino Šventu. Jis prasmego po žeme. O žalčiai ėmė bėgti iš jo. Jų buvo taip daug, kad susidarė upė – Vužyca. O Šventame ežere, kurie už Stralkų, vanduo gydantis. Kas geria – pasveiksta.“[348] Akivaizdi upės

[347] НПБП I: 166–167, Nr. 411–416.
[348] НПБП I: 167, Nr. 417.

Вужыца sąsaja su *вуж* „žaltys“, plg. lie. upėvardžius *Žaltytis*, *Žaltupis*, *Žalčiupys* ir pan. Taigi čia prasmegusi „cerkvė“ – tai buvusi šventa giraitė su joje laikytais žalčiais?!

Гаворăць старынныя людзі, мы тожа так спрашывалі, малыя былі, кажам: „А чаго гэта яго называюць Святое азяро?“ Яны гавораць: „Божанька яго пераксціў і, – гавораць, – туды зваліў ад Божанькі нешта. Туды, у гэнае азяро“. Гэта яны самі старухі падсказывалі, што Божанька, гавораць, туды нешта скідаваў. Да, скінуў і вот гэта вада стала свянцона. І вот гавораць, што і абразавалася Святое азяро! „Sako senovės žmonės, mes irgi taip klausinėdavom, maži buvom, sakom: ‘O kodėl jį vadina Šventu ežeru?’ Jie sako: ‘Dievulis jį peržegnojo ir, – sako, – ten sumetė nuo Dievulio kažką. Tenai, į tą ežerą’. Tai jos pačios senolės sakydavo, kad Dievulis, sako, tenai kažką mesdavo. Taip, sumetė, ir štai tas vanduo tapo švęstas. Ir štai sako, kad ir susidarė Šventas ežeras.“[349] Užuomina į aukojimus vandenin?

Святое возера, як гавораць старыя людзі, што цэрква была ды правалілася дзеравянная „Šventas ežeras, kaip sako seni žmonės, kad cerkvė buvo ir prasmego medinė“; *Пра Святое азяро казалі, легенда такая была, што цэрква стаяла ды ўтанула* „Apie Šventą ežerą pasakojo, padavimas toks buvo, kad cerkvė stovėjo ir nuskendo.“[350]

Гаварылі старыя людзі, што там стаяла цэрква і яна там утанула. Таму і называецца Святое возера. Тут, калі купаўся хтосці і прыхадзілася тануць, але ніхто не тануў. Нікада і гэта ж бальшое возера як ізвесна. Інагда гаварылі, што нехта слышаў, як званы звонюць там „Sakydavo seni žmonės, kad ten stovėjo cerkvė ir ji ten nuskendo. Todėl ir vadinasi Šventas ežeras. Čia, jei maudėsi kas ir teko skęsti, bet niekas neskendo. Niekada, ir tai juk didelis ežeras, kaip žinoma. Kartais sakydavo, jog kažkas girdėjęs skambant varpus ten“; *А там, каля возера у валатоўках французскія магілы. „Дубы“ тое месца завецца, дзе французы пахаваны* „O ten, prie pilkapių, prancūzkapiai. ‘Ąžuolai’ ta vieta vadinasi, kur prancūzai palaidoti.“[351]

---

[349] НПБП I: 167, Nr. 418.
[350] НПБП I: 168–169, Nr. 420, 422.
[351] НПБП I: 168–169, Nr. 423–424.

У Лепілі во, гаварылі, што Святое возера называецца. Сьвятое, што вот правалілася царква там, у тое азяро „Ties Lepeliu va, sakydavo, kad Šventas ežeras vadinasi. Šventas, kad va prasmego cerkvė ten, tame ežere“; *Цэрква правалілася – эта ў возеры пад Лепелем. І так называецца – Святое возера. А гэта возера нешчасліваe, там многа топіцца. Эта Святое, кала яго нада акуратна… А мая баба казала, што на Івана там званы чуваць* „Cerkvė prasmego – tai prie ežero ties Lepeliu. Ir taip vadinasi – Šventas ežeras. O tas ežeras nelaimingas, ten daug skęsta. Tai Šventas, prie jo reikia atsargiai… O mano moteriškė pasakojo, kad per Jonus ten varpai girdėti“; *А ў Лепельскім раёне, возле самога Лепеля, ёсць Святое возера, гаворуць, там царква правалілася, дужа глыбокае. Сразу як выязджаеш, едзіш на Бярэзіно і на левай старане Святое возера, там і написана, што яно святое. Даўней там ваду свяцілі на Хрэшчэнне, цяпер ужо ў цэркве, а даўней усё ў прорубе хрысцілі* „O Lepelio rajone, prie paties Lepelio, yra Šventas ežeras, sako, ten cerkvė prasmegusi, labai gilus. Iškart kai išvažiuoji, važiuoji link Berezino, ir kairėje pusėje Šventas ežeras, ten ir parašyta, kad jis šventas. Seniau ten vandenį šventino per Krikštus, dabar jau cerkvėje, o seniau vis eketėje krikštijo.“[352]

Apie ežerą Šventį ar Švenčių (*Свяцец*): *Гаварылі вот, што цэрква правалілась. Дык вот старыя расказвалі, што ішла бабка бярэменная, зачапілася, павалілася перад цэрквай і гаворыць: „Што б ты правалілась“. Наскалька гэта праўда, можа сказка? Ну і гаворaць, цэрква і правалілась* „Sakydavo va, kad cerkvė prasmegusi. Tai va senieji pasakojo, kad ėjo moteriškė nėščia, užkliuvo, pargriuvo priešais cerkvę ir sako: ‘Kad tu prasmegtum’. Kiek tai tiesa, gal pasaka? Na ir, sako, cerkvė ir prasmego“; *Ну, гукалі так, з децтва ўсё гаварылі, што там цэрква, дзе азяро цяпер. Ну вот, ішла бабка вродзе какая-то, і сказала, пракляла, каб правалілася. Ну, усе так гаварaць, што і правалілася цэрква* „Na, klegėjo taip, nuo vaikystės vis kalbėdavo, kad ten cerkvė, kur ežeras dabar. Na va, ėjo moteriškė lyg ir kokia ir pasakė, prakeikė, kad prasmegtų. Na, visi taip kalba, kad ir prasmego cerkvė“; *Озера святое – Свяцец. Ну вот, гэта бабка расказвала пра цэркву, ей 105 год было, када мне пятнаццаць. Гэта яна ўжо чула прэданьне эта. Стаяла цэркаў тут. Бабка ішла якая-та*

[352] НПБП I: 169–170, Nr. 426–428.

ў цэркаў і, гавораць, што зачапілася там і павалілася. Гаворыць: „Каб ты праваліласяʺ. І вродзі бы цэркаў гэта праваліласяʺ. Ну і раньшэ вось гэта ўсё старушка расказвала. Раньшэ дажа доскі плавалі якія-та па возеру. І вось ужо, як падойдуць, так у вабед – гул такі, як званы „Ežeras šventas – Švenčius. Na va, ta bobutė pasakojo apie cerkvę, jai 105 metai buvo, kai man penkiolika. Tai ji jau girdėjo padavimą šitą. Stovėjusi cerkvė čia. Moteriškė ėjo kažkokia į cerkvę ir, sako, kad užkliuvo ten ir pargriuvo. Sako: 'Kad tu prasmegtum.' Ir lyg tai cerkvė šita prasmego. Na, ir anksčiau štai šitą viską senelė pasakojo. Anksčiau netgi lentos plūduriavo kažkokios po ežerą. Ir štai jau, kai prieisi, taip per pietus – gausmas toks, kaip varpai."[353]

А Святое возера таму, што там цэрква затанула „O Šventas ežeras todėl, kad ten cerkvė nuskendusi."[354]

Ir kituose ežeruose, ne tik Šventuose, taip pat ant kalnų šalia tų ežerų yra prasmegę bažnyčių: *У Бяздэннае возера правалілася царква. Правалілася царква і стала возера* „Bedugniame ežere prasmegusi cerkvė. Prasmegusi cerkvė ir pasidaręs ežeras."[355]

Apie pažymėtino pavadinimo – Vėljės ežerą: *Была на Велье царква. Ну, і адным разам правалілася пад зямлю* „Buvo Vėljėje cerkvė. Na, ir vieną kartą prasmego po žeme."[356] Plg. Lietuvoje ežerą *Vėlys*, *Vėlių upelį* ir kt.

А царква, царква правалілася. Гаварылі во тут, як едзіш бальшаком, такое азярцо небальшое, луг такі, азярцо. Гаварылі там царква правалілася „O cerkvė, cerkvė prasmego. Sakydavo, va čia, važiuojant vieškeliu, toks ežerėlis nedidelis, lanka tokia, ežerėlis. Sakydavo, ten cerkvė prasmego."[357]

Apie Lešavo (*Лешава*, pažodžiui „Miškinio") ežerą pateikėja pasakoja, kaip senelė ją vaikystėje vesdavosi į cerkvę, ir kartą *вядзець, і каля Лешава па гары, там дарогай, і тады гаварыць: „Ну во, ўнучачка, тут жа цэрквачка во правалілася ў зямлю. Вада во тут, – гавораць, – сьвятая вада. Во тут цэрква стаяля…"* „vedasi, ir prie Lešavo per kalną, ten keliu, ir tada sako: 'Na va, anūkėle, čia gi cerkvelė va prasmegusi žemėn. Van-

[353] НПБП І: 170–171, Nr. 429–431.
[354] НПБП І: 171, Nr. 432.
[355] НПБП І: 175, Nr. 442.
[356] НПБП І: 175, Nr. 444.
[357] НПБП І: 175, Nr. 445.

duo va čia, – sako, – šventas vanduo. Va čia cerkvė stovėjo…'“; *Да, легенда йдзецъ такая праз гэта возера, што там утанула царква… Раньшы туда, вон у каго глазы забаляць, хадзілі ваду чарэпалі* „Taip, padavimas eina toks apie šitą ežerą, kad ten nuskendusi cerkvė… Anksčiau ten, va kam akys suserga, eidavo vandenį sėmė.“[358]

Заўсёды гавораць, што там правалілася царква „Vis kalba, kad ten prasmegusi bažnyčia.“[359]

За Трудамі тое Царквішча. Хадзіла я на тую гару. Старыя людзі гаварылі, што цэркаў правалілася. Да, пад гарой – азяро „Už Trudų toji Cerkviškė. Vaikščiojau aš ant to kalno. Seni žmonės kalbėjo, kad cerkvė prasmegusi. Taip, kalno papėdėje – ežeras.“[360]

Вот там дзе ёсць Азёрка называецца, у сваі врэмена, гаварат, шо там была цэрква і правалілася… Там стаіць бальшая гара. Там стаяла цэрква. І ў сваё врэмя гэта царква правалілася і на места цэрквы паявілася Азёрца „Va ten, kur yra Ežerėlis vadinasi, kitados, sako, kad ten buvusi cerkvė ir prasmegusi… Ten stovi didelis kalnas. Ten stovėjo cerkvė. Ir kitados ta cerkvė prasmego, ir cerkvės vietoje atsirado Ežerėlis.“[361]

Apie Mniutos (*Мнюта*) ežerą: *Ну, і гавораць, што там і кірпічы нахадзілі, што там праваліўся нейкі касцёл, і вот стала возера. Там не было возера пакуль праваліўся касцёл. І вот там такі востраў ёсць* „Na, ir sako, kad ten ir plytų rasdavo, kad ten prasmego kažkokia bažnyčia, ir va pasidarė ežeras. Ten nebuvo ežero, kol prasmego bažnyčia. Ir va ten tokia sala yra“; *Чула, што уваліўся касцёл у возера і усё. Яшчэ і калясніца там. Такая залатая. Ці штосці яшчэ ў ней* „Girdėjau, kad prasmego bažnyčia į ežerą ir viskas. Dar ir ratai ten. Tokie auksiniai. Ar dar kas juose.“[362]

Вот эта гаварылі, што эта вродзі бы ў Вочкі царква калі-та правалілася, алі гэта ніпраўда… А яшчо была Лысая Гара кала Вочка гэтая. Ёсць Лысая Гара „Va, šitą, sakė, kad, šitą, lyg Akyje cerkvė kažkada prasmegusi, bet tai netiesa… O dar buvo Plikasis kalnas prie Akies. Yra Plikasis kalnas.“[363]

---

358 НПБП I: 175–176, Nr. 447–448.
359 НПБП I: 176, Nr. 449.
360 НПБП I: 176, Nr. 450.
361 НПБП I: 177, Nr. 454.
362 НПБП I: 177–178, Nr. 455–456.
363 НПБП I: 178, Nr. 457.

Apie Gagolo (*Гагол*) ežerą: *Там была кагда-та цэрква і тады яна правалілася. І на первы дзень Пасхі вродзе выхадзіла* „Ten buvo kažkada cerkvė ir tada ji prasmego. Ir pirmąją Velykų dieną lyg ir iškildavo.“[364]

Пра Мёртвае возера кажуць, што там цэрква правалілась. Напрыклад, еслі на Пасху ідзе абедня, як Ісус Хрыстос васкрэс, дык тады, кажуць, галаву паложаць, і там дзынкаюць званы ўнізу „Apie Negyvąjį ežerą sako, kad ten cerkvė prasmegusi. Pavyzdžiui, jeigu per Velykas laikomos mišios, kai Jėzus Kristus prisikėlė, tai tada, sako, galvą prideda, ir ten dzinksi varpai apačioje.“[365]

Iš vietos gyventojos užrašyta rusiškai: *Знаю болото, которое находится вблизи деревни Дварище. Якобы давным-давно здесь была церковь, которая провалилась под землю. На ее месте появилось озеро, которое со временем заросло и стало болотом* „Žinau raistą, kuris yra netoli Dvariškės kaimo. Esą senų senovėje čia buvusi cerkvė, kuri prasmegusi po žeme. Jos vietoje atsiradęs ežeras, kuris ilgainiui užaugęs ir pavirtęs raistu.“[366]

Apie Šendzialų šventą šaltinį: *Не мама дажа, бабушка расказвала, што дажа яны ня знаюць, а ўжо ад сваіх старых чулі, ад сваіх мацярэй, што была каплічка і правалілася туда. Біў ключок адтуль і гэта, кажуць, сьвятая вада. Прыхадзілі, бралі – наверна ж памагала… Так гэта яшчэ бабушка і што ад сваіх бабушак чула. Правалілася, і святая вада стала* „Ne mama netgi, senelė pasakojo, kad net jie nežino, o jau iš savo senolių girdėjusi, iš savo motinų, kad buvo koplytėlė ir prasmego tenai. Mušė šaltinėlis iš ten ir tai, sako, šventas vanduo. Ateidavo, semdavo – matyt, padėdavo… Tai jau senelė ir kad iš savo senelių girdėjusi. Prasmego, ir šventas vanduo tapo.“[367]

Apie Zaborjės šventą šaltinį: *А ключок гэта во за ракой, у берагу так, ён жа нахадзіўся, алі туды ня пройдзіш. Там ён быў у нас такі абрыўшыся, правал такі, цэрква там правалілася, дык гэта правал такі. Гаворацьу, там свянцоная вада… Нізкае месца такое, а ён там, такая гарушка, такая. А там каля гэтай гарушкі правал, і во там гэты ключок абразаваўся. Дык нібыта, гаворуць, што там цэрква*

---

[364] НПБП I: 180–181, Nr. 467.
[365] НПБП I: 181, Nr. 470.
[366] НПБП I: 186, Nr. 484.
[367] НПБП I: 198, Nr. 508.

правалілася. І там гэтат ключок стаў „O šaltinėlis tai ana už upės, prie kranto taigi jis yra, bet tenai nenueisi. Ten jis buvo mūsų toks apvirtęs, įgriuva tokia, cerkvė ten įgriuvusi, tai įgriuva tokia. Sako, ten šventas vanduo… Žema vieta tokia, o jis ten, toks kalniukas, toks. O ten prie to kalniuko įgriuva, ir va ten šitas šaltinėlis pasidarė. Nes, sako, tarsi ten cerkvė prasmegusi. Ir ten tas šaltinėlis atsirado.“[368]

Apie Studzioncų šaltinį (*крыніца ў Студзёнцы*, pažodžiui „šaltinis prie Šaltinio“, iš *студзёны* „šaltas“): *Там крынічка, там утанула цэрква з людзьмі. І з усім. Там гара і там крынічка. Каб адзін у 12 часоў пашоў і чуваць, як усяночная ідзець* „Ten šaltinėlis, ten nuskendusi cerkvė su žmonėmis. Ir su viskuo. Ten kalnas ir ten šaltinėlis. Jei vienas 12 valandą nueitum, tai girdėti, kaip naktinės pamaldos vyksta.“[369]

Apie šventą šaltinį prie Pilies kalno (*гара Замак*): *Ну, вот, была цэркаўка ў гэтым Замаку, там нідзе не зойдзець, а тутака скрозь балота і вот яна там і правалілася. І маліліся, і іконы былі – усё. Прыйшлі людзі, а яна ўжо правалілася. А бог яе ведаець чаго, мая ты дзетка дарагая, ну хто гэта знаець – ноччы ж гэта было. Там крынічка была святая пад тым замкам. Там, каля берага была. Людзі хадзілі да яе, маліліся* „Na štai, buvo cerkvelė pas tą Pilį, ten niekur neužlipsi, o čia per raistą ir va ji ten ir prasmego. Ir meldėsi, ir ikonos buvo – viskas. Atėjo žmonės, o ji jau prasmegusi. O Dievas ją žino, kodėl, mano tu vaikeli brangus, na kas gi žino – naktį juk tai buvo. Ten šaltinėlis buvo šventas po ta pilimi. Ten, prie kranto buvo. Žmonės eidavo prie jo, meldėsi.“[370]

Apie Galavačiovo šventą šaltinį: *Крыніца была, эта ў канцы дзярэўні, пад Нямойту. Там і цяпер ідзеш, калоціцца ўсё. Гаворуць, цэрква стаяла і пашла на дно. Правалілася* „Šaltinis buvo, tai kaimo gale, prie Nemaitos. Ten ir dabar eini, linguoja viskas. Sako, cerkvė stovėjo ir nuėjo į dugną. Prasmego“; *Крынічка была, была. Вродзе бы правалілася там цэрква і званы адтуль ішлі* „Šaltinėlis buvo, buvo. Lyg ir prasmegusi ten cerkvė, ir varpai iš ten girdėjosi.“[371]

---

[368] НПБП I: 202, Nr. 516.
[369] НПБП I: 205, Nr. 525.
[370] НПБП I: 220, Nr. 562.
[371] НПБП I: 228–229, Nr. 584, 585.

Казалі, цэркава правалілася. Там, дзе крынічка. А ці праўда ці не. Шчыталі, што святая вада „Pasakojo, cerkvė prasmegusi. Ten, kur šaltinėlis. O ar tiesa, ar ne. Laikyta, kad šventas vanduo.“[372]

Kalva, vardu Bukatka (*Букатка*): *Гаворат, цэрква была кагда-та. Там заметна, раўніна такая. А гаворат, з ночы прапала – правалілася скроз зямлі* „Sako, cerkvė buvo kažkada. Ten matyti, lyguma tokia. O sako, pernakt pradingo – prasmego skradžiai žemės.“[373]

Kruko kalnas (*Крукава гара*): *Гаварылі, што цэрква ўвалілася там, дзе гара* „Sakydavo, kad cerkvė įgriuvusi ten, kur kalnas.“[374]

Kalnas, vardu Pilaitė (*Гарадзец*): *Кладбішча старыннае ёсь между двух азёр, Заслаўскім і Урадай. Каля кладбішча ёсь гара Гарадзец. Стаяла царква – правалілася пад возера. Пасярод гары выемка ўглыб* „Kapinės senoviškos yra tarp dviejų ežerų, Zaslausko ir Urados. Prie kapinių yra kalnas Pilaitė. Stovėjo cerkvė – prasmego po ežeru. Vidury kalno įdubimas gilyn.“[375]

У Людчыцах была некалі цэрква. Стаяла яна злева ад дарогі, што вядзе да кладбішча. Аднажды цэрква прапала заўсім… Цяпер на гэтай гарэ робяць Купалле „Prie Liubčicų buvo kitados cerkvė. Stovėjo ji kairėje nuo kelio, kur veda į kapines. Vieną kartą cerkvė pradingo visai… Dabar ant to kalno švenčiamos Kupolės.“[376]

І так яна называецца – Вялікая гара. Яна круглая са ўсіх старон такая. Дак там ужо заросшая даўно. Ну, такая была легенда. Стаяла там кагда-та цэркава і патанула эта цэркава. І вот ад гэтага асталася гара. Патанула эта цэркава „Taip jis ir vadinasi – Didysis kalnas. Jis apvalus iš visų pusių toks. Tik ten jau užaugęs seniai. Na, toks buvo padavimas. Stovėjusi ten kažkada cerkvė ir nugrimzdusi ta cerkvė. Ir štai nuo to liko kalnas. Nugrimzdo ta cerkvė.“[377]

Kalnas Cerkviškė (*Царкавішча*): *Старыя людзі гаварылі, што цэрква там правалілася* „Seni žmonės kalbėjo, kad cerkvė ten prasmegusi“; *Свякроў мая казала, што там была церкаў. І як ішла адправа,*

[372] НПБП I: 229, Nr. 587.
[373] НПБП I: 251, Nr. 657.
[374] НПБП I: 251, Nr. 658.
[375] НПБП I: 251, Nr. 659.
[376] НПБП I: 251–253, Nr. 660.
[377] НПБП I: 252, Nr. 662.

правалілася пад зямлю. І туды цэрква ўвайшла ў зямлю. Яе не разрышалі раскапваць. Быў разгавор, што нешта шуміць там, пад зямлёй, так казалі. Там, каля Царкавішча, многа людзей разбілася насмерць. Я падымала вапрос пра гэта, што людзей столькі гібніць. І сказалі, што нада бацюшку прывезці, каб той службу адслужыў, крэст нада паставіць. А бацюшка сказаў, што сколькі людзей у зямлю ўвайшло ў той царкве, столькі далжно і пагібнуць. Так віцебскі поп сказаў „Anyta mano pasakojo, kad ten buvusi cerkvė. Ir per pamaldas prasmegusi po žeme. Ir ten cerkvė nugarmėjusi į žemę. Jos neleido kasinėti. Ėjo kalba, kad kažkas bilda ten po žeme, taip pasakojo. Ten, prie Cerkviškės, daug žmonių užsimušė mirtinai. Aš kėliau klausimą apie tai, kad žmonių tiek žūsta. Ir pasakė, kad reikia kunigėlį atvežti, kad jis mišias atlaikytų, kryžių reikia pastatyti. O kunigėlis pasakė, kad kiek žmonių į žemę nugarmėjo toje cerkvėje, tiek turi ir žūti. Taip Vitebsko popas pasakė.“[378]

Ёсць гара Царкоўна. Гаворань, што там была царква. На нейкае свята там сабралася шмат грэшнікаў, і гэта царква правалілася пад зямлю. Каля Перапечак ёсць Гарадзец. Гавораць, што яго французы шапкамі насыпалі „Yra Cerkvės kalnas. Sako, kad ten buvo cerkvė. Per kažkokias šventes ten susirinko daug nusidėjėlių, ir ta cerkvė prasmegusi po žeme. Prie Perapečkų yra Piliakalnis. Sako, kad jį prancūzai kepurėmis supylė“; *А Царкоўна – гэта горка, каля Чорнага балота там, недалёка. Раней, гаварылі, там была царква, і яна з людзьмі пайшла пад зямлю* „O Cerkvės [kalnas] – tai kalva prie Juodojo raisto, netoli. Anksčiau, sakydavo, ten buvo cerkvė, ir ji su žmonėmis nugarmėjo po žeme.“[379]

Apie šventvietę Cerkviškė (*Царкавішча*): *Ну там, Палавіннік. Эта палавіна, вот ад нас палавіна да Улы, вот Палавіннікам там называецца. Там дальшэ… а там… цэркаў правалілась там, за Палавіннікам, раньшэ была. Як на Улу ідзеш. Гэта ўсё ў гэтым лясу. Там крынічка асталась. Крынічка і такая бальшая-бальшая ўпадзіна. Вот. Там раньшэ… эта вот гаварылі раньшэ, цэркаў там была, эта вот цэркаў правалілася і ушла пад зямлю* „Na ten, Pusiaukelė. Tai pusiaukelė, va nuo mūsų pusiaukelė iki Ūlos, tai Pusiaukele ten vadinasi. Ten

---

[378] НПБП I: 252–253, Nr. 663–664.
[379] НПБП I: 253, Nr. 665–666.

toliau… o ten… cerkvė prasmegusi ten, už Pusiaukelės, anksčiau buvo. Link Ūlos einant. Visa tai šitame miške. Ten šaltinėlis pasilikęs. Šaltinėlis ir tokia didelė didelė įduba. Va. Ten anksčiau… šitą va, kalbėjo anksčiau, cerkvė ten buvusi, šitą va, cerkvė prasmegusi ir nugarmėjusi po žeme.“[380]

У Брыгітполлі ёсць месца і сейчас называюць „Царкавішча“. Когда там цэрква ўвалілася „Brigitpolėje yra vieta, ir dabar vadinama Cerkviške. Kitados ten cerkvė nugrimzdusi“; *Эта некалі дужа даўно, эта мая бабушка расказывала, што там, гавораць, некалі церкаў правалілася скрозь зямлю. А тады, як у бальшыя празднікі, так і, гавораць, ляжаш на замлю і чутна, як паюць у цэркві* „Tai kažkada labai seniai, tai mano senelė pasakojo, kad ten, sako, kažkada cerkvė prasmegusi skradžiai žemę. O tada, kai didelės šventės, tai ir, sako, atsigulsi ant žemės, ir girdėti, kaip dainuoja cerkvėje.“[381]

Як на Глíннае ехаць, на леваю сторану, зямля завецца Царкоўе. А на правую – кладбішча. Царкоўе – там зямля распахана. Ну мама расказывала мая, што правалілася цэркаў там. „І вот, як толькі нядзеля, абедня, мы малыя, – кажыць, – як пабяжым туды, ляжам на зямлю, там много іх збіраецца, і чуем што вот звон, там што-та ў зямлі“ „Į Molėtus važiuojant, kairėje pusėje žemė vadinasi Cerkvinė. O dešinėje – kapinės. Cerkvinė – ten žemė suarta. Na, mama pasakodavo mano, kad prasmegusi cerkvė ten. ‘Ir va, kai tik sekmadienis, mišios, mes mažieji, – pasakoja, – vis bėgsime ten, atsigulsim ant žemės, ten daug jų susirenka, ir girdime, kad va skamba, ten kažkas žemėje’“; *…вот там Царкоўе. Кагда цэрква ушла ў зямлю, вот і называецца так… І адтуль завуць Царковішча. Старыя людзі гаварылі, што кагда-та там цэркаў ушла ў зямлю* „…va ten Cerkvinė. Kitados cerkvė nugrimzdo į žemę, tai ir vadinasi taip… Ir nuo to vadina Cerkviškė. Seni žmonės sakė, kad kažkada ten cerkvė nugrimzdo į žemę“; *Гэты бок – Замагільнішча, а гэты бок – Царкоўе звалі. Ну і казалі, што даўна там была цэрква, і ўродзі яна патопла. Правалілася ў зямлю* „Ši pusė – Užkapiai, o ta pusė – Cerkvinė. Na, ir pasakojo, kad senovėje ten buvusi cerkvė, ir lyg ji nuskendusi. Prasmegusi žemėn.“[382]

---

380 НПБП I: 256–257, Nr. 677.
381 НПБП I: 257, Nr. 678–679.
382 НПБП I: 258, Nr. 683–685.

Каля Заборыцы, бацька мой гаварыў, а яму дзед расказваў, гэна там Царковішча завецца. Там цэрква, гавораць, утапілася. Утапілася ў балоце… Даўно, даўно! „Prie Zaboricos, tėvelis mano sakė, o jam senelis pasakojo, tai ten Cerkviškė vadinasi. Ten cerkvė, sako, nuskendusi. Nuskendusi raiste… Seniai seniai!“[383]

Apie Kamenės („Akmenos“) piliakalnį: *У Камені правалілася царква. Там у Камені бальшая гара, каля возера. Гаварылі, на гэтай гары царква стаяла. Туды ўсе хадзілі маліцца і яна правалілася. Там, на гары знадзіцца ўпадзіна* „Kamenėje prasmegusi cerkvė. Ten Kamenėje didelis kalnas, prie ežero. Kalbėjo, ant to kalno cerkvė stovėjusi. Ten visi eidavę melstis, ir ji prasmegusi. Ten, ant kalno, esama įdubimo.“[384]

Pilaitė (*Гарадзец*): *Вродзе была цэрква, правалілася яна, так. Ну старыя яны помнюць, вродзе бы знаюць, гэта самае, ну што абвалілася і людзі там загінулі. Ну можа землятрасеньне было, Бог яго ведае, што там было* „Lyg ir buvo cerkvė, prasmego ji, taip. Na, senieji, jie prisimena, lyg ir žino, šitą patį, na, kad įgriuvo, ir žmonės ten pražuvo. Na, gal žemės drebėjimas buvo, Dievas jį žino, kas ten buvo“; *Гарадзец там, што эта мама гаварыла, што там эта цэркаў стаяла. Да, гаварылі, што цэркаў стаяла і, как гавораць, пратонула, ілі што-та такое. З гэтай горкі, яна такая крутая-крутая* „Pilaitė ten, kur, šitą, mama sakydavo, kad ten šita cerkvė stovėjusi. Taip, sakydavo, kad cerkvė stovėjusi ir, kaip sako, praskendo ar kažkas tokio.“[385]

Дарожка ідзець, а там горка. На горцы яма квадратная, выкапаная. Гаварылі – царква там была і правалілася. Царкавішча называецца „Keliukas eina, o ten kalnelis. Ant kalnelio duobė kvadratinė, iškasta. Kalbėjo – cerkvė ten buvusi ir prasmegusi. Cerkviškė vadinasi“; *Калі та там была цэрква, з броўнышак, з досачак. Як мы хадзілі, не было. Яна правалілася. Пасярод такая яма. Цяпер зарасла. Вазілі атуль пясок. Царкавішча* „Kažkada tenai buvusi cerkvė, iš rąstelių, iš lentelių. Kai mes eidavom, nebuvo. Ji prasmego. Viduryje tokia duobė. Dabar užaugusi. Veždavo iš ten smėlį. Cerkviškė.“[386]

---

[383] НПБП I: 261, Nr. 594.
[384] НПБП I: 276, Nr. 745.
[385] НПБП I: 276, Nr. 746–747.
[386] НПБП I: 277, Nr. 749.

…Цэркаўшчына завецца. Казалі, цэрква была. Ну, як быў патоп, цэрква тутака, затапіла тую цэркву „…Cerkauščyzna vadinasi. Pasakojo, cerkvė buvusi. Na, kai buvo tvanas, cerkvė čionai, paskandino tą cerkvę.“[387]

Jančikausko piliakalnis (*Янчыкаўскі гарадок*): *Гаварылі, што як царква там правалілася, праклялі, кажуць. Ішоў старык, да гаворыць: „Каб ты правалілася скарэй!“… Ішоў стары і ня мог узыйсці на гару, к цэркві не мог ужо ўзайсці, дык можа так і пракляў. Ага. Кажаць: „Каб яна правалілася, сколькі сюды нада хадзіць“* „Sakydavo, kad kai cerkvė ten prasmego, prakeikė, sako. Ėjo senis ir sako: ‘Kad tu prasmegtum greičiau!’… Ėjo senis ir negalėjo užlipti į kalną, prie cerkvės negalėjo prieiti, tai gal šitaip ir prakeikė. Aha. Sako: ‘Kad ji prasmegtų, kiek čia reikės vaikščioti.’“[388]

У Гарадцах, дзе находзіцца гарадзішча, на адным з астравоў (*возера Оталава*) *стаяла цэркаў. Даўно тое было, казалі, што кум і кума вязлі туды рабенка хрысціць і саграшылі, за гэта і цэркаў правалілася* „Pilaitėse, kur yra piliakalnis, vienoje iš salų (Atalavo ežere) stovėjo cerkvė. Seniai tai buvo, pasakojo, kad kūmas ir kūma vežė ten vaiką krikštyti ir nusidėjo, už tai ir cerkvė prasmegusi.“[389]

Пра Святое азяро нічога не казалі, а вот там, дзе гарадзішча, вродзе даўно-даўно на ім цэркава была і ўвалілася „Apie Šventą ežerą nieko nepasakojo, o štai ten, kur piliakalnis, lyg ir seniai seniai ant jo cerkvė buvusi ir įgriuvusi.“[390]

Apie Cerkviškės kaimą (*Царкавішча*) ir Pilaitės kalną (*Гарадзец*): *Царкавішча звалася, што тут кругом цэрквы былі. І царква правалілася ў нас, дзе гара, там на Гарадцы. Гэта мне свякрова расказвала… А гэты пагурак, Гарадзец, гаворуць, нанасілі ўручную людзі. Уручную нанасілі зямлю. Тут жа адно гасударства было, а там, за рэчкай – другое. Вайна нейкая даўняя была. Гэта дужа даўно было* „Cerkviškė vadinosi, nes čia aplink cerkvių būta. Ir cerkvė prasmego pas mus, kur kalnas, ten ant Pilaitės. Tai man anyta pasakojo… O šita kalva, Pilaitė, sako, rankomis sunešta žmo-

---

387 НПБП I: 277, Nr. 750.
388 НПБП I: 277, Nr. 751.
389 НПБП I: 278, Nr. 752.
390 НПБП I: 278, Nr. 753.

nių. Rankomis nešė žemes. Čia gi viena valstybė buvo, o ten, už upelio – kita. Karas kažkoks senovėje buvo. Tai labai seniai buvo.“[391]

Panašių padavimų žinoma ir toliau į rytus, Rusijoje. Porą jų XIX a. viduryje savais žodžiais yra perpasakojęs žinomas rusų mitologas Aleksandras Afanasjevas: „Tulos gubernijoje yra išlikęs toks padavimas apie vieną cerkvę: buvo didelė šventė, susirinkusios į mišias gausios minios pačioje šventovėje susipešė, ir štai cerkvė su visais parapijiečiais greitai nugrimzdo į žemę, o toje vietoje, kur ji stovėjo, pasirodė tamsus drumstas vanduo. Taip atsirado ežeras, iš kurio gelmių iki šiol didelių švenčių išvakarėse girdėti skambant varpus. Apie Pagonių ežerą (*Поганое озеро*) ties Suzdale pasakojama, esą ten, kur tyvuliuoja jo vandenys, anksčiau būta vienuolyno, bet kartą, jį užpuolus plėšikams, žemė sudrebėjo ir drauge su šventvagiais plėšikais paslėpė jį giliose savo pragarmėse. Kolomenyje nurodomas nedidelis tvenkinys, iš kurio švenčių dienomis girdėti skambant varpus: čia senais laikais esą po žeme nugarmėjusi cerkvė.“[392]

2.4. Vaizdinio prasmė

Visose minėtose vietose (ir daugybėje neminėtų!) labai tikėtina, o kai kuriose – beveik neabejotina buvus senąsias šventyklas ar šventvietes. Taip, tačiau pats „prasmegusios bažnyčios“ vaizdinys mena ir šį tą daugiau nei vien istorinį faktą.

Jau tarpukariu apie tai yra samprotavęs Balys Buračas: „Susimąsto žmogus, pasiklausęs tokių pasakojimų, ir pamano: ar čia tik paprastos mūsų liaudies pasakos, ar kokie mūsų šalies tolimos praeities didžios nelaimės atgarsiai, kai šis kraštas pateko svetimųjų vergijon, tarytum giliuose ežeruose paskendo su visais miestais, pilimis, dvarais, bažnyčiomis ir dievais.“[393]

Jurgita Ūsaitytė padavimus apie prasmegusius statinius interpretavo kitaip: „Žemės gelmės, požemis senuosiuose tikėjimuose tapatinamas su pomirtiniu pasauliu, mirusiųjų buveine“, iš tikrųjų: „Folklorinis kontekstas rodo, kad žmogaus buvimas po žeme paprastai reiškia mirtį.“[394] Taip, bet aptariamuose padavimuose kalbama ne apie atskiro žmogaus, o apie

[391] НПБП I: 284, Nr. 780; kitame kontekste apie prasmegusią cerkvę dar žr. II: 75, Nr. 955.
[392] Афанасьев 1995 II: 319; žr. Агапкина 1999: 232–233; СД V: 489.
[393] Buračas 1996: 218.
[394] Ūsaitytė 1998: 50.

statinio, be to, ypatingos paskirties statinio – bažnyčios prasmegimą, taigi ir „mirtis“ čia turi būti suvokiama ne biologine, o tam tikra išplėstine simboline prasme. Tiesą sakant, net ir atskiro žmogaus prasmegimas yra šis tas daugiau ar net visai kas kita nei paprasčiausia mirtis, tautosakoje toli gražu ne visada nusakoma – esmiškai niekada nenusakoma! – šiuo įvaizdžiu. Tad interpretuojant būtina atsižvelgti ir į „bažnyčios“, ir į paties „prasmegimo“ ypatumus.

Pasak Daivos Vaitkevičienės ir Vykinto Vaitkevičiaus, „galima daryti išvadą, kad pagrindinė bažnyčios prasmegimo motyvacija yra *religinės veiklos nutraukimas* arba antisakralus, naikinantis elgesys. Bažnyčia nugrimzta į požemius ar paskandas (ežerus, pelkes), t. y. į lietuvišką mirusiųjų pasaulį, nes šventovė be religinių apeigų prilygsta mirusiai. Kita vertus, žmogus, dėl kurio elgesio paniekinamas šventumas, irgi baudžiamas mirusiųjų pasaulio – bažnyčia nugrimzta su visais ‘nuodėmingais’ žmonėmis arba įtraukia su savimi patį prakeikėją. Toks religijos išniekintojo likimas padavimuose primena ‘istorinius’ pasakojimus apie krikščionybės įvedimą Lietuvoje.“[395]

Panašią padėtį Janas Pūvelas įžvelgia Airijoje: keičiantis religijoms, senieji dievai čia irgi tapo išstumti į „piliakalnius, požeminę dvasių karalystę, kur gyvendami jie per amžius išsaugo savo įtaką. Tai dvigubai unikalus spendimas, susijęs su etnogeneze ir su krikščionybės įvedimu: kadaise Airijos žemėje viešpatavę dievai ir iki šiol neprarado savo svarbos, nors žemės paviršių jie ir užleido žmonėms bei naujam tikėjimui, o patys pasitraukė į vadinamosios žemesnės mitologijos sritį. Toks airių sprendimas nepalyginti subtilesnis nei tiesmuka ankstesnių pagoniškųjų dievų demonizacija, priėmus krikščionybę įvykusi daugelyje kitų kraštų.“[396] Taip, regis, bus nutikę ir Lietuvoje: senoji tikyba, senasis dvasingumas, kad ir kaip niekintas bei naikintas, visai neišnyko, bet pagludo „po žeme“ – tarsi pokario miško broliai žeminėje. Tik prisiminkime minėtą (p. 55) padavimą apie Gilandviršių (Tauragės r.) Šventakalnį: „Pagonys tikėjo, kad kalne jų dievai gyvena.“

Verta turėti omeny ir posakį *į žemę smegti* „silpnai jaustis, neturėti jėgų“; ir posakius (*nors*) *smek kiaurai* (*į žemę*); *nors į žemę įsmek*; *gali skersai žemę*

---

[395] VtNDP: 174; kursyvas jų.

[396] Puhvel 2001: 178.

prasmegti; *nors į žemę prasmek* bei pan. „labai nesmagu, nepatogu.“[397] Pritaikius juos senajai tikybai, galėtume tarti, kad ji prasmego todėl, kad „neteko jėgų“ nei galimybės viešai gyvuoti – nebeatsispyrė nuožmiam atneštinės valstybinės religijos spaudimui. Kitaip tariant, laikytis senųjų papročių ir apeigų pasidarė „labai nepatogu“ ir išties „nesmagu“. Kur jau ten – kaip pokary iškelti Vytį ar Trispalvę! Atsižvelgtinas ir posakis *nugrimzti į užmarštį* ar panašiai. Bet tai ne mirtis, ne visiškas, negrįžtamas išnykimas – kas nugrimzta į užmarštį, gali būti prisiminta, ir kas netenka jėgų, gali jas atgauti. Iš esmės tai priklauso nuo skiriamo dėmesio – susidomėjimo, įsižiūrėjimo, atidaus tyrimo, gilaus apmąstymo, įsiklausymo į ataidus dabartyje, į sąskambius savo sieloje.

Apie tai kalba ir kai kurie padavimai, kai nurodo galimybę nugrimzdusią bažnyčią, pilį, miestą ar kitą statinį, kartais su visais žmonėmis, vėl iškelti į dienos šviesą. Be to, B. Kerbelytės žodžiais, „visais atvejais užburtųjų vadavimas ir miesto ar dvaro [pridurkime – ir bažnyčios] sugrąžinimas į žemės paviršių suprantamas kaip pasakiška laimė visiems žmonėms.“[398] Išties – nes tai reiškia pamintos, užgniaužtos, sukaustytos, požemiuose įkalintos sielos išsilaisvinimą, tikrąjį dvasinį išsivadavimą.

---

[397] LKŽ XIII: 142–145; XX: 330, 332.
[398] Kerbelytė 1970: 164.

Kulionių piliakalnis.
Gunaro Kakaro nuotrauka

3. Kulionių piliakalnio *bažnyčia*

Molėtų r. prie Kulionių kaimo (Čiulėnų sen.) yra Kulionių piliakalnis. Vykinto Vaitkevičiaus duomenimis, „1931 m. aikštelėje aptiktas kultūrinis sluoksnis su lipdyta brūkšniuotu paviršiumi ir žiesta ornamentuota keramika (tyr. P. Tarasenka). Nedidelės apimties tyrinėjimai aikštelėje vyko 1983 ir 1988 m. Tyrinėjant papėdės gyvenvietę (šiaurės ir šiaurės vakarų papėdėse), rastas iki 1 m storio kultūrinis sluoksnis, datuojamas I t-mečio viduriu“; savo ruožtu 1935 m. iš Kulionių gyventojo, apie 70 m. amžiaus K. Židonio, užrašyta: *Čia buvusi bažnyčia, bet užėjus žemės drebėjimui sugriuvusi*; be to: *Šio kaimo Leišienė girdėjusi varpus skambinant ir giedant šventą giesmę „Verkit aniuolai.“*[399]

Tai anaiptol ne pavienė žinia – apie Kulionių piliakalnyje prasmegusią bažnyčią užrašyta palyginti daug pasakojimų.

---

[399] VtSLŠA: 235, Nr. 425.

Antai 1976 m. (kovo 20 d.) Molėtų leidinyje „Pirmyn" paskelbtas padavimas: *Piliakalnyje buvusi bažnyčia. Kartą pamaldų metu prasivėrusi žemė, ir bažnyčia su kunigu ir besimeldžiančiais žmonėmis nugrimzdusi į kalną. Niekas nespėjo išsigelbėti, niekas nespėjo pagalbon ateiti. Iš po žemių girdėdavos varpų garsai.*[400]

1983 m. Sanklaidiškio k. (Molėtų r.) iš 70 m. Jono Vižinio užrašyta: *Toje vietoje, kur dabar šis piliakalnis, anksčiau buvusi bažnyčia. Buvo dideli atlaidai. Bažnyčia buvo pilna žmonių. Tik staiga pasigirdo balsas: „Eikite, bėkite greičiau iš čia!" Visi puolė pro duris, tačiau iš bažnyčios išbėgti visi nespėjo. Bažnyčia prasmego kartu su žmonėmis. O toje vietoje atsirado kalnas, kurį pavadino Kulionių piliakalniu.*[401]

1994 m. Utenoje iš 94 m. Malvinos Zabulionienės užrašyta: *Įdomus Kulionių piliakalnis. Didelis kalnas, medžiai dideli. Taip gražiai ir viena pusė, ir kita aukšta, – reikia lipt, o viršuje įslūgimas. Kalbėdavo, kad ant to kalno buvo bažnyčia ir įsmuko žemėn. Bažnyčia ir atsidūrė po žemėm. Tenai kasė, žiūrėjo, tai rado bažnytinių daiktų.*[402]

Ir dar vienas, į du sakinius sutrauktas padavimo variantas, 1995 m. Kulionių k. papasakotas 69 m. Onos Ramanauskienės: *Ant Kulionių piliakalnio buvo bažnyčia, bet nugrimzdo po žemėm. Naktimis, 12 valandą, naktigoniai girdėdavo po žemėm skambant varpus.*[403]

Vadinasi, labai tikėtina, kad ir Kulionių piliakalnyje kitados yra buvusi senosios lietuvių tikybos šventykla, išlikusi vietos gyventojų atmintyje būdingu „prasmegusios bažnyčios" pavidalu.

Savo ruožtu 1996 metais pradėtą ant šio piliakalnio švęsti Jorę galima sieti su padavimuose neretai minima galimybe prasmegusią bažnyčią vėl iškelti į dienos šviesą. Nes išties, jeigu šventykla „prasmenga" užmarštin, kai joje liaujasi atliekamos apeigos, tai ėmus joje apeigas vėl atlikti, ji atitinkamai „iškyla" iš užmaršties. Visai panašiai yra nutikę ir toms krikščioniškoms bažnyčioms, kurios sovietmečiu buvo paverstos sandėliais ar dirbtuvėmis, o paskui atšventintos vėl atvirto bažnyčiomis.

---

[400] BčnUKP: 87, Nr. 185; VtSLŠA: 235, Nr. 425.
[401] BčnUKP: 86, Nr. 183.
[402] BčnUKP: 86, Nr. 184.
[403] BčnUKP: 87, Nr. 186.

Pažymėtina, beje, ir dažna padavimuose prasmegusių bažnyčių sąsaja su Velykomis – archajiška, praamže prisikėlimo švente, kurios tokią reikšmę grindžia pati jos padėtis kalendoriuje: gamtos prisikėlimas pavasarį kaip dvasinio prisikėlimo metafora. Savo ruožtu Jorė – irgi pavasario, pirmosios pavasario žalumos šventė, dėl to irgi savaime menanti prisikėlimą, priklausanti vienam pavasariniam šventiniam laikotarpiui su Velykomis ir pasižyminti bendrais su jomis papročiais. Padėk Dieve jai būti Lietuvos dvasinio prisikėlimo užuomina, Tėvynės pavasarį pranašaujančiu pumpuru!

Jorės šventė ant Kulionių piliakalnio.
Nuotrauka iš Jono Vaiškūno asmeninio archyvo

Priedas: *Jerėnai*

Vinco Krėvės–Mickevičiaus redaguoto tęstinio leidinio *Tauta ir žodis* pirmajame tome, išleistame 1923 metais, tarp Kazimiero Būgos parengtų skelbinių („Keli tautotyros mažmožiai iš kun. A. Kosarzevskio rinkinio“, p. 101–123, ir „Linkmenų apylinkės padavimai“, p. 128) įterptas nepasirašiusio parengėjo skyrius „Pasakos, pasakojimai ir padavimai“ (p. 123–127), sudarytas iš tradicinių mitinių sakmių ir vienos stebuklinės pasakos. Pats pirmasis pasakojimas irgi tradicinis – pasakojamosios tautosakos kataloguose numeriu 827 pažymėtos pasakos variantas. Jonas Balys ją sąlygiškai pavadino „Čia man, Dieve, čia tau, Dieve“, ir glaustai persakė jos turinį: „Taip meldžiasi per griovį šokinėdamas žmogus. Kunigas moko jį teisingai melstis. Užmiršęs naują maldą, bėga per vandenį klaustis ir neskęsta. ‘Melskis, kaip moki’“[404], – atsako jam kunigas ir palieka jį ramybėje, nes

[404] Balys 2002: 92, Nr. 827.

jo sugebėjimas eiti vandeniu ir neskęsti rodo jį esant šventą. Kelis tokius pasakojimus Jonas Trinkūnas, beje, įtraukė į jo sudarytą „Lietuvių išminties knygą“[405] kaip senojo dvasingumo pavyzdžius.

Kalbamąjį pasakos variantą 1920 metais iš 70–80 metų bobutės Rėklių sodžiuje (buv. Panevėžio parapija, dabar Panevėžio r.) užrašęs Panevėžio gimnazijos mokinys A. *Kanc-s*. Pasakojimas užrašytas ne visai taisyklinga lietuvių kalba (ir netgi nenuosekliai, tą patį garsą rašant skirtingai), be to, pasitelkiant papildomus rašmenis, kurie išnašoje paaiškinti taip: „Raidė *ъ*, *ь* reiškia vos girdimą, duslų balsį“ (tai rusų kalbos rašto ženklai, atitinkamai kietumo ir minkštumo ženklas); „Raide *æ* išreiškiamas tasai *e*, prieš kurį priebalsiai lieka kieti“ (kaip matyti, šiuo ženklu žymimas „kietasis *e*“, suskambantis tiek vietoj tvirtagalės priegaidės dvibalsio *aĩ*, tiek vietoj balsio *ė*). Pasakojimas pavadintas *Jerænæ* ir skamba taip:

Jerænæes [papildoma *e* – riktas?] *vadina tuos žmones, kurie tikėje stabam, arba juos vadina pagõnæs. Jie ko sutikdava pirmio, tam ir melzdavas. Ėja karta jeræns keli, užmislije – šok par ravo ir saka: še tau Diev! Atgalʼ atšok: tæ či man Diev. Tæ vadinasi jã toki mald[ъ]. Tuo pač*(*ь*) *kart*(*ъ*) *važiava kunigs ir norėje jĩ sutrugdytʼ, bet negalæje. Jös vis sava dirba. Tas kunigs ir nuvažiava. Jie nešioje baltæ apsitaise su drobinės usivilke.*[406]

Pasakojimas ypatingas tuo, kad pagonys (*pagonai*) čia pavadinti *jerėnais*. Nors šio žodžio patikimumas ir kilmė pareikalautų atskiro tyrimo, vis dėlto jau vien dėl akivaizdaus sąskambio ir sutampančios reikšmės sunku atsispirti pagundai pritaikyti jį kaip tik Jorės rengėjams ir dalyviams, tariant *jorėnams*.

---

[405] Trinkūnas 2015: 170–172.
[406] TŽ I: 123.

Nelietuviškų asmenvardžių rašyba

Afanasjevas, Aleksandras = Александр Николаевич Афанасьев

Bondarenka, Grigorijus = Григорий Владимирович Бондаренко

Karulis, Konstantinas = Konstantīns Karulis

Lobačius, Uladzimiras = Уладзімір Аляксандравіч Лобач

Pikolominis, Enėjas Silvijus = Aeneas Silvius Piccolomini

Prahiškis, Jeronimas = Jeronim Pražsky

Stryjkovskis, Motiejus = le. Maciej Stryjkowski,
lo. Matys Striicovius ar Strycovius

Šmitas, Pėteris = Pēteris Šmits

Pūvelas, Janas = Jaan Puhvel

Urtanas, Juris = Juris Urtāns

Šaltiniai ir literatūra

AKŽP = Apie karalių Žvaigždikį padavimai. Surinko ir užrašė V. Krėvė–Mickevičius. // *Tauta ir žodis*, IV. Red. prof. V. Krėvė–Mickevičius. Kaunas, 1926.

Alseikaitė–Gimbutienė 1943 = Marija Alseikaitė–Gimbutienė. Pagoniškosios laidojimo apeigos Lietuvoje. // *Gimtasai kraštas*, Nr. 31. Šiauliai, 1943.

AnIT = *Latviešu tautas teikas: Izcelšanās teikas: Izlase*. Sastādītāja Alma Ancelāne. Rīga: Zinātne, 1991.

AnVT = *Latviešu tautas teikas: Vēsturiskās teikas: Izlase*. Sastādītāja Alma Ancelāne. Rīga: Zinātne, 1988.

Balys 1938 = *Vilniaus krašto lietuvių tautosaka*. Spaudai parengė Dr. J. Balys. // *Tautosakos darbai*, IV. Kaunas, 1938.

Balys 1949 = *Istoriniai padavimai*. Spaudai paruošė Dr. Jonas Balys. Chicago: Lietuvių katalikų spaudos draugija, 1949.

Balys 2002 = Jonas Balys. *Raštai*. Parengė Rita Repšienė, III. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002.

BčnUKP = *Utenos krašto padavimai*. Parengė Leonora Buičenkienė, konsultavo Bronislava Kerbelytė. Utena: leido Leonora Buičenkienė, 1996.

BRMŠ I = *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, I: *Nuo seniausių laikų iki XV amžiaus pabaigos*. Sudarė Norbertas Vėlius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.

BRMŠ II = *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, II: *XVI amžius*. Sudarė Norbertas Vėlius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2001.

BūgaR I–III = Kazimieras Būga. *Rinktiniai raštai*. Sudarė Z. Zinkevičius, I–III. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1958–1961.

Buračas 1929 = Vykintas Vaitkevičius. Pažįstamas ir nepažįstamas Balys Buračas: 1929 m. ekspedicijos užrašai. // *Tautosakos darbai*, XLVI. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2013.

Buračas 1936 = Vykintas Vaitkevičius. Pažįstamas ir nepažįstamas Balys Buračas: 1936 m. ekspedicijos užrašai. // *Tautosakos darbai*, XLVII. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2014.

Buračas 1996 = Balys Buračas. *Pasakojimai ir padavimai*. Vilnius: Mintis, 1996.

Daugudis 1992 = Vytautas Daugudis. Pagoniškųjų šventyklų Lietuvoje klausimu. // *Senovės baltų kultūra*, II: *Ikikrikščioniškosios Lietuvos kultūra: Istoriniai ir teoriniai aspektai*. Vilnius: Academia, 1992.

Dučyc, Klimkovič 2005 = Liudmila Dučyc, Irina Klimkovič. Baltarusijos legendiniai ežerai. // *Liaudies kultūra*, 2005, Nr. 2.

Garšva 2004 = Kazimieras Garšva. Lietuvių kalbos substratas gretimose valstybėse. // *Lituanistika šiuolaikiniame pasaulyje*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004.

Kerbelytė 1970 = Bronislava Kerbelytė. *Lietuvių liaudies padavimai*. Vilnius: Vaga, 1970.

KR = *Kupolė rožė: Sekminių–Joninių papročiai ir tautosaka*. Parengė N. Marcinkevičienė, L. Mukaitė, A. Vakarinienė. Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, 2003.

KrbKMG = *Kai milžinai gyveno: padavimai apie miestus, ežerus, kalnus, akmenis*. Parengė Bronislava Kerbelytė. Vilnius: Vaga, 1983.

KrbŽA = *Žemės atmintis: Lietuvių liaudies padavimai*. Parengė Bronislava Kerbelytė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1999.

KrLEV I = Konstantīns Karulis. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*, I. Rīga: Avots, 1992.

Kursīte 1996 = Janīna Kursīte. *Latviešu folklora mītu spogulī*. Rīga: Zinātne, 1996.

LKŽ XIII = *Lietuvių kalbos žodynas*, XIII. Vilnius: Mokslas, 1984.

LKŽ XX = *Lietuvių kalbos žodynas*, XX. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2002.

LM II = *Lietuvių mitologija*. Sudarė Norbertas Vėlius, II. Vilnius: Mintis, 1997.

Lts IV = *Lietuvių tautosaka*, IV: *Pasakos, sakmės, pasakojimai, oracijos*. Medžiagą paruošė: L. Sauka, A. Seselskytė, N. Vėlius, K. Viščinis. Vilnius: Mintis, 1967.

PJB = Padavimai iš Juozo Būgos rankraščių / Parengė Irena Žilienė. // *Tautosakos darbai*, V (VII). Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1996.

Puhvel 2001 = Jaan Puhvel. *Lyginamoji mitologija*. Vilnius: Lietuvių litaratūros ir tautosakos institutas, 2001.

Razauskas 2016a = Dainius Razauskas–Daukintas. *Maironis – praamžės tradicijos dainius*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2016.

Razauskas 2016b = Dainius Razauskas–Daukintas. *Visi dievai: „panteono" sąvokos kilmė, pirminis turinys ir lietuviškas atitikmuo*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas–Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2016.

SlŠLSA = *Šiaurės Lietuvos sakmės ir anekdotai*. Surinko Matas Slančiauskas. Vilnius: Vaga, 1975.

ŠdVK = Tadas Šidiškis. *Velniakalnių kraštas*. Vilnius: Versus aureus, 2009.

Šmitas 2004 = Pėteris Šmitas. *Latvių mitologija*. Vilnius: Aidai, 2004.

Trinkūnas 2015 = *Lietuvių išminties knyga*. Sudarė ir komentarus parašė Jonas Trinkūnas. Vilnius: Forest Park Group, 2015.

TŽ I = *Tauta ir žodis*. Red. prof. V. Krėvė–Mickevičius, I. Kaunas, 1923.

Urtāns 2006 = Juris Urtāns. Cult hill *Zebrenes Elka kalns* in Semigallia. // *Senovės baltų kultūra*, VII: *Gamta ir religija*. Vilnius: Versus aureus, 2006.

Ūsaitytė 1998 = Jurgita Ūsaitytė. Padavimai apie nugrimzdusias gyvenvietes ir žmones: tikrovės interpretavimas. // *Tautosakos darbai*, IX (XVI). Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998.

Vaitkevičienė 1996 = Daiva Vaitkevičienė. Susitikimai su vandenimis: sakralinės sutarties požymiai. // *Lituanistica*, 1996, Nr. 4(28).

Vaitkevičius 2003 = Vykintas Vaitkevičius. *Alkai: baltų šventviečių studija*. Vilnius: Diemedis, 2003.

Vaitkevičius 2013 = Vykintas Vaitkevičius. Pažįstamas ir nepažįstamas Balys Buračas, 1929 m. ekspedicijos užrašai. // *Tautosakos darbai*, XLVI. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2013.

VAP = Vilniaus apylinių tautosaka. Parengė Ida Stankevičiūtė, Vykintas Vaitekvičius. // *Tautosakos darbai*, XXXIII. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007.

VlEMD = *Ežeras and milžino delno: Lietuvių liaudies padavimai*. Parengė Norbertas Vėlius. Vilnius: Mintis, 1995.

VtNDP = Daiva Vaitkevičienė, Vykintas Vaitkevičius. Naujojo Daugėliškio padavimai. // *Tautosakos darbai*, V (XII). Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1996.

VtSLŠA = Vykintas Vaitkevičius. *Senosios Lietuvos šventvietės: Aukštaitija*. Vilnius: Diemedis, 2006.

VtSLŠŽ = Vykintas Vaitkevičius. *Senosios Lietuvos šventvietės: Žemaitija*. Vilnius: Diemedis, 1998.

Zabiela 1990 = Recenzija knygai „Vladas Žulkus, Libertas Klimka. *Lietuvos pajūrio žemės viduramžiais* (Vilnius: Mokslas, 1989)“. // *Lituanistica*, 1990, Nr. 4.

Zinkevičius 1987 = Zigmas Zinkevičius. *Lietuvių kalbos istorija*, II: *Iki pirmųjų raštų*. Vilnius: Mintis, 1987.

Zinkevičius, 1989 = Zigmas Zinkevičius. Seniausi lietuvių kalbiniai kontaktai su slavais. // *Lietuvių kalbotyros klausimai: Kalbų ryšiai ir sąveikos*. Vilnius: Mokslas, 1989.

Агапкина 1999 = Татьяна Алексеевна Агапкина. Вещь, образ, символ: колокола и колокольный звон в традиционной культуре славян. // *Библиотека Института славяноведения*, XI: *Мир звучащий и молчащий: Семиотика звука и речи в традиционной культуре славян*. Москва: индрик, 1999.

Афанасьев 1995 II = Александр Николаевич Афанасьев. *Поэтические воззрения славян на природу: Опыт сравнительного изучения славянских преданий и верований в связи с мифическими сказаниями других родственных народов*, II. Москва: Современный писатель, 1995.

Байбурин 2005 = Альберт Кашфуллович Байбурин. Жилище в обрядах и представлениях восточных славян. Москва: Языки славянской культуры, 2005.

Бондаренко 2003 = Григорий Владимирович Бондаренко. *Мифология пространства Древней Ирландии*. Москва: Языки славянской культуры, 2003.

ДлТС I = Владимир Даль. *Толковый словарь живого великорусского языка*, I. Москва: Русский язык, 1981.

Журавлев 2005 = Анатолий Федорович Журавлев. *Язык и миф: Лингвистический комментарий к труду А. Н. Афанасьева «Поэтические воззрения славян на природу»*. Москва: Индрик, 2005.

Киркор 1858 = Адам Киркор. Этнографический взгляд на Виленскую губернию. // *Этнографический сборник, издаваемый императорским русским географическим обществом*, III. Санктпетербург, 1858.

ЛП = *Легенды і паданні*. Складальнікі: М. Я. Грынблат, А. І. Гурскі. 2-е выданне, дапоўненае і дапрацаванае. Мінск: Беларуская навука, 2005.

Никифоровский 1897 = *Простонародные приметы и поверья, суеверные обряды и обычаи, легендарные сказания о лицахъ и местахъ*. Собрал в Витебской Белоруссии Н. Я. Никифоровский. Витебск, 1897.

НПБП I–II = *Полацкі этнаграфічны зборнік*, II: *Народная проза беларусаў Падзвіння*. Укладальнік У. А. Лобач, I–II. Наваполацк: ПДУ, 2011.

СД V = *Славянские древности: Этнолингвистический словарь*. Под редакцией Н. И. Толстого, V. Москва: Международные отношения, 2012.

ФсЭСРЯ I = Макс Фасмер. *Этимологический словарь русского языка*. Перевод с немецкого и дополнения О. Н. Трубачева, I. Санкт–Петербург: Азбука, 1996.

ЭССЯ II = *Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд*. Под редакцией О. Н. Трубачева, I–XXXIV. Москва: Наука, 1975.

Knygelę sudaro trys dalys. Pirmojoje dalyje primenama ir trumpai aptariama senoji pirminė žodžio bažnyčia reikšmė. Antrojoje siūloma iš naujo įdėmiau perskaityti plačiai žinomus padavimus apie prasmegusias, nugrimzdusias, nuskendusias bažnyčias ir pasvarstyti apie tikrąją – simbolinę, dvasinę – šio įvaizdžio prasmę. Tiesą pasakius, iš pradžių maniau pateiksiąs vos kelis iškalbingesnius pavyzdžius, bet juos atrinkti pasirodė labai sunku, o paskui, bedėliodamas vieną prie kito, pajutau papildomą įtaigą nuo paties begalinio kartojimosi, skambėjimo, susiliejančio į vieną ištisą gaudesį – lyg tų prasmegusių bažnyčių varpai sutartinai šauktų iš sielos gelmių. Jie skamba per visą Lietuvą lietuviškai, per Latviją – latviškai, po didžiulius Gudijos plotus, kur seniai nebegirdėti nei lietuvių, nei latgalių kalbos, – gudiškai. Kam užteks kantrybės juos perskaityti ištisai, tas, manau, patirs nepakartojamų įspūdžių. Pagaliau trečiojoje dalyje visas šis gaudesys sutelkiamas į vieną vietą – į Kulionių piliakalnį prie Molėtų observatorijos, apie kurį irgi žinoma padavimų. Ši vieta išskirta todėl, kad štai jau dvidešimt vieneri metai, kai ant šio piliakalnio Jono ir Daivos Vaiškūnų pastangomis romuviai švenčia Jorę – pirmosios pavasario žalumos ir prisikėlimo šventę, tuo savaip tarsi prikeldami iš užmaršties tai, kas kitados jon buvo nugrimzdę. Padėk Dieve jai būti Lietuvos dvasinio prisikėlimo užuomina, Tėvynės pavasarį pranašaujančiu pumpuru!